

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารตามหลักอิสลามของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในกรุงเทพมหานคร และนนทบุรี” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับดังนี้

การจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในกรุงเทพมหานครและนนทบุรี
หลักและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับผู้บริหาร

- ความเป็นมาและความหมายของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
- หลักอิสลามสำหรับผู้บริหาร
- หลักการของอิสลาม
- หลักศาสนาอิสลามกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- งานวิจัยในประเทศไทย
- งานวิจัยในต่างประเทศ

การจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในกรุงเทพมหานครและนนทบุรี

1. หลักสูตรอิสลามศึกษา (Islamic Curriculum)

หลักสูตรอิสลามศึกษาเป็นหลักสูตรที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ใช้เป็นแนวทางการสอนควบคู่กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2546 ก, หน้า 3-23) ว่าหลักสูตรอิสลามศึกษาเป็นหลักสูตรที่โรงเรียนสามัญสอนศาสนาอิสลามใช้เป็นแนวทางการสอนควบคู่กับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 มีสาระสำคัญดังนี้

(1) หลักการ เพื่อให้การจัดการศึกษาอิสลามศึกษามีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่กำหนดให้จัดการศึกษาเน้นความรู้คู่คุณธรรม จึงกำหนดหลักการของสุตรอิสลามศึกษาไว้ดังนี้

(1.1) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับอิสลามศึกษาที่มุ่งให้มุสลิมทุกคนได้รับการศึกษาด้านอิสลามศึกษาอย่างมีคุณภาพ โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

(1.2) เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนถือปฏิบัติหลักการอิสลามในการดำรงชีวิต

(1.3) ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาและเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพโดยถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด

(1.4) เป็นหลักสูตรที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นด้านสาระเวลา และจัดการเรียนรู้

(1.5) เป็นหลักสูตรจัดการศึกษาทุกรูปแบบครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์

(2) จุดหมายของหลักสูตรอิสลามศึกษามุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ดีต่อศาสนาอิสลาม โดยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

(2.1) มีความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และรอซูล์ ปฏิบัติตามหลักคำสอนของอิสลามตลอดจนมีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมพึงประสงค์

(2.2) สามารถให้ความคิดเห็นและเหตุผลในการวินิจฉัย พิจารณาปัญหาโดยปราศจากงมงาย มีความคิดสร้างสรรค์ ปรับปรุงแนวปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชน และประเทศ

(2.3) มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในวิชาศาสนา ภาษาอาหรับ ภาษามลายู และวิทยาการต่างๆ สามารถยกระดับความเป็นอยู่ของสังคมมุสลิมให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

(2.4) มีความภูมิใจในความเป็นมุสลิมที่ดี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์ สุจริต อดทน และเสียสละเพื่อส่วนรวม

(2.5) มีความสามัคคี รู้จักทำงานเป็นกลุ่ม สามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสันติสุข

(2.6) เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักการอิสลาม

(2.7) รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพ และบุคลิกภาพที่ดี

(2.8) รักประเทศชาติและท้องถิ่น ทำประโยชน์และสร้างสิ่งดีงามในสังคม

(2.9) มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่านเขียน และรักการค้นคว้า

(3) โครงสร้างหลักสูตร เพื่อให้สถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้องมีแนวปฏิบัติในการจัดหลักสูตรของสถานศึกษา จึงได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรอิสลามศึกษา ดังนี้

(3.1) ระดับช่วงชั้น กำหนดเป็น 4 ช่วงชั้น ตามระดับพัฒนาการผู้เรียน ดังนี้

- ช่วงชั้นที่ 1 ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น ประถมศึกษาปีที่ 1-3
- ช่วงชั้นที่ 2 ระดับอิสลามศึกษาตอนต้น ประถมศึกษาปีที่ 4-6
- ช่วงชั้นที่ 3 ระดับอิสลามศึกษาตอนกลาง มัธยมศึกษาปีที่ 1-3
- ช่วงชั้นที่ 4 ระดับอิสลามศึกษาตอนปลาย มัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ตารางที่ 2.1 โครงสร้างหลักสูตรอิสลามศึกษาพุทธศักราช 2546

ช่วงชั้น	อิสลามศึกษาตอนต้น (ابتدائى)		อิสลามศึกษา ตอนกลาง (متوسطى)	อิสลามศึกษา ตอนปลาย (ثانوى)
	ช่วงชั้นที่ 1 อต1- อต 3	ช่วงชั้นที่ 2 อต4- อต 6	ช่วงชั้นที่ 3 อก1- อก3	ช่วงชั้นที่ 4 อป1- อป3
1. กลุ่มศาสนาอิสลาม	√	√	√	√
2. กลุ่มสังคมศึกษาและจริยธรรม	√	√	√	√
3. กลุ่มภาษา	√	√	√	√
กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	√√	√√	√√	√√
เวลาเรียน	ประมาณปีละ 350-500 ชม.	ประมาณปีละ 350-500 ชม.	ประมาณปีละ 500-650 ชม.	ไม่น้อยกว่า ปีละ 650 ชม.

หมายเหตุ แต่ละช่วงชั้นเปิดสอนสัปดาห์ละ 5-6 วัน

√ หมายถึง สาระการเรียนรู้ที่ต้องใช้เป็นหลักเพื่อสร้างพื้นฐานการคิดและการแก้ปัญหา

√√ หมายถึง กิจกรรมที่เสริมการเรียนรู้นอกจาก 3 กลุ่ม และการพัฒนาตนตามศักยภาพ

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2546ก, หน้า 6

(3.2) สาระการเรียนรู้ของหลักสูตรอิสลามศึกษากำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคน ส่วนที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัดความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนสถานศึกษาสามารถกำหนดเพิ่มขึ้นได้ให้สอดคล้องและสนองตอบศักยภาพของผู้เรียนแต่ละคน กำหนดสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรซึ่งประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะ หรือกระบวนการการเรียนรู้ และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรมจริยธรรมของผู้เรียนเป็นกลุ่ม ดังนี้

(3.2.1) กลุ่มศาสนาอิสลาม

(3.2.2) กลุ่มสังคมศึกษาและจริยธรรม

(3.2.3) กลุ่มภาษา

(3.3) กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่จัดให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองตามศักยภาพ มุ่งเน้นเพิ่มเติมจากกิจกรรมที่ได้จัดให้ผู้เรียนตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 3 กลุ่ม การเข้าร่วมและปฏิบัติกิจกรรมที่เหมาะสมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกับกิจกรรมที่เลือกด้วยตัวเองตามความถนัดและความสนใจอย่างแท้จริง การพัฒนาที่สำคัญของกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนคือ การพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ให้ครบทุกด้าน อาทิ ร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคม โดยอาจจัดเป็นแนวทางหนึ่งที่จะสนองนโยบายในการสร้างเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีศีลธรรม จริยธรรม มีระเบียบ วินัย และมีคุณภาพ เพื่อพัฒนาองค์รวมของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ปลูกฝัง และสร้างจิตสำนึกของการทำประโยชน์เพื่อสังคม ซึ่งสถานศึกษาจะต้องดำเนินการอย่างมีเป้าหมาย รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ กิจกรรมแนะแนว เป็นกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาความสามารถของผู้เรียนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคลให้สามารถค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตน เสริมสร้างทักษะชีวิต วุฒิภาวะทางอารมณ์ การเรียนรู้ในเชิงพหุปัญญา และการสร้างสัมพันธภาพที่ดี ครูทุกคนต้องทำหน้าที่เป็นครูแนะแนว ให้คำปรึกษาด้านชีวิต การศึกษาต่อและการพัฒนาตนเอง และกิจกรรมนักเรียนเป็นกิจกรรมที่ผู้เรียนเป็นผู้ปฏิบัติด้วยตนเองอย่างครบวงจรตั้งแต่ศึกษาวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติตามแผน ประเมิน และปรับปรุงการทำงานโดยเน้นทำงานเป็นกลุ่ม

(4) มาตรฐานการเรียนรู้ของหลักสูตรอิสลามศึกษากำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ 3 กลุ่มที่เป็นข้อกำหนดคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมของแต่ละกลุ่มเพื่อใช้เป็นจุดมุ่งหมายในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดเป็น 2 ลักษณะคือ

(4.1) มาตรฐานการเรียนรู้การศึกษาอิสลามศึกษา เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบการศึกษาอิสลามศึกษา

(4.2) มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น เป็นมาตรฐานในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ เมื่อผู้เรียนเรียนจบในแต่ละช่วงชั้น คือ อิสลามศึกษาดอนต้นปีที่ 6 อิสลามศึกษาดอนกลางปีที่ 3 และอิสลามศึกษาดอนปลายปีที่ 3 มาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรอิสลามศึกษากำหนดไว้เฉพาะมาตรฐานการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทุกคนเท่านั้น สำหรับมาตรฐานการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนมาตรฐานการเรียนรู้ที่เข้มข้นขึ้นตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนให้สถานศึกษาพัฒนาเพิ่มเติมได้

(5) เวลาเรียนของหลักสูตรอิสลามศึกษากำหนดเวลาในการจัดการเรียนรู้และ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนไว้ดังนี้

(5.1) ช่วงชั้นที่ 1 อิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 1-3 (อิบติดาอียะห์) มีเวลาเรียน ประมาณปีละ 350-500 ชั่วโมงโดยเฉลี่ยวันละ 2-2.5 ชั่วโมง

(5.2) ช่วงชั้นที่ 2 อิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 4-6 (อิบติดาอียะห์) มีเวลาเรียน ประมาณปีละ 350-500 ชั่วโมงโดยเฉลี่ยวันละ 2-2.5 ชั่วโมง

(5.3) ช่วงชั้นที่ 3 อิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 1-3 (มุตะวัชชีฎะฮ์) มีเวลา เรียนประมาณปีละ 500-650 ชั่วโมงโดยเฉลี่ยวันละ 2.5-3 ชั่วโมง

(5.4) ช่วงชั้นที่ 4 อิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 4-6 (ชานาเวียะห์) มีเวลาเรียน ไม่น้อยกว่าปีละ 650 ชั่วโมงโดยเฉลี่ยไม่น้อยกว่าวันละ 3 ชั่วโมง

(6) การจัดหลักสูตรของหลักสูตรอิสลามศึกษาเป็นหลักสูตรที่กำหนดมาตรฐาน การเรียนรู้ในการพัฒนาผู้เรียนตั้งแต่ชั้นอิสลามศึกษาตอนต้นถึงชั้นอิสลามศึกษาตอนปลาย สำหรับ ผู้ที่เรียนทุกคนทุกกลุ่มเป้าหมายสามารถปรับใช้ได้กับการจัดการศึกษาทุกรูปแบบทั้งในระบบ นอกกระบบตามอัธยาศัย ในส่วนของการจัดการศึกษาปฐมวัยกำหนดให้มีหลักสูตรสำหรับเด็กก่อน เภษท์ประจำสัปดาห์หรือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยเป็นการเฉพาะ เพื่อเป็นการสร้างเสริมพัฒนาการ และเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมในการเข้าเรียนชั้นอิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 1 หลักสูตรอิสลาม ศึกษาที่สถานศึกษานำไปใช้จัดการเรียนรู้ในสถานศึกษานั้น กำหนดโครงสร้างที่เป็นสาระ การเรียนรู้จำนวนเวลาอย่างกว้าง ๆ มาตรฐานการเรียนรู้ที่แสดงคุณภาพผู้เรียนเมื่อเรียนจบ 12 ปี และเมื่อจัดการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้นของสาระการเรียนรู้แต่ละกลุ่มสถานศึกษาต้องนำโครงสร้าง ดังกล่าวนี้ไปจัดทำเป็นหลักสูตรของสถานศึกษาโดยคำนึงถึงสภาพ ปัญหาความพร้อม เอกลักษณ์ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ทั้งนี้สถานศึกษาจึงต้องจัดทำรายวิชาในแต่ละกลุ่มให้ครบถ้วน ตามมาตรฐานที่กำหนด นอกจากนี้สถานศึกษาสามารถจัดทำสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมเป็นหน่วย การเรียนรู้รายวิชาต่างๆ รายวิชาที่มีความเข้มข้นสูงขึ้นไปอย่างหลากหลายให้ผู้เรียนได้เลือกเรียน ตามความถนัด ความสนใจความต้องการ และความแตกต่างระหว่างบุคคลโดยเลือกสาระการเรียนรู้ จาก 3 กลุ่ม ในช่วงชั้นที่ 2 (อต4-อต 6) ช่วงชั้นที่ 3 (อก1-อก 3) และช่วงชั้นที่ 4 (อป1-อป3) และ จัดทำมาตรฐานการเรียนรู้ของสาระการเรียนรู้หรือรายวิชานั้นๆ ด้วยสำหรับช่วงชั้นที่ 1 (อต1-อต3) นั้นยังไม่ควรให้เลือกรายวิชาที่เข้มข้นขึ้นควรเรียนเฉพาะรายวิชาพื้นฐานก่อน สถานศึกษาต้อง จัดสาระการเรียนรู้ให้ครบทั้ง 3 กลุ่มทุกช่วงชั้นให้เหมาะสมกับธรรมชาติการเรียนรู้และระดับ พัฒนาการของผู้เรียน โดยช่วงการศึกษาระดับอิสลามศึกษาตอนต้นถึงอิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 3 จัดหลักสูตรเป็นรายปีและชั้นอิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 1-3 จัดเป็นหน่วยกิตดังนี้

(6.1) ช่วงชั้นที่ 1 และ 2 อิสลามศึกษาตอนต้น 1-6 ระดับนี้เป็นช่วงแรกของการศึกษาอิสลามศึกษาหลักสูตรที่จัดขึ้นมุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิต กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน การคิดวิเคราะห์ การติดต่อสื่อสารและพื้นฐานความเป็นมนุษย์ เน้นการบูรณาการอย่างสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคมและวัฒนธรรม

(6.2) ช่วงชั้นที่ 3 อิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 1-3 มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสำรวจความสามารถความถนัดความสนใจของตนเอง และพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตนพัฒนาความสามารถทักษะพื้นฐานด้านการเรียนรู้ และทักษะในการดำเนินชีวิตให้มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ความคิดความสามารถความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม สามารถเสริมสร้างสุขภาพส่วนตนและชุมชนตลอดจนให้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ

(6.3) ช่วงชั้นที่ 4 อิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 1-3 เป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะเฉพาะด้าน มุ่งปลูกฝังความรู้ ความสามารถ และทักษะวิชาการให้เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ มุ่งมั่นพัฒนาตนและประเทศตามบทบาทตน สามารถเป็นผู้นำและผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่างๆ ลักษณะหลักสูตรในช่วงชั้นนี้จัดเป็นหน่วยกิจเพื่อให้มีความยืดหยุ่นในการจัดแผนการเรียนรู้ที่ตอบสนองความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ

(7) การจัดเวลาเรียน ให้สถานศึกษาจัดเวลาเรียนให้ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมในแต่ละชั้นปี การจัดเวลาเรียนในสาระการเรียนรู้ 3 กลุ่ม และรายวิชาที่สถานศึกษาจัดทำเพิ่มเติมรวมทั้งต้องจัดให้มีเวลาสำหรับกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกภาคเรียนตามความเหมาะสม

(7.1) การจัดเวลาสำหรับช่วงชั้นที่ 1 และ 2 อิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 1-3 และปีที่ 4-6 ให้สถานศึกษาจัดเวลาเรียนเป็นรายปีโดยมีเวลาเรียนวันละประมาณ 2-2.5 ชั่วโมง สำหรับช่วงชั้นที่ 1 อิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 1-3 ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาในโรงเรียน ผู้เรียนจำเป็นต้องพัฒนาทักษะพื้นฐานที่จำเป็นเพื่อช่วยสามารถเรียนวิชาอื่นได้รวดเร็วขึ้นได้แก่ ภาษามลายู และภาษาอาหรับด้านการอ่าน และการเขียน ดังนั้นการฝึกทักษะด้านการอ่าน และการเขียนจึงควรใช้เวลาประมาณ 50 % ของเวลาเรียนทั้งหมดในแต่ละสัปดาห์ ส่วนเวลาที่เหลือใช้สอนให้ครบทุกเวลา ซึ่งรวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้วย ช่วงชั้นที่ 2 อิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 4-6 การคิดเวลาเรียนในกลุ่มภาษามลายูและภาษาอาหรับอาจใช้เวลาลดลงเหลือประมาณ 40 % ของเวลาเรียนในแต่ละสัปดาห์ ส่วนเวลาที่เหลือใช้สอนให้ครบทุกวิชาซึ่งรวมทั้งกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้วยการจัดการเรียนรู้กลุ่มภาษากลุ่มศาสนาอิสลามยังคงเป็นสาระการเรียนรู้ที่ควรจัดเวลาให้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ทั้งในช่วงชั้นอิสลามศึกษาตอนกลางและตอนปลาย

(7.2) ในช่วงชั้นที่ 3 อิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 1-3 การกำหนดเวลาสำหรับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ ควรจัดเวลาเรียนในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ในช่วงชั้นที่ 4 อิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 1-3 ซึ่งจะเริ่มเข้าสู่การเรียนเฉพาะสาขาให้มีการเลือกเรียนในบางรายวิชาของในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ และค้นหาวิชาเพิ่มเติมใหม่ๆ บางรายวิชาที่น่าสนใจหรือมีความยากในระดับสูงขึ้นไป การจัดเวลาเรียนในช่วงชั้นที่ 3 อิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 1-3 จะจัดเป็นรายปีมีเวลาเรียนประมาณวันละ 2.5-3 ชั่วโมง ส่วนช่วงชั้นที่ 4 อิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 1-3 ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายภาค มีการคิณำหน้าหนักของรายวิชาที่เรียนเป็นหน่วยกิต โดยใช้เกณฑ์ 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียน มีค่าน้ำหนักวิชา 1 หน่วยกิต โดยมีเวลาเรียนประมาณวันละไม่น้อยกว่า 3 ชั่วโมงในการจัดเวลาเรียนดังกล่าวใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดการศึกษาในระบบที่มีสถานศึกษาส่วนการจัดการนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นให้พิจารณายืดหยุ่นเวลาในการจัดการเรียนรู้ตามสถานการณ์ และโอกาสที่จะเอื้อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้

(8) สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ หลักสูตรอิสลามศึกษากำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเกณฑ์ การกำหนดคุณภาพผู้เรียนเมื่อเรียนจบหลักสูตรอิสลามศึกษาซึ่งกำหนดไว้เฉพาะส่วนที่จำเป็นสำหรับเป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพ สำหรับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียน สถานศึกษาสามารถพัฒนาเพิ่มเติมได้ สาระและมาตรฐานการเรียนรู้อิสลามศึกษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(8.1) กลุ่มสาระศาสนาอิสลาม

(8.1.1) สาระที่ 1: อัลกุรอานและอัตตัฟซีร์ประกอบด้วย มาตรฐาน สอ 1.1: เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักการอ่าน และหลักการอธิบายอัลกุรอานสามารถท่องจำอธิบาย และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และมาตรฐาน สอ 1.2: ยึดมั่นในหลักคำสอนอัลกุรอานและนำมาปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

(8.1.2) สาระที่ 2: อัลฮะดีษ ประกอบด้วยมาตรฐาน สอ 2.1: เข้าใจความหมาย ความสำคัญ หลักการฮะดีษ สามารถท่องจำอัลฮะดีษ และนำไปดำเนินชีวิต และมาตรฐาน สอ 2.2 : ยึดมั่นหลักคำสอนอัลฮะดีษและปฏิบัติตามในการดำเนินชีวิต

(8.1.3) สาระที่ 3: อัลฟิกห์ ประกอบด้วยมาตรฐาน สอ 3.1: เข้าใจกฎหมาย หลักการ และบทบัญญัติอิสลามเกี่ยวกับอบิดาต มุอามาလာต มุนากาฮาต และญินายาต เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจและดำรงชีวิตในสังคม มาตรฐาน สอ 3.2: เห็นคุณค่าปฏิบัติตามบทบัญญัติอิสลาม และสามารถนำมาวิเคราะห์กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของเหตุและผล

(8.1.4) สาระที่ 4: อัลอะกีดะห์ มาตรฐาน สอ 4.1: เข้าใจความหมาย ความสำคัญหลักฐานของหลักการศรัทธา และโทษของการตั้งภาคีต่ออัลลอฮ์ การสิ้นสภาพของการ

เป็นมุสลิม เพื่อเป็นบ่าวที่ขยันและภักดีต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และมาตรฐาน ศอ 4.2: ยึดมั่นหลักการศรัทธามาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และสามารถแก้ปัญหาสังคม และสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกัน

(8.2) กลุ่มสังคมศึกษาและจริยธรรม

(8.2.1) สาระที่ 1: อัตตาริค ประกอบด้วยมาตรฐาน สจ 1.1: เข้าใจความหมายความสำคัญของแต่ละยุคสมัยทางประวัติศาสตร์อิสลาม สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ และประยุกต์ใช้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มาตรฐาน สจ 1.2: เข้าใจประวัติศาสตร์อิสลามในท้องถิ่นและภูมิภาค มีความภาคภูมิใจในการใช้ชีวิตชีวาตามแนวทางของอิสลาม

(8.2.2) สาระที่ 2: อัลอักลาค ประกอบด้วยมาตรฐาน สจ 2.1: เข้าใจจริยธรรมอิสลามและสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว สังคม และสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกัน และมาตรฐาน สจ 2.2: ยึดมั่นและปฏิบัติตามจริยธรรมอิสลามในการดำเนินชีวิต

(8.3) กลุ่มสาระภาษา

(8.3.1) สาระที่ 1: ภาษาอาหรับ ประกอบด้วยมาตรฐาน อม 1.1: เข้าใจกระบวนการฟัง ดู พูด อ่าน และเขียน เห็นคุณค่าและมีทักษะในการใช้ภาษาอาหรับเพื่อการเรียนรู้ ค้นคว้า ตีความบทบัญญัติอิสลามและสื่อความหมาย

(8.3.2) สาระที่ 2: ภาษามลายู ประกอบด้วย มาตรฐาน อม 2.1: เข้าใจกระบวนการฟัง ดู พูด อ่าน และเขียน เห็นคุณค่าและมีทักษะในการใช้ภาษามลายูเพื่อการเรียนรู้ สื่อความหมาย และค้นคว้า ความรู้จากแหล่งวิทยาการเกี่ยวกับศาสนาอิสลามอย่างสร้างสรรค์ และมีประสิทธิภาพ

(9) สื่อการเรียนรู้ การจัดการศึกษาตามหลักสูตรอิสลามศึกษาและหลักสูตรสถานศึกษามุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และใช้เวลาอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งมีความยืดหยุ่นสนองความต้องการของผู้เรียน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลาและสถานที่จากสื่อการเรียนรู้ และแหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท รวมทั้งจากเครือข่ายการเรียนรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชุมชนและอื่นๆ เน้นสื่อที่ผู้เรียนโดยเฉพาะหนังสือเรียนควรมีเนื้อหาสาระครอบคลุมตลอดช่วงชั้น สื่อสิ่งพิมพ์ควรจัดให้มีอย่างเพียงพอ ควรให้ผู้เรียนสามารถยืมได้จากศูนย์สื่อหรือห้องสมุดของสถานศึกษา ลักษณะของสื่อการเรียนรู้ที่จะนำมาใช้ควรมีความหลากหลาย ทั้งสื่อธรรมชาติ สิ่งพิมพ์ เทคโนโลยี และอื่นๆ ซึ่งช่วยส่งเสริมการเรียนรู้เป็นไปอย่างมีคุณค่าน่าสนใจ ชวนคิด ชวนติดตาม เข้าใจได้ง่าย และ

รวดเร็วขึ้นทั้งกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้การเรียนรู้อย่างกว้างขวาง ลึกซึ้งและต่อเนื่อง เพื่อให้การใช้สื่อการเรียนรู้เป็นไปตามแนวการจัดการเรียนรู้ และพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง สถานศึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้ที่มีหน้าที่จัดการศึกษาอิสลามศึกษาควรดำเนินการดังนี้

(9.1) จัดทำและจัดหาสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นสื่อการเรียนรู้

(9.2) ศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อพัฒนาสื่อการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

(9.3) จัดทำและจัดหาสื่อการเรียนรู้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน และสำหรับเสริมความรู้ของผู้สอน

(9.4) ศึกษาวิธีการเลือก และการใช้สื่อการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพเหมาะสมหลากหลาย และสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ ธรรมชาติของสาระการเรียนรู้ และความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียน

(9.5) ศึกษาวิธีการวิเคราะห์และประเมินคุณภาพมาตรฐานสื่อการเรียนรู้ที่จัดทำขึ้นเอง และที่เลือกนำมาใช้ประกอบการเรียนรู้โดยมีการวิเคราะห์และประเมินสื่อการเรียนรู้ที่ใช้อยู่กันอย่างสม่ำเสมอ

(9.6) จัดหาหรือจัดให้มีแหล่งการเรียนรู้ ศูนย์สื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษาและในชุมชน เพื่อการศึกษาค้นคว้าแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ และพัฒนาสื่อการเรียนรู้

(9.7) จัดให้มีเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างสถานศึกษาท้องถิ่น ชุมชน และสังคมอื่นๆ

(9.8) จัดให้มีการกำกับ ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานเกี่ยวกับสื่อและการใช้สื่อการเรียนรู้เป็นระยะๆ

(10) การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่ให้ครูใช้พัฒนาคุณภาพผู้เรียน เพราะจะช่วยให้ได้ข้อมูลสารสนเทศที่แสดงพัฒนาการความก้าวหน้า และความสำเร็จทางการเรียนของผู้เรียน รวมทั้งข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาและเรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ สถานศึกษาต้องจัดทำหลักเกณฑ์และแนวปฏิบัติในการวัดผลและประเมินผลการเรียนของสถานศึกษา เพื่อให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายถือปฏิบัติร่วมกันและเป็นไปในมาตรฐานเดียวกัน สถานศึกษาต้องมีผลการเรียนรู้ของผู้เรียนจากการประเมินทั้งในระดับชั้นเรียน ระดับสถานศึกษา และระดับเขตพื้นที่การศึกษา ตลอดจนการประเมินภายนอกเพื่อใช้เป็นข้อมูลสร้างความมั่นใจเกี่ยวกับคุณธรรมของผู้เรียนแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งภายในและนอกสถานศึกษา

การวัดและประเมินผลระดับชั้นเรียนมีจุดหมายสำคัญของการประเมินระดับชั้นเรียน คือมุ่งหาคำตอบว่าผู้เรียนมีความก้าวหน้าทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการ คุณธรรม และค่านิยม อันพึงประสงค์ อันเป็นผลเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือไม่เพียงใด ดังนั้นการวัดและประเมินจึงต้องใช้วิธีการหลากหลายเน้นการปฏิบัติให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสาระการเรียนรู้ กรณีผู้เรียนไม่ผ่านมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่างๆ สถานศึกษาต้องจัดให้มีการเรียนการสอนซ่อมเสริม และจัดให้มีการประเมินใหม่ การประเมินคุณภาพระดับเขตพื้นที่ที่สถานศึกษาต้องจัดให้ผู้เรียนทุกคนที่เรียนในปีสุดท้ายของแต่ละช่วงชั้น ได้แก่ ชั้นอิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 3 อิสลามศึกษาตอนต้นปีที่ 6 อิสลามศึกษาตอนกลางปีที่ 3 อิสลามศึกษาตอนปลายปีที่ 3 เข้ารับการประเมินคุณภาพระดับเขตพื้นที่ในกลุ่มสาระตามที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด ข้อมูลที่ได้จะนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษาแต่ละแห่ง

(11) เกณฑ์การผ่านช่วงชั้นและการจบหลักสูตรอิสลามศึกษาของการจัดการศึกษาตามหลักสูตรอิสลามศึกษาซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 12 ปี ผู้เรียนจะสามารถจบการศึกษาได้ 3 ช่วง คือ จบชั้นอิสลามศึกษาตอนต้น ชั้นอิสลามศึกษาตอนกลาง และชั้นอิสลามศึกษาตอนปลาย ผู้เรียนที่จะผ่านการศึกษาระดับช่วงชั้นต้องมีเกณฑ์ดังนี้

(11.1) ต้องเรียนรู้ตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง 3 กลุ่ม และได้รับการตัดสินผลการเรียนให้ได้ตามเกณฑ์ที่สถานศึกษากำหนด

(11.2) ต้องผ่านการประเมินการอ่าน คิด วิเคราะห์ เขียน ได้ตามเกณฑ์

(11.3) ผู้เรียนต้องผ่านการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามเกณฑ์

(11.4) เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและผ่านการประเมินตามเกณฑ์

โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเป็นโรงเรียนราษฎร์ประเภทหนึ่งในจำนวน 7 ประเภทของโรงเรียนการศึกษาพิเศษตามมาตรา 20(3) แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 โรงเรียนดังกล่าวตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่ในเขต 2, 3 และ 4 ในจังหวัดยะลา นราธิวาส สตูล ปัตตานี สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช กระบี่ พังงา ระนอง และภูเก็ต ซึ่งมีลักษณะและความเป็นมาแตกต่างจากโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในเขตอื่นๆ เพราะนอกจากจะทำการสอนวิชาศาสนาอิสลามแล้วยังสอดแทรกการสอนวิชาสามัญและวิชาชีพเข้าไปในหลักสูตรอีกด้วย ซึ่งในภาคใต้ได้แปรสภาพมาจากสถานศึกษาที่เรียกว่า “ปอเนาะ” (Pondok) (กระทรวงศึกษาธิการฝ่ายแผนงาน กองสถานศึกษาเอกชน, 2516, หน้า 1 อ้างถึงในคณิตา นิजरัลกุลและคณะ, 2536)

ต่อมารัฐบาลมีนโยบายที่จะปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะให้แปรสภาพปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม กระทรวงศึกษาธิการจึงได้เริ่มพัฒนาการศึกษาตาม

โครงการพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค พ.ศ.2501 พัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นภาคแรก(กระทรวงศึกษาธิการ กรมวิชาการ, 2505, หน้า 18 อ้างถึงใน วิทยา บุญสม, 2521, หน้า 11) เพื่อให้การจัดการศึกษาของปอเนาะสอดคล้องกับแนวนโยบายของการจัดการศึกษาของชาติอันเป็นส่วนรวม (ภาคการศึกษา 2 ยะลา, 2513, หน้า 1)

ต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติในวันที่ 14 มิถุนายน 2509 ห้ามจัดตั้งปอเนาะขึ้นตามข้อเสนอแนะของสภาความมั่นคงแห่งชาติ ส่วนปอเนาะที่จัดตั้งอยู่แล้วให้จดทะเบียนให้ถูกต้องภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2509 และแปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามให้เสร็จสิ้นภายใน 3-5 ปี คือวันที่ 15 มิถุนายน 2514 ส่วนปอเนาะที่มีได้ขอจัดตั้งเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภายในกำหนดให้ถือว่าปอเนาะนั้นล้มเลิกไป ส่วนโต๊ะครูคนใดที่ประสงค์จะเปิดสถานศึกษาขึ้นใหม่ หลังจากนั้นก็มีสิทธิยื่นเรื่องราวขอจัดตั้งได้ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 เป็นผลให้ปอเนาะที่มีอยู่แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามจนหมดสิ้น ผลสำรวจเดือนกันยายน 2515 มีโรงเรียนประเภทนี้อยู่จำนวนทั้งสิ้น 426 โรงเรียน และไม่ปรากฏรายงานว่ามีปอเนาะจัดตั้งขึ้นใหม่ (วินิจ สังขรัตน์, 2544, หน้า 194)

หลังจากที่ปอเนาะได้ปรับเปลี่ยนเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเสร็จในปีพ.ศ.2514 แล้วโดยอยู่ในความควบคุมของกองโรงเรียนราษฎร์กรมวิสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ กฎหมายที่ใช้บังคับและควบคุมโรงเรียนราษฎร์คือ พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2497 ซึ่งใช้บังคับมาตั้งแต่วันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2497 ต่อมาปี พ.ศ.2515 ได้มีการประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 216 ให้จัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) ขึ้นและโอนงานของกองโรงเรียนราษฎร์ไปเป็นของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน, 2524, หน้า 6) และในปี พ.ศ.2518 ได้มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 อีกครั้งหนึ่งเรียกว่าพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์พุทธศักราช 2518 ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 จึงได้เปลี่ยนชื่อพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชนเพื่อให้สอดคล้องกับชื่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (วินิจ สังขรัตน์, 2544, หน้า 258)

หลักและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษา

จุมพล สวัสดิยากร (2542, หน้า 10) สรุปว่า การบริหาร คือ การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ร่วมกันทำงานเพื่อจุดประสงค์อย่างเดียวกัน

สมศักดิ์ คงเที่ยง (2542, หน้า 1) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานของคณะบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่รวมปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

สมยศ นาวิการ (2540, หน้า 14) ได้กล่าวว่า กระบวนการของการทำงานให้สำเร็จโดย
ใช้บุคคลอื่น ผู้บริหารต้องทำงานกับบุคคลและกลุ่ม และอยู่ในโครงการองค์การ เพื่อที่จะบรรลุ
เป้าหมายของพวกเขา

ภาวिका ชาราศรีสุทธิ (2542, หน้า 2) กล่าวว่า การบริหารหมายถึง ศิลปะในการทำให้สิ่ง
ต่างๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ กล่าวคือ ผู้บริหารไม่ใช่เป็นผู้ปฏิบัติ แต่เป็นผู้ใช้ศิลปะ
ทำให้ผู้ปฏิบัติทำงานจนสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว

ภาวिका ชาราศรีสุทธิ (2542, หน้า 6) กล่าวว่า การบริหารการศึกษา หมายถึง กิจกรรม
ต่างๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกันดำเนินการ เพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน นับแต่
บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม คุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับ
ความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่างๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และ
อาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของ
สังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2549, หน้า 1) ได้ให้ความหมายไว้ว่า
การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting Thing Done Through Other
People) เมื่อว่าตามคานียานนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจาก
วันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็น
ครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่
เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์

จากความหมายของการบริหารจากนักวิชาการหลายๆ ท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว พอสรุปได้
ว่า การที่จะบริหารงานให้สำเร็จนั้นต้องอาศัยความรู้ความสามารถของผู้บริหารเองเป็นหลักใน
การบริหาร และต้องอาศัยคนรอบข้างหรือลูกน้องที่มีประสบการณ์ช่วยให้คำปรึกษาด้วย ทั้งนี้
การบริหารงานต่างๆ นั้นต้องอาศัยความร่วมมือกัน ทรัพยากรการบริหาร การบริหารแบบเป็น
กระบวนการเป็นหลัก เพื่อให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

1. ปัจจัยทางการบริหารการศึกษา

การที่จะบริหารงานให้ดีขึ้นได้นั้น ผู้บริหารจำเป็นจะต้องรู้จักปัจจัยทางการบริหารที่
ดีเสียก่อน และต้องศึกษาให้เข้าใจกับระบบทางการบริหารนั้นว่าประกอบไปด้วยองค์ประกอบ
อะไรบ้างแล้วจึงค่อยบริหารงานนั้น ๆ เพื่อให้ได้ผลสำเร็จได้อย่างยอดเยี่ยมในการบริหารงานของ
องค์กรต่อไป

จันทราณี สงวนนาม (2536, หน้า 28) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารงานในทุกองค์การ
ไม่ว่าจะขนาดเล็ก ปานกลาง และขนาดใหญ่ จะต้องมีการจัดตั้งพื้นฐานหรือองค์ประกอบหรือ

ทรัพยากรทางการบริหารโดยทั่วไปถือว่าปัจจัยที่สำคัญของการบริหารมีอยู่ 4 ประการ ซึ่งรู้จักกันในนามของ 4 M's ได้แก่

- (1) คน (Man) ได้แก่ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในองค์การที่ร่วมกันทำงาน
- (2) วัสดุสิ่งของ (Materials) ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ
- (3) การจัดการ (Management) ได้แก่ การบริหารงานองค์การของผู้บริหาร
- (4) เงิน (Money) ได้แก่ งบประมาณที่ใช้ในการบริหารทุกๆ ส่วนขององค์การ

ในบรรดาปัจจัยทางการบริหารนั้น ปัจจัยที่สำคัญอันดับแรกก็คือ คน (Man) เพราะคนคือบุคคลที่จะดำเนินการในการใช้ เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และการจัดการ (Management) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้ ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ได้กล่าวไว้ว่า “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาทุกชนิด ดังนั้นเมื่อนักบริหารมีครบทั้งปัจจัยเหล่านี้ก็จะสามารถบริหารหน่วยงานให้เป็นไปอย่างมีระบบแบบแผน ไม่ขัดข้องได้

สมพงษ์ เกษมสิน (2526, หน้า 20) มีความเห็นว่า การบริหารงานบุคคลนั้นเป็นการจัดการเกี่ยวกับบุคคลนับตั้งแต่การสรรหาบุคคลเข้ามาปฏิบัติงาน การดูแลบำรุงรักษาจนกระทั่งพ้นไปจากการปฏิบัติงาน

ชูศักดิ์ เทียงตรง (2526, หน้า 5-9) กล่าวว่า การบริหารงานบุคคลคือ การบริหารทรัพยากรมนุษย์โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้คนดีมีคุณวุฒิและมีความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่มาทำงานด้วยความสนใจพึงพอใจอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล”

สตีเวียส์ (Steers, 1977, p. 7) ได้กล่าวว่า องค์การจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อผู้บริหารมีความสามารถที่จะกำหนดลักษณะของเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ต้องการ ได้จำเพาะเจาะจงและชัดเจน ดังนั้นปัจจัยการบริหารจึงเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นประกอบด้วย 4 ปัจจัยคือ

- (1) ลักษณะขององค์การ (Organizational Characteristics) ประกอบด้วย

- (1.1) โครงสร้างขององค์การ หมายถึง ความสัมพันธ์ของทรัพยากรด้านมนุษย์ที่ได้กำหนดไว้ในองค์การ ดังนั้นการวิเคราะห์โครงสร้างจึงรวมถึงการวิเคราะห์สิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

- (1.1.1) การกระจายอำนาจ (Decentralization) หมายถึง ความมากน้อยของการที่อำนาจ (Power) และสิทธิอำนาจ (Authority) ได้รับการกระจายลงไปตามชั้นของการบังคับบัญชาในองค์การ (Hierarchy) แนวความคิดเกี่ยวกับการกระจายอำนาจมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับแนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation Decision Making)

ยิ่งองค์กรมีการกระจายอำนาจมากขึ้นเท่าไร โอกาสที่คนในระดับต่างขององค์กรจะมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการตัดสินใจเกี่ยวกับงานและกิจกรรมในอนาคตขององค์กรก็มีมากขึ้น

(1.1.2) ความชำนาญเฉพาะอย่าง (Specialization)

(1.1.3) ความเป็นทางการ (Formalization) หมายถึงความมากน้อยของการที่กิจกรรมถูกกำหนดอย่างจำเพาะเจาะจง หรือกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นยังมีมากยิ่งเป็นอุปสรรคต่อประสิทธิผลในการทำงาน

(1.1.4) ช่วงของการบังคับบัญชา (Span of control) ที่เหมาะสมระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา (6:1 ถึง 15:1)

(1.1.5) ขนาดขององค์กร (Organization size) ผลของวิเคราะห์หลายชิ้นชี้ให้เห็นว่า ขนาดขององค์กรที่เพิ่มขึ้นมีความสัมพันธ์ในทางบวกต่อประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้นขององค์กร แต่กลับมีความสัมพันธ์ทางลบต่อความผูกพันของพนักงานต่อองค์กร ดังนั้นอาจปรากฏว่าประสิทธิภาพขององค์กรนำไปสู่ความไม่เต็มใจมากขึ้นของพนักงานที่จะอยู่ต่อไปในองค์กร

(1.1.6) ขนาดของหน่วยงาน (Work-unit size)

(1.2) การนำเทคโนโลยีมาใช้ เทคโนโลยีในองค์กรหมายถึง เครื่องมือ หรือวิธีการ (Mechanisms) มีผลกระทบต่อความสำเร็จด้วยเช่นกัน

(2) ลักษณะของสภาพแวดล้อม (Environmental characteristics) สเตียร์ส (Steers, 1977, pp. 84-97) เสนอว่าสภาพแวดล้อมแบ่งออกเป็น 2 ระดับ

(2.1) ความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก มุ่งจำเพาะเจาะจงที่สภาพแวดล้อมของงาน (Task Environment) ที่มีความหมายต่อกิจกรรมมุ่งสู่เป้าหมายขององค์กร สามารถแบ่งออกได้ 3 ลักษณะดังนี้

(2.1.1) ลักษณะของความไม่ยุ่งยากซับซ้อน ปัจจัยภายนอกซึ่งองค์กรจะต้องเกี่ยวข้องกับนั้นมีจำนวนน้อยและค่อนข้างเหมือนกัน

(2.1.2) ลักษณะของความมั่นคงและเคลื่อนไหวในการทำงาน ในขณะที่เดียวกันก็มีบางส่วนที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาขึ้นไปกว่าเดิม

(2.1.3) ลักษณะของความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อม

(2.2) บรรยากาศที่ค้ำภายในองค์กร ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในองค์กร สเตียร์ส (Steers, 1977, p. 8) กล่าวว่าบรรยากาศขององค์กรที่สมบูรณ์ควรมีลักษณะดังนี้

(2.2.1) มีแนวโน้มของความสำเร็จ การสร้างบรรยากาศในการส่งเสริมการปฏิบัติงานนั้นจำเป็นต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจนด้วยการสร้างบรรยากาศที่เน้นความสำคัญของการ

บรรลุเป้าหมาย ในขณะที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่นำไปสู่เป้าหมาย ดังที่ สุนทร ศรีรักษา (2528, หน้า 14-15) ได้กล่าวว่าในการบริหารงานในโรงเรียนให้เกิดประสิทธิผลนั้น ผู้บริหารจะต้องรู้ถึงวิธีการสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงาน อัน ได้แก่ ขอบงานที่มีเป้าหมาย การวางแผนกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมาย และการแสวงหาความช่วยเหลือสนับสนุนจากบุคคลอื่นในขอบเขตที่จะทำให้งานตนเองสำเร็จได้

(2.2.2) ความเอาใจใส่ต่อพนักงานที่บุคลากรเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่จะนำความสำเร็จของงานที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยผู้บังคับบัญชาไม่ควรขาดความสนใจและต้องเห็นความสำคัญผู้ใต้บังคับบัญชา

(2.2.3) แนวโน้มการให้รางวัล และการลงโทษ สามารถช่วยให้เพิ่มผลผลิตขององค์การขึ้นมาได้ เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์ต้องการการยอมรับยกย่องสรรเสริญ และต้องการมีอิสระในการทำงาน

(3) ลักษณะของบุคลากร (Employee Characteristics) เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาองค์การ ดังที่สตีเวียส์ (Steers, 1977, p. 113) ได้กล่าวว่าลักษณะบุคลากรในองค์การที่มีพฤติกรรมซึ่งมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงาน อันจะนำไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว นั้น ต้องพิจารณาเรื่องสำคัญ 2 เรื่องด้วยกันคือ

(3.1) ความผูกพันต่อองค์การ เป็นความปรารถนาของบุคคลที่รักษาไว้ซึ่งการเป็นสมาชิกขององค์การต่อไป

(3.2) การปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นความปรารถนาของบุคคลในการปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์การ ซึ่ง ภรณ์ กิรติบุตร (2529, หน้า 93) ว่าแนวคิดของแคทซ์และคานท์ได้กล่าวถึงพฤติกรรมสำคัญ 3 ประการด้วยกันที่องค์การจะต้องได้รับการสนองตอบจากคนในองค์การ คือ

(3.2.1) องค์การจะต้องมีความสามารถในการสรรหาและชำระค่ารักษาไว้ซึ่งทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ

(3.2.2) องค์การจะต้องมีความสามารถที่จะทำให้งานขององค์การปฏิบัติงานได้ตามบทบาทที่กำหนดไว้

(3.2.3) องค์การยังต้องการให้พนักงานมีพฤติกรรมในการสร้างสรรค์และเป็นธรรมชาติอีกด้วย

(4) นโยบายการบริหารและการปฏิบัติ การดำเนินงานในกิจการใดก็ตามจะเกิดสัมฤทธิ์ผลได้ ก็ต่อเมื่อได้รับความร่วมมืออย่างจริงจังจากผู้ร่วมงาน ภายใต้ นโยบายการบริหารที่มี

ประสิทธิภาพ สเตียร์ส (Steers, 1977, p. 136) ได้เสนอว่าการบริหารงานให้เกิดประสิทธิผลนั้น จะต้องคำนึงถึงปัจจัยด้านต่างๆคือ

(4.1) การกำหนดเป้าหมายที่แน่นอน จะต้องถือเป็นภารกิจที่ผู้บริหารองค์กร จะต้องจัดทำที่จะใช้ทรัพยากรแต่ละประเภทให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อย่างไร นอกจากนี้ยังต้อง กำหนดแนวทางปฏิบัติงานที่มีรายละเอียดอย่างชัดเจน สเตียร์ส (Steers, 1977, pp. 136-138) กล่าวว่าองค์กรจะประสบความสำเร็จได้ ก็ต่อเมื่อผู้บริหารมีความสามารถที่จะกำหนดลักษณะของ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้จำเพาะเจาะจงและชัดเจน

(4.2) การบริหารทรัพยากร จะต้องคำนึงถึง 3 ประการคือ การประสาน ระบบและประสานงาน ทำเป็นลักษณะงานประจำ (Routine) ของพนักงาน และมีวงจรการป้อน ข้อมูลและมีวงจรย้อนกลับเพื่อควบคุมแผนในระบบด้วย

(4.3) การสร้างสภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงาน

(4.4) กระบวนการติดต่อสื่อสาร

(4.5) ภาวะผู้นำและการตัดสินใจ

(4.6) การปรับตัวขององค์กรและการริเริ่มสิ่งใหม่

สรุปได้ว่าปัจจัยทางการบริหารการศึกษาที่จะบริหารงานให้ดีขึ้นได้นั้น ผู้บริหาร จำเป็นจะต้องรู้จักปัจจัยทางการบริหารที่เป็นงานของผู้บริหารที่จะต้องบริหารงานทั้งหมดมิใช่แต่ ในห้องเรียนเท่านั้น แต่มีขอบเขตควบคุมทั้งหมดทั่วอาณาเขตในฐานะที่ถูกแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหาร เข้ามาทำงานเท่านั้น โดยเริ่มตั้งแต่การดำเนินกิจกรรมการบริหารคนตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อให้สอดคล้อง กับการบริหารองค์กรโดยรวมให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างยอดเยี่ยม การบริหารงานขององค์กรปัจจัยที่ สำคัญของการบริหารมีอยู่ 4 ประการ ซึ่งรู้จักกันในนามของ 4 M's ได้แก่ คน (man) วัสดุสิ่งของ (materials) การจัดการ (management) และเงิน (money) ส่วนการบริหารองค์กรให้ประสบความสำเร็จ ผู้บริหารมีความสามารถที่จะกำหนดลักษณะของเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยมีปัจจัยการบริหาร อาทิ ลักษณะขององค์กรที่มีโครงสร้างขององค์กรที่เหมาะสมในการ กระจายอำนาจตามขนาดขององค์กรและมีการนำเทคโนโลยีมาใช้ที่เหมาะสมกับลักษณะขององค์กร ปัจจัยทางลักษณะของสภาพแวดล้อมขององค์กร ปัจจัยทางลักษณะของบุคลากร และปัจจัยทาง นโยบายการบริหารและการปฏิบัติ เป็นต้น

2. กระบวนการบริหาร

โดยทั่วไปแล้ว การบริหารจะมีขั้นตอนการทำงานกันอย่างเป็นกระบวนการวิธีใน การปฏิบัติงาน หรือแสดงเป็นลำดับรายการในการบริหารงานว่า สิ่งนี้ควรทำก่อน สิ่งนี้ควรทำที่ หลัง เป็นลำดับขั้นตอนกันไป ซึ่งจัดว่าเป็นหลักเกณฑ์วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific

Management) กระบวนการบริหารนั้น ได้ถูกจัดไว้เป็นขั้นตอนอย่างชัดเจนจาก นักวิชาการ นักบริหารทั้งไทยและต่างประเทศ ตลอดจนนักศึกษาไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, 2549, หน้า 4-5) กล่าวว่าหน้าที่ของ นักบริหารมีอยู่ 5 ประการตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ ของสมาชิก และสายบังคับบัญชาภายในองค์กร

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนา บุคลากรและการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของ การปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ลูเทอร์ กุลิก (Luther Gulick, 1937, p.13) ได้กล่าวถึงกระบวนการบริหารไว้ 7 ประเภทด้วยกันคือ ฟือสซอบ (POSDCORB) ดังนี้

(1) วางแผน (Planning) หมายถึง

(1.1) การวางแผนโครงการกว้างๆ

(1.2) การคิดว่ามีงานอะไรบ้างที่จะต้องปฏิบัติตามความสำคัญ

(1.3) การวางแผนปฏิบัติและจุดประสงค์ของการปฏิบัติงานนั้นๆ ก่อนลงมือ ปฏิบัติการเพื่อให้มีขั้นตอนในการปฏิบัติงานเพื่อให้ได้ผลสัมฤทธิ์ที่ต้องการ

(2) จัดระบบกำหนดอำนาจหน้าที่ (Organizing) หมายถึง

(2.1) การจัดรูปเค้าโครงการบริหาร

(2.2) การกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานย่อยหรือตำแหน่งต่างๆ ของ หน่วยงานให้ชัดเจน เพื่อให้ผู้ปฏิบัติกรู้ขอบข่ายการทำงานของตนเอง

(2.3) การกำหนดลักษณะ และวิธีติดต่อกันสัมพันธ์กันตามลำดับชั้นแห่ง อำนาจหน้าที่สูงต่ำลดหลั่นกันไป

(3) จัดหาและพัฒนาบุคลากร (Staffing) หมายถึง

(3.1) การบำรุงขวัญ

(3.2) การบรรจุแต่งตั้ง

- (3.3) การแสวงหากคนมาทำงาน
- (3.4) การฝึกอบรมการพัฒนาบุคคลที่บรรจุแต่งตั้งไว้แล้ว
- (3.5) การเลื่อนขั้นและลดขั้นตลอดจนพิจารณาให้พ้นจากงาน
- (3.6) การบริหารงานเกี่ยวกับบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ทุกประเภทของหน่วยงาน
- (3.7) การบำรุงรักษาสภาพของการทำงานที่ดีและมีประสิทธิภาพให้คงอยู่ตลอดไป อาจมีการจัดโครงการอบรมทั้งในภายในและภายนอกองค์การ

(4) วินิจฉัยสั่งการ (Directing) หมายถึง

- (4.1) การวินิจฉัยสั่งการ หลังจากได้วิเคราะห์พิจารณาโดยรอบคอบแล้ว
- (4.2) การติดตามดูแลให้มีการปฏิบัติตามคำสั่งนั้นๆ ในฐานะผู้บริหารเป็นการสั่งงานของผู้บังคับบัญชาหน่วยงานเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นได้ปฏิบัติตามนโยบายของผู้บริหาร ซึ่งการบริหารจัดการจำเป็นต้องมีการประชุมปรึกษา เพื่อให้ทราบสถานการณ์ที่ถูกต้อง

(5) ประสานงาน (Co-Ordinating) หมายถึง

- (5.1) การทำงานเพื่อจุดประสงค์ร่วมกัน
- (5.2) การทำงานประสานกลมเกลียวกัน
- (5.3) การทำงานไม่ให้ซ้ำซ้อนหรือขัดแย้งกัน
- (5.4) การก่อให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิผล
- (5.5) การประสานงานหรือสื่อสารสัมพันธ์หน่วยงานย่อย หรือตำแหน่งต่างๆ ภายในองค์การหรือสำนักงานใหญ่

(6) รายงาน (Reporting) หมายถึง

- (6.1) การบำรุงขวัญใน
- (6.2) การสร้างความเข้าใจอันดีร่วมกัน
- (6.3) การให้ผู้บังคับบัญชาทราบความก้าวหน้าของงานทุกระยะ
- (6.4) การทำให้เกิดความสะดวกแก่การประสานงานกับหน่วยงานอื่น
- (6.5) การเสนอรายงานไปยังผู้บังคับบัญชา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งเบื้องล่างและเบื้องบน อาทิ เขตการศึกษาที่สังกัด หน่วยงานที่สังกัด และคณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพภายนอก เป็นต้น

(6.6) มีการบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับการทำงานไว้เป็นระยะ จึงจะสามารถทำรายงานได้ถูกต้องรัดกุมและสมบูรณ์

(7) งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง

(7.1) การจัดทำงบประมาณการเงิน เพื่อนำมาดำเนินงานใช้จ่ายในหน่วยงาน

(7.2) การควบคุมการใช้จ่ายเงินโดยรอบคอบรัดกุม โดยมีการตรวจสอบอยู่

เสมอๆ

(7.3) การวางแผนหรือโครงการใช้จ่ายเงิน การบัญชีอย่างมีประสิทธิภาพ และคล่องตัวในการเบิกจ่าย และมีการประเมินการใช้งบประมาณที่เหมาะสมและคุ้มค่า เป็นต้น

Russell T.Gregg (1957, pp. 274-316) ได้เอารายงานของกระบวนการบริหารตามความเห็นของนักบริหารการศึกษาส่วนใหญ่ๆ 35 รายการมาวิเคราะห์ เพราะเห็นว่ามีความคล้ายคลึงกัน เข้าซ้อนกัน คงต่างกันเฉพาะรูปศัพท์เท่านั้น แล้วสรุปว่า ความจริงกระบวนการทั้งหมดมีตัวประกอบเพียง 7 ประการเท่านั้น คือ

(1) การวางแผน (Planning)

(2) การใช้อิทธิพล (Influencing)

(3) การประเมินผลงาน (Evaluating)

(4) การประสานงาน (Co-Ordination)

(5) การเสนอรายงาน (Communicating)

(6) การกำหนดอำนาจหน้าที่ (Organizing)

(7) การตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)

ผู้วิจัยพอจะสรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในการทำงานนี้ได้ว่าการบริหารงานของการศึกษานั้น เป็นการปฏิบัติการทำงานของคนเป็นหมู่คณะ โดยทุกคนจะต้องมีความสามัคคีเฉพาะอย่างยิ่งผู้เป็นหัวหน้าและหมู่คณะจะต้องช่วยกัน ในการบริหารการศึกษาที่เป็นหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นองค์กรทั้งที่เป็นหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน โดยทุกคนจะต้องรู้จักนำเอาทรัพยากรมาใช้ให้คุ้มค่าต่องานนั้นๆ ทั้งหมดนี้ต้องอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์เข้าช่วยกันในการดำเนินงานจัดการศึกษา เพื่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งกระบวนการบริหารการศึกษาเป็นสิ่งที่ผู้บริหารต้องทำตามลำดับขั้นตอนตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ เพื่อจะทำให้เกิดประสิทธิภาพอย่างสูงสุดในการปฏิบัติหน้าที่ต่อการบริหารองค์กรของตนเองต่อไป

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับผู้บริหาร

1. ความเป็นมาและความหมายของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงพระราชดำริแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย โดยผ่านสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2541 เหตุที่พระราชทานให้แก่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยนานกว่า 30 ปีก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2545 ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงนี้อีกครั้ง เพื่อเน้นย้ำแนวทางแก้ไขให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางในการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับเด็กจนถึงคนแก่ และรวมไปถึงการจัดการบริหารกับทุกหน่วยงานในระดับบริหารให้ดำเนินไปโดยทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ที่ทำให้ประชาชนสามารถมีวิถีชีวิตรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจได้และที่สำคัญเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

ประเวศ วะสี (2550, หน้า 24-27) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถือได้ว่าเป็นปรัชญาที่เป็นการวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิตเรามาตั้งแต่ปี 2517 เมื่อวันเฉลิมพระชนมพรรษาปี 2541 ทรงได้มีพระมหากรุณาธิคุณอธิบายเพิ่มเติมถึงคำว่า “พอเพียง” หมายถึง “พอมีพอกิน” พอมีพอกินก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ถ้าแต่ละคนมีพอมีพอกินก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าประเทศพอมีพอกินก็ยิ่งดี ประเทศไทยสมัยก่อนนี้พอมีพอกินมาสมัยนี้ไม่มีพอมีพอกิน จึงจะต้องเป็นนโยบายที่จะทำเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อที่จะให้ทุกคนพอเพียงได้ พอเพียงนี้ก็หมายความว่า มีกิน มีอยู่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าเปรียบเทียบคำว่าพอเพียงกับคำว่า self-sufficiency นั้นหมายความว่า ยืนอยู่บนขาของตัวเอง แต่ว่าพอเพียงนี้ความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีกคือ คำว่าพอกีพอเพียงก็แค่พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอใจในความต้องการมันก็มีโลกน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อย ถ้าประเทศไทยมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียงหมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมากคนเราก็มีความสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติดีก็พอเพียง

ฉะนั้นความพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล ซึ่งพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงมิได้จำกัดเฉพาะของเกษตรกรหรือชาวไร่ชาวนาเพียงเท่านั้น แต่เป็น

เศรษฐกิจของทุกคนทุกอาชีพทั้งที่อยู่ในเมืองและอยู่นอกเมือง เช่น ผู้เป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัทในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตจากเนื้อของงาน โดยอาศัยการขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะสู้ยิบสู้กระทำตามความเหมาะสมไม่เกินตัว จนไม่เหลือที่มั่นให้ยืนอยู่ได้ ต้องรู้จักใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัว เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานของตัวเองให้ดีเสียก่อนคือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ไม่ไข่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างเศรษฐกิจยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไป (สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, 2551, หน้า 27-29)

มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยได้มีการแบ่งกลุ่มการแสดงความเห็นที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยแบ่งกลุ่มการวิจัยออกเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง ความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนคติของนักเศรษฐศาสตร์ โดยกล่าวว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักสามารถนำมาอธิบายหลักปรัชญาเศรษฐกิจได้ แต่แนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังมีข้อบกพร่อง คือ ขาดความพิจารณาในเรื่องความเสี่ยงและปัญหาการรับรู้ข้อมูลไม่เท่ากันอย่างถี่ยวน

กลุ่มที่สอง ความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในทัศนคติของสังคม ได้ข้อสรุปว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีการคำนึงถึงประโยชน์ ส่วนรวมของสังคมเน้นการพึ่งตนเองและสามารถเชื่อมโยงการปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ ภายนอกได้อย่างมีเหตุผล

กลุ่มที่สาม ความสมเหตุสมผล ของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับของบุคคล ในระดับของการดำเนินกิจกรรม และในระดับของภาครัฐ ควรจัดสรรระบบการดำเนินงานภายใต้นโยบายสร้างความมั่นคงและเท่าเทียมกันในทุกๆ ระดับ

กลุ่มที่สี่ การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในภาคการเกษตรในเชิงพาณิชย์การประยุกต์ใช้จะต้องไม่ขัดกับการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง แต่ควรมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์และพื้นที่อย่างเหมาะสม

กลุ่มที่ห้า การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ ในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ต้องเปิดให้พอดี ในการรับกระแสจากโลกภายนอก ควรส่งเสริมธรรมาภิบาลในบริษัทและภาคธุรกิจให้มากขึ้นและพร้อมๆ กับการพัฒนาคนให้มากขึ้น

กลุ่มที่หก การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติในโครงสร้างการผลิต และภาคการค้าระหว่างประเทศ ควรเน้นที่ความหลากหลายของโครงสร้างเศรษฐกิจและควรพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันด้านเทคโนโลยี ควบคู่กับการพิจารณาสวัสดิการของประเทศให้มีการกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึง

กลุ่มที่เจ็ด การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติ ในภาคของตลาดเงิน และตลาดทุน ควรมีการส่งเสริมการออมของประเทศให้มากขึ้น จะทำให้เราพึ่งตลาดเงินและตลาดทุนภายนอกน้อยลง

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, หน้า 18-20) กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่ โดยที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้นำหลักการและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ ในขณะที่แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอนนั้น เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสมทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ อาจเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีอยู่ 2 แบบ คือ แบบพื้นฐานกับแบบก้าวหน้า ได้ดังนี้ คือความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว โดยเฉพาะเกษตร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ ต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่เพียงพอ แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าวเพื่อบริโภค และมีข้อสมมติว่า มีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวจากการแก้ปัญหาความเสี่ยงเรื่องน้ำ จะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อบริโภคยังชีพในระดับหนึ่งก็ได้ และใช้ที่ดินส่วนอื่นๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว รวมทั้งขายในส่วนที่เหลือเพื่อมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว

อย่างไรก็ตามแม้กระทั่งในทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ราชการ มูลนิธิ และภาคเอกชน ตามความเหมาะสม เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่างๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่างๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสามัคคีความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 2 เป็นเรื่องของการสนับสนุนในเกษตรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์หรือการที่ธุรกิจต่างๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ กล่าวคือ เมื่อ

สมาชิกในแต่ละครอบครัวหรือองค์กรต่างๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือการสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้นๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง ความพอเพียงในระดับประเทศเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 3 ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายรัฐวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในประเทศ เช่นบริษัทขนาดใหญ่ ธนาคารสถาบันวิจัย เป็นต้น

ความหมายของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานคำจำกัดความของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงไว้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งมาก โดยส่วนหนึ่งของความหมายนั้นได้ทรงดำรัสไว้ว่า “คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำรา ไม่เคยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงมีอย่างอื่นแต่ไม่ใช่คำนี้” แนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงปรากฏอยู่ในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมาช้านาน ในรูปของหลักการสร้างความ “พออยู่ พอกิน” คำว่าพอเพียง มีความหมายกว้างออกไปอีก ไม่ได้หมายถึง การมีพอสำหรับใช้ของตัวเอง มีความหมายว่า “พอมีพอกิน”...วันนั้นได้พูดถึงว่าเราควรปฏิบัติให้พอมี พอกิน พอมีนี่ก็แปลว่า “เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง” ถ้าแต่ละคนมีพอมี พอกิน ก็ใช้ได้ ยิ่งถ้าประเทศพอมี พอกินก็ยิ่งดี...พอเพียงก็หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอ...เพียงก็คือ พอเท่านั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการมันก็จะมีความโลภน้อย ก็จะเบียดเบียนคนอื่นน้อย..พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณพูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง ฉะนั้นความพอเพียงนี้ก็แปลว่าความพอประมาณและความมีเหตุผล”

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2541 ณ ตำนานจิตรลดา ไร่หลวง จากกระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงก่อให้เกิดการระดมความคิดในวงกว้างจากทุกฝ่าย อาทิ นักวิชาการ ข้าราชการ ปราชญ์นักคิดทั้งระดับท้องถิ่น และระดับประเทศทั้งภาครัฐและเอกชน โดยน้อมนำเอากระแสพระราชดำริมาปฏิบัติและหาวิธีการที่จะผลักดันให้บังเกิดผลสำเร็จ ซึ่งต่อมาบุคคลเหล่านี้ก็ได้ให้ความหมายและแนวคิดของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงไว้มากมาย ดังนี้

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540, หน้า 1) ศึกษาระบบเศรษฐกิจของชุมชนไทยในอดีตว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ ผลิตพืชผล พันธุ์เพื่อไว้กิน เพื่อใช้เอง ไม่มีระบบการพึ่งพาสังคมภายนอกมีความผูกพันกันสูง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความพอเพียงในตนเอง นับถือระบบเครือญาติเป็นสำคัญ และไม่มีการแบ่งชนชั้นกัน เป็นต้น

ทองทิพภา วิริยะพันธุ์ (2550, หน้า 12) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงานได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและพัฒนาอย่างเป็นขั้นต่อน มีได้มุ่งเน้นเฉพาะแต่เพียงภาคการเกษตรเท่านั้นแต่ยังครอบคลุมถึงการดำเนินชีวิต การประกอบกิจการของภาคธุรกิจ การค้าระหว่างประเทศ หรือแม้แต่การดำเนินการของภาครัฐ เพื่อที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศชาติภายใต้ลักษณะที่สำคัญดังนี้

(1) ใช้ทางสายกลางโดยการเน้นการดำเนินชีวิตหรือการดำเนินงานในลักษณะไม่เร่งรัดหรือเชื่องช้าจนเกินไป มีความพอดี โดยถ้าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลจะคำนึงถึงความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอรรถภาพ ไม่หลงใหลตามกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพที่จะไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด เป็นการสร้างพื้นฐานความมั่นคงในการดำรงชีวิตทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และถ้าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงระดับประเทศจะคำนึงถึงความสามารถของชุมชนเมือง ภูมิภาค ประเทศ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

(2) ให้ความสำคัญกับการพอประมาณ โดยยึดหลักความมีเหตุผล ดังนั้นการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ โดยใช้เหตุผลและตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ประมาท ใช้สติปัญญาในการพิจารณาเรื่องราวต่างๆ ไม่หลงไปกับกระแสวัตถุนิยมซึ่งจะนำไปสู่การใช้จ่ายเกินตัวหรือการใช้เงินอย่างไม่คุ้มค่าและขาดประสิทธิภาพ

(3) ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีความพอเพียงทั้งในด้านวัตถุ และด้านจิตใจ เป็นการสร้างสำนึกเกี่ยวกับจริยธรรมคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตของคนในประเทศให้รู้จักคำว่า “พอ” เพื่อขจัดความโลภให้น้อยลง จะได้มีความสงบสุขทั้งทางกายและทางใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อความวุ่นวายให้แก่สังคมส่วนรวมจากคุณลักษณะดังกล่าว จะเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีวัตถุประสงค์ต้องการให้มนุษย์รู้จักการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด รู้จักความพอเพียง รู้จักการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านต่างๆ ดังนี้

(3.1) ด้านจิตใจ ยึดหลัก “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” โดยมีจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและประเทศชาติ มีเมตตา เอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง รู้รักสามัคคี

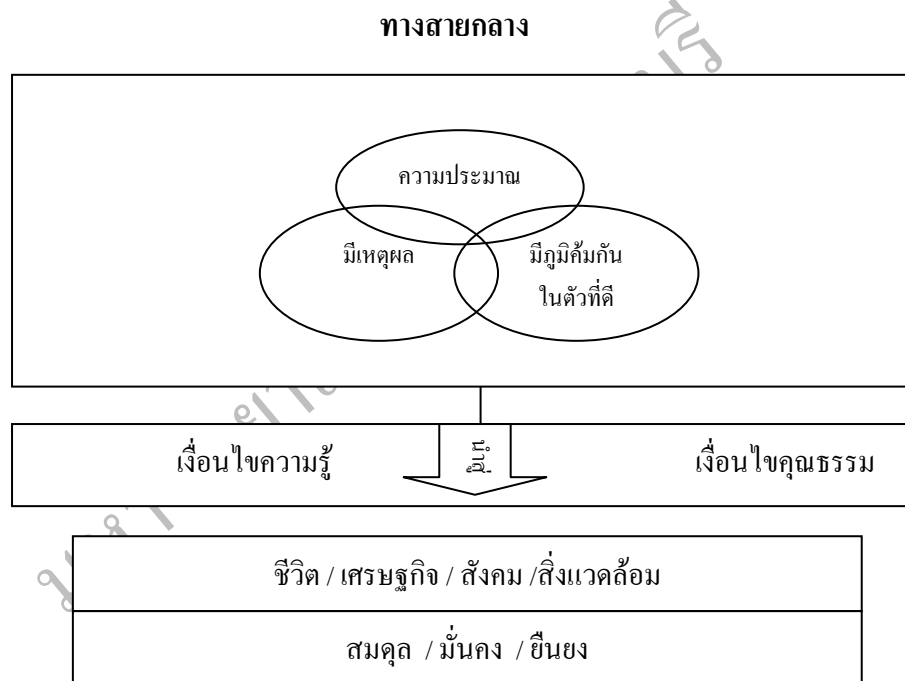
(3.2) ด้านสังคม โดยให้แต่ละกลุ่มชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเชื่อมโยงให้เป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีการกระจายรายได้ที่ดีขึ้น มีการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทุกๆ ด้าน อันจะทำให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและมีความมั่นคง

(3.3) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงการให้และการจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่าโดยยึดหลักการของความยั่งยืน

(3.4) ด้านเทคโนโลยี ควรมีการผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อจะได้นำมาใช้เทคโนโลยีในการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน และสภาพแวดล้อมของประเทศ

(3.5) ด้านเศรษฐกิจควรให้ความสำคัญแก่การประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นทุกด้าน ลดการฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ โดยยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ เพื่อหลีกเลี่ยงการก่อหนี้ที่ไม่มีผลตอบแทนที่คุ้มค่า และพยายามลดความเสี่ยงในด้านต่างๆ

ภาพที่ 2.1 สรุปรัชชาของเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา : คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง

นิคม มุสิกคามะ (2442, หน้า 236) ให้ความเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางพัฒนาทฤษฎีใหม่ ที่ทำให้ประเทศไทยอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสง่างามน่าภูมิใจ โดยที่สามารถผลิตทรัพยากรได้ตามภูมิปัญญา และเทคโนโลยีแบบไทย มีความพอเพียงในครอบครัว ชุมชนมีความเข้มแข็งช่วยตนเองได้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนในศาสนาที่สังคมที่สงบสุข กินดีอยู่ดี การผลิตอุดมสมบูรณ์พอเพียงที่จะค้าขายไปยังต่างประเทศ

ซึ่งความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายเพิ่มเติมไว้ดังนี้

เสน่ห์ จามริก (2541, หน้า 57) ให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือ เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกิน พอใช้ ยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำเนินชีวิต มีดุลยภาพระหว่างชีวิตกับสิ่งต่างๆ ดำเนินชีวิตอย่างพอมีพอกินเป็นสัมมาอาชีวะก่อน เป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การกินดี อยู่ดี

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 13) ได้ให้ความหมายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ และเศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลคือ ความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณ ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพ ไม่มีพันธนาการอยู่กับสิ่งใด

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง (2549, หน้า 9-15) ได้ให้ความหมายปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า

(1) ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายนอกและภายใน

(2) เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง ความสามารถของชุมชน รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกอย่าง เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

นอกจากนั้นยังกล่าวถึงคุณลักษณะและเงื่อนไขสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังต่อไปนี้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการคือ

(1) มีความพอประมาณ การจะทำสิ่งใดก็ตามจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความพอดีไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไปหรือไม่สุดโต่งไปข้างใดข้างหนึ่ง และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

(2) มีเหตุผล การตัดสินใจทำสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะดำเนินชีวิตประจำวัน ประกอบธุรกิจการทำงานจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล คำนึงถึงเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

(3) มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เมื่อเราจะต้องตัดสินใจทำสิ่งใดก็ตาม จะต้องคิดให้รอบคอบเตรียมตัวให้พร้อมกับสิ่งที่จะเผชิญกับผลกระทบที่เกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังประกอบไปด้วยเงื่อนไขที่สำคัญอีก 2 ประการคือ

(3.1) มีความรู้ในการดำเนินชีวิตหรือจะทำกิจการใดๆ จะต้องมีความรอบรู้ในเรื่องนั้นๆ มีความรอบคอบ และระมัดระวังในการนำความรู้ วิทยาการ เทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการปฏิบัติ

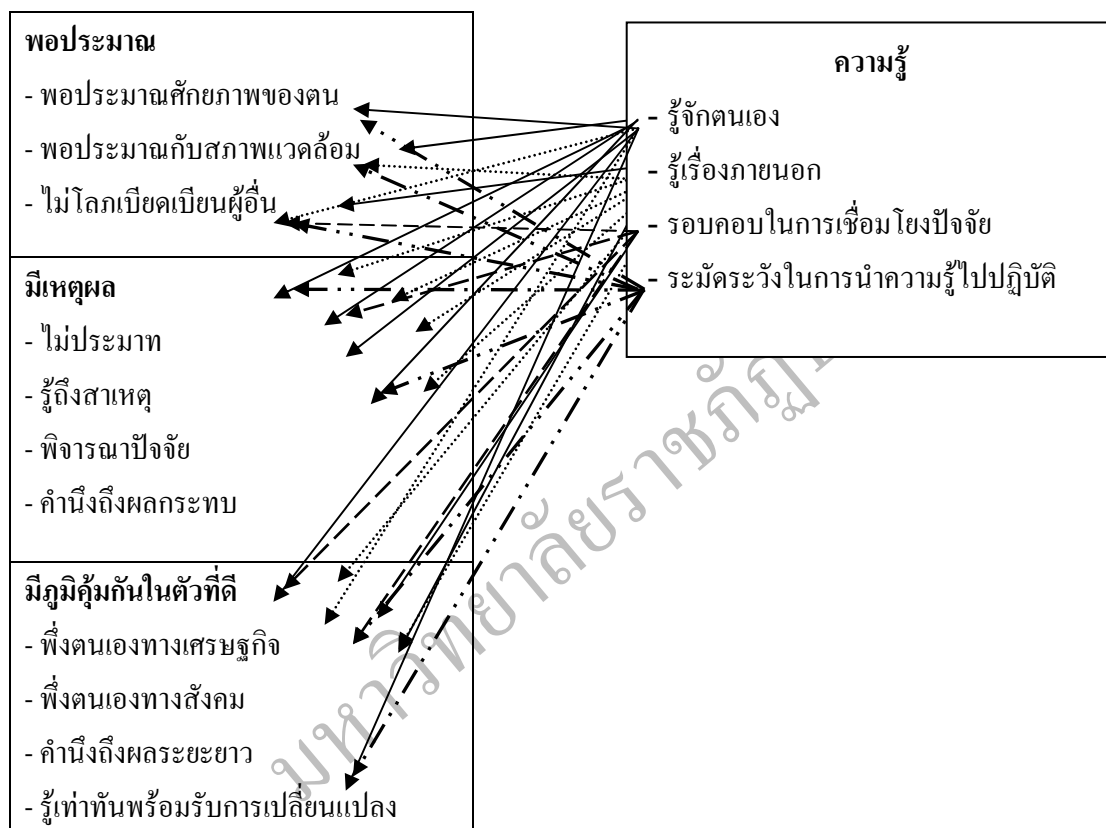
(3.2) มีคุณธรรม เราจะต้องมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร

อภิชาติ พันธเสน (2546, หน้า 3) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระบรมราชโองการพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 (ธีรพน คัดพันธ์, 2554, หน้า 55-72) ความตอนหนึ่งว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกิน พอใช้ของประเทศส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นไป...”

“หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียวโดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชน โดยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงในเวลานี้ และข้อความที่สำคัญอีกตอนหนึ่งแห่งพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ผู้ที่ไปเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายพระพรชัยมงคล ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ความว่า “...คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่มีสมัยใหม่ แต่เราอยู่พอมีพอกิน และให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอกินพออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกินพออยู่พอกินไม่ใช่จะรุ่งเรืองเยี่ยงยอด แต่เรามีความพอกินพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ถ้าเรารักษาความพอกินพออยู่พอกินนี้ได้เราก็จะยอดยิ่งยวดได้”

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณ กล่าวคือ ทั้งการผลิตและการบริโภคต้องประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือยและไม่กินตระหนี่เกินไป ให้พอเหมาะพอดี มีเหตุมีผล มีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีเพื่อให้มีความเข้มแข็ง ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบสามารถ

วิเคราะห์ผลกระทบและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างรอบด้านและระมัดระวัง ซึ่งในขณะที่เดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีสำนึกในคุณธรรม ไม่แสวงหาความสุขโดยวิธีเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติปัญญาเพื่อให้สมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะ 3 ประการ และเงื่อนไขความรู้

วรนุช อุษณกร (2544, หน้า 46) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงในแง่มุมต่างๆ เอาไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อนมีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญคือไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่มีพันธนาการอยู่กับสิ่งใด โดยสรุปคือหันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต

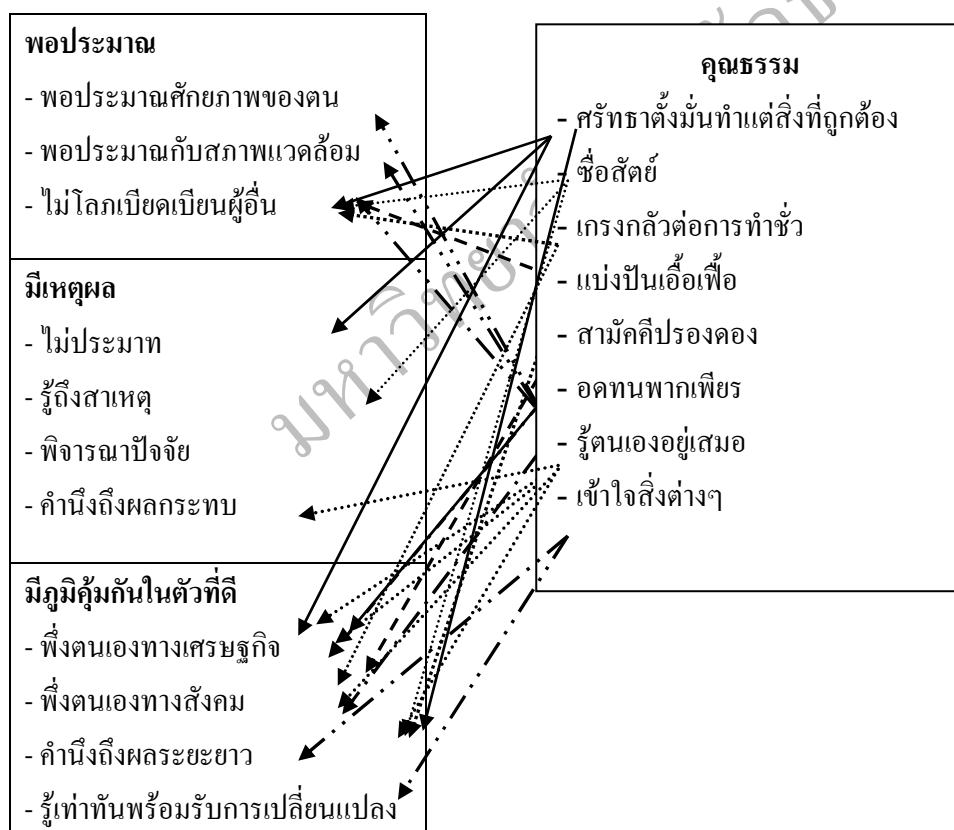
อภิชัย พันธเสน (2546, หน้า 57) กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก ภายในทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกชั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ในทุกระดับให้มีจิตสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สุเมธ ตันติเวชกุล (2543, หน้า 2) กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอรรถภาพและที่สำคัญไม่หลงใหลในวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใดหันมามีทิศทางสายกลางในการดำรงชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิต ส่งผลให้สามารถใช้หลักการพึ่งตนเองได้ โดยยึดหลักสำคัญ 5 ประการ คือ ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งแห่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประนีประนอม และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่แข็งแรงเป็นอิสระ อยู่บนพื้นฐานของเมตตาธรรม ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้ใช้และจัดการอย่างชาญฉลาดพร้อมหาทางเพิ่มคุณค่าโดยยึดอยู่บนหลักของความยั่งยืน ด้านเทคโนโลยีเลือกใช้เฉพาะสิ่งที่สอดคล้องกัน ความต้องการและสภาพแวดล้อม และพัฒนาเทคโนโลยีของเราด้วย ด้านเศรษฐกิจยึดหลักความพออยู่ พอกิน พอใช้ หลีกเลี่ยงการก่อหนี้และลดความเสี่ยง เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นพื้นฐานของความมั่นคงในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยอาศัยความพออยู่ พอกิน พอใช้ ประกอบสัมมาอาชีพอย่างชาญฉลาด ไม่อยู่อย่างผู้ประมาท รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและเทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและส่วนรวม โดยยึดหลัก การพึ่งพาอาศัยกันและความมีเมตตาธรรม

ประเวศ วะสี (2541, หน้า 44) กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียง มีกรอบแนวคิดอยู่ที่ความพอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภมาก ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นเศรษฐกิจหรือความประพฤติที่ทำงานเพื่อให้เกิดผลโดยมีเหตุกำกับ กล่าวคือมีเหตุผลที่ดี ส่งต่อให้เกิดผลดีและมีความสุขในที่สุด กรอบ

แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทั้งวิถีคิดและวิถีชีวิต เป็นการดำเนินชีวิตหรือการวิถีชีวิตที่เป็นไปได้จริง ปฏิบัติตามได้จริง เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เศรษฐกิจแบบค้าขาย (Trade Economy) แต่เป็นเศรษฐกิจที่พึ่งตนเอง ช่วยตนเอง (Self Sufficiency Economy) โดยมีกิจกรรมคือ การผลิต การทำงาน การบริโภค การแจกจ่าย ซื้อขาย การจัดสรรผลผลิตที่สร้างสรรค์พัฒนาคุณภาพชีวิตพัฒนาศักยภาพเพื่อชีวิตที่ดีงาม หากมองด้านลักษณะหรือรูปลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะสำคัญ 5 อย่าง คือ

- (1) เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทุกคน
- (2) เป็นเศรษฐกิจที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน
- (3) เป็นเศรษฐกิจที่มีความเป็นบูรณาการ คือมีความหลากหลายสูง
- (4) เป็นเศรษฐกิจที่มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของตนเอง
- (5) เป็นเศรษฐกิจที่มีการจัดการและวินัยวัฒนธรรมที่เหมาะสม

ภาพที่ 2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะ 3 ประการ และเงื่อนไขคุณธรรม

ไสว บุญมา (2543, หน้า 59) มีแนวคิดที่เศรษฐกิจพอเพียง มุ่งหวังที่จะปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความร่ำรวยมาเป็นยุทธศาสตร์ของการแก้ความยากจน โดยคำนึงถึงชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและจิตวิญญาณของคนในชาติเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมุ่งหวังความสมดุลหรือความเสมอภาคใน 3 ภาคใหญ่ๆ คือ

- (1) มุ่งหวังสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ
- (2) มุ่งหวังสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์
- (3) มุ่งหวังสร้างความสมดุลระหว่างกายกับจิตหรือวัตถุกับจิตใจ

อีกนัยหนึ่งเศรษฐกิจพอเพียง มีอุดมการณ์มุ่งให้คนในสังคมมีความสมดุลระหว่างการผลิตสองสิ่งเหล่านี้ คือ ผลิตทุกอย่างเพื่อตลาด ซึ่งเสี่ยงต่อเหตุการณ์ภายนอกและการล่มสลายภายใน และผลิตทุกอย่างเพื่อสนองความต้องการเบื้องต้นเป็นการขจัดความเสี่ยงเบื้องต้น

คณะอนุกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547, หน้า 15-18) ได้อธิบายเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ว่าเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิตและปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง (2549, หน้า 1-15) ว่าเรื่องของแนวคิดความพอเพียงและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ปัญญา การปลูกฝังให้คนสามารถเข้าถึงปัญญาหรือปรัชญาได้ต้องมีแนวทางการปฏิบัติบนทางสายกลาง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯกล่าวถึงเรื่องคุณธรรม 4 ประการว่าเป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อไปสู่เป้าหมายทางปัญญานี้ได้ ดังนี้

ประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกในตนเอง ให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความ
สัจความดีนั้น

ประการที่สาม คือ การอดทนอดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจ
สุจริตไม่ว่าด้วยเหตุประการใด

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วน
น้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง (2549, หน้า 15-18) ว่าบันได 7 ขั้นสู่วิถีชีวิตพอเพียง คือ

(1) การจับประเด็นปัญหา เริ่มจากการจับประเด็นปัญหาซึ่งภาวะของปัญหาจะ
ปรากฏอยู่ในสองระดับ คือ ระดับที่ซ่อนตัวอยู่ในรูปภาวะแฝงและระดับปรากฏตัว

(2) การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา 4 ระดับ เสมือนภูเขาน้ำแข็งด้านบนสุดจะ
เป็นปัญหาระดับที่ปรากฏตัวสู่ภาวะจริง หรือเป็นระดับปรากฏการณ์ แต่ปัญหาที่ซ่อนตัวอยู่ในรูป
ภาวะแฝงอยู่ใต้น้ำแข็ง เป็นระดับแนวโน้มและแบบแผน (Pattern) ระดับโครงสร้าง (structure)
จนถึงระดับภาพจำลองความคิด (Mental Model) เมื่อเรารู้จากสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา ก็ค่อยๆ
คลี่คลายจากจุดนั้นเพื่อปรับชีวิตให้อยู่ในสายกลาง

(3) การกำหนดขอบเขตเป้าหมายในการแก้ปัญหา

(4) การเขียนคำปณิธาน

(5) การดำรงความมุ่งมั่น

(6) การอดทน อดกลั้น และอดออม

(7) การละวางความชั่วความทุจริต

คณะอนุกรรมการการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, หน้า 12-14) อธิบายว่า
เศรษฐกิจพอเพียงวิเคราะห์ แยกแยะเป็นส่วนได้ 5 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ระดับการปฏิบัติ

ส่วนที่ 2 เป็นแนวทางปฏิบัติ

ส่วนที่ 3 เงื่อนไขการปฏิบัติของเศรษฐกิจพอเพียง

ส่วนที่ 4 คุณลักษณะของความพอเพียง

ส่วนที่ 5 จุดหมายของเศรษฐกิจพอเพียงระดับการปฏิบัติ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถ
ปฏิบัติได้ในทุกระดับคือ ตั้งแต่ระดับ ประชาชน ระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน
ระดับประเทศ สำหรับหน่วยงานปฏิบัติ สามารถปฏิบัติได้ในทุกภาค ตั้งแต่ภาคธุรกิจ ภาคเกษตร
ภาคอุตสาหกรรม ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

แนวทางปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางปฏิบัติ 3 แนวทาง คือ

- (1) แนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ
- (2) แนวทางการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง
- (3) แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์

เงื่อนไขการปฏิบัติของเศรษฐกิจพอเพียง จะปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงต้องผ่านเงื่อนไข 2 เงื่อนไข ที่ต้องทำให้เกิดภายในตัวบุคคล คือความรู้คู่คุณธรรม

คุณลักษณะของความพอเพียง เป้าหมายสุดท้ายของผู้ที่ปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเข้าถึงคือ ความสมดุล พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ เมื่อนำกรอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเรียงลำดับและมองมุมใหม่ คือ

- (1) เงื่อนไข
- (2) คุณลักษณะ
- (3) จุดหมาย

จะพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ยากอย่างที่คิดกัน ความลับที่จะไขสู่ความพอเพียงคือเงื่อนไขการเรียนรู้ที่มีคุณธรรมเป็นทิศทางกำกับไว้ การเรียนรู้คู่คุณธรรมจะนำไปสู่ความมีเหตุผลว่าทำไมจึงทำกิจกรรมนั้นๆ และจะทำอย่างไรพอประมาณได้อย่างไร เมื่อมีความพอประมาณแล้วสิ่งที่ตามมาก็คือ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ได้อย่างแน่นอน เมื่อเกิดลักษณะการพอเพียงแล้วก็จะเข้าถึงความสมดุลพร้อมรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงได้จริง ทุกอย่างจะต้องเป็นไปทีละขั้น ทีละตอน กรณีตัวอย่างถ้าครัวเรือนใดประสบปัญหาหนี้สินจำนวนมาก ต้องการใช้เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินก่อนอื่นใดครัวเรือนนั้นจะต้องเรียนรู้การใช้เงินของตนเอง โดยทำบัญชีรายรับจ่ายครัวเรือน เมื่อให้มองเห็นภาวะรับ-จ่าย ของครัวเรือน และจำนวนหนี้สินที่แท้จริง

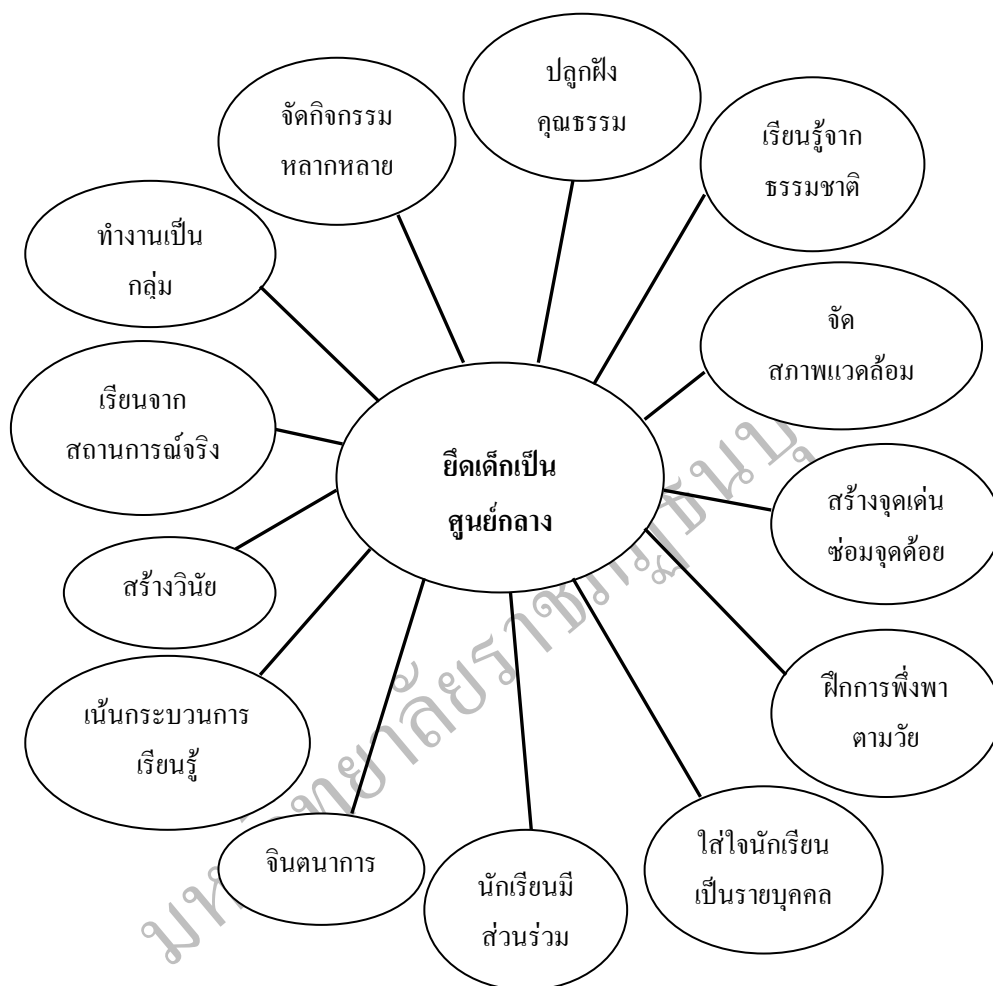
ทั้งนี้ต้องใช้ความซื่อสัตย์ต่อตนเองในการเรียนรู้เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริงในการใช้จ่ายเงินของครอบครัว อาจต้องใช้ความอดทนในการทำบัญชี 5-6 เดือน เมื่อเห็นเส้นทางการใช้จ่ายเงินแล้วก็ต้องวางแผนการใช้จ่ายเงินเพื่อให้มีเงินพอใช้และเหลือเก็บ ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้วิธีใช้เงินให้มีประสิทธิภาพ เรียนรู้ที่จะลดรายจ่ายในครัวเรือน เรียนรู้ที่จะเพิ่มรายได้ อาจฝึกอาชีพเสริม เรียนรู้วิธีทำเพื่อแก้ปัญหาด้วยความพอประมาณ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวปฏิบัติตามแผนต้องใช้เวลา ความอดทน ซื่อสัตย์ ความเพียร จึงจะบรรลุผล ผลที่ได้ก็คือการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนเข้าภาวะสมดุลในเรื่องการรับจ่ายและยังมีเงินเหลือออมเมื่อสะสมเงินออกมากขึ้นด้วยความอดทนก็จะทำให้ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี สามารถรองรับภาวะฉุกเฉินของครัวเรือนได้อย่างดี

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, หน้า 18-20) กล่าวว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่าทฤษฎีใหม่ โดยเศรษฐกิจพอเพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ชี้นำหลักการ

และแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ ในขณะที่แนวพระราชดำริเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่หรือเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นการพัฒนาภาคเกษตรอย่างเป็นขั้นตอนนี้ เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริอาจจะเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีอยู่ 2 แบบคือ แบบพื้นฐานกับแบบก้าวหน้าดังนี้ ความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวโดยเฉพาะเกษตรกรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานเทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ ต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่เพียงพอ แม้กระทั่งการปลูกข้าวเพื่อบริโภค และมีข้อสมมติว่ามีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวจากการแก้ปัญหาคือความเสี่ยงเรื่องน้ำจะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพในระดับหนึ่งก็ได้และใช้ที่ดินส่วนอื่นๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว รวมทั้งขายในส่วนที่เหลือมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดในระดับครอบครัว อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่งในทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนราชการ มูลนิธิ และภาคเอกชน ตามความเหมาะสมเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่างๆ อย่างเป็นขั้น ตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่างๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี การมีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสามัคคี ความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมตัวกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์หรือการที่ธุรกิจต่างๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจกล่าวคือ

เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัวหรือองค์กรต่างๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้นๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง ความพอเพียงในระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ในประเทศ เช่น บริษัทขนาดใหญ่ ธนาคาร สถาบันวิจัย เป็นต้น การสร้างความร่วมมือในลักษณะเช่นนี้จะเป็ประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา และเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทบาทจากการพัฒนา หรือร่วมกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วยชุมชน องค์กร

และธุรกิจต่างๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงด้วยหลักไม่เบียดเบียนกัน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ในที่สุด

ภาพที่ 2.4 แผนภูมิแสดงการจัดการเรียนการสอนโดยยึดเด็กเป็นศูนย์กลางการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการบริหารจัดการศึกษา

ที่มา : ปรียานุช พิบูลสรารุช, 2551, หน้า 35

ถวัลย์ มาศจรัส (2550, หน้า 10) กล่าวว่ากระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มดำเนินโครงการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษามาตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549 โดยร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน อาทิ คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการศึกษาและเยาวชน โครงการวิจัยเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นร่วมเป็นภาครัฐร่วมขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง โดยกำหนด

นโยบายให้หน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการร่วมดำเนินโครงการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษานำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข อันประกอบด้วย พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และมีความรู้ มีคุณธรรม ได้ดำเนินการใน 3 ระดับ คือ 1) ระดับชาติ 2) ระดับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ และ 3) ระดับปฏิบัติการ นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้ดำเนินการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาเพื่อนำไปสู่การจัดเรียนรู้ในระดับปฏิบัติการอย่างเป็นรูปธรรมเน้นใน 3 ประเด็นหลัก คือ 1) การจัดทำหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง 2) การจัดทำหน่วยการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง 3) การจัดทำหน่วยการเรียนรู้บูรณาการเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเรียนการสอนในทุกระดับใน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และ 1 กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และกลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี (เกษตรกรรม) ก็เป็นกิจกรรมที่สำคัญกิจกรรมหนึ่งที่โรงเรียนดำเนินการตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อวางรากฐานให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตประจำวันจริง สามารถพึ่งตนเองได้และเป็นวิถีชีวิตที่มั่นคง

กระทรวงศึกษาธิการ (2550, หน้า 2-5) เพื่อให้การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาที่มุ่งผู้สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ภายใต้แนวปฏิบัติของ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เห็นควรกำหนดพันธกิจการพัฒนาประเทศดังนี้

- (1) พัฒนาคอนให้มีคุณภาพ คุณธรรมนำความรอบรู้อย่างเท่าทัน
- (2) เสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม
- (3) ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติ และคุณภาพสิ่งแวดล้อม

(4) พัฒนาระบบบริหารจัดการประเทศให้เกิดธรรมาภิบาล ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (คณะทำงานสังเคราะห์ถอดบทเรียนองค์ความรู้แนวทางการบริหารสถานศึกษาพอเพียง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์)

กระทรวงศึกษาธิการ (2550, หน้า 3-24) การจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกระทรวงได้กำหนดการจัดการศึกษาไว้สรุปได้ดังนี้

(1) เป้าหมายสำคัญของการขับเคลื่อนคือ การปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนรู้จักการใช้ชีวิตที่พอเพียง เห็นคุณค่าของทรัพยากรต่างๆ ฝึกการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และแบ่งปัน มีจิตสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อม และเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมค่านิยมเอกลักษณ์ความเป็นไทย

- (2) การจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดำเนินการได้ใน 2 ส่วนคือ

(2.1) การบริหารสถานศึกษาด้านต่างๆ

(2.2) การจัดการเรียนรู้ของผู้เรียน ประกอบด้วย

(2.2.1) การสอดแทรกสาระเศรษฐกิจพอเพียงในหลักสูตรและในห้องเรียน

(2.2.2) การประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนนอกห้องเรียน

การบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ครูเป็นบุคลากรที่สำคัญในการถ่ายทอดความรู้และปลูกฝังหลักคิดต่างๆ ให้แก่เด็ก โดยครูต้องเข้าใจอย่างถูกต้อง สามารถวิเคราะห์ความพอเพียงไม่พอเพียงของตนเองได้ และทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง

(3) ขั้นตอนการดำเนินการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการศึกษาในสถานศึกษามีดังนี้

(3.1) กำหนดนโยบายการจัดการศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นนโยบายสำคัญของสถานศึกษา

(3.2) พัฒนาความรู้ความเข้าใจแก่บุคลากรทั้งผู้บริหาร ครูและคณะกรรมการสถานศึกษา และส่งเสริมให้ปฏิบัติตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

(3.3) ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ

(3.4) ทบทวนหรือปรับปรุงโครงสร้างและพัฒนาการบริหารจัดการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(3.5) จัดทำ ปรับปรุง หรือเพิ่มเติมโครงการ กิจกรรม และปรับแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา

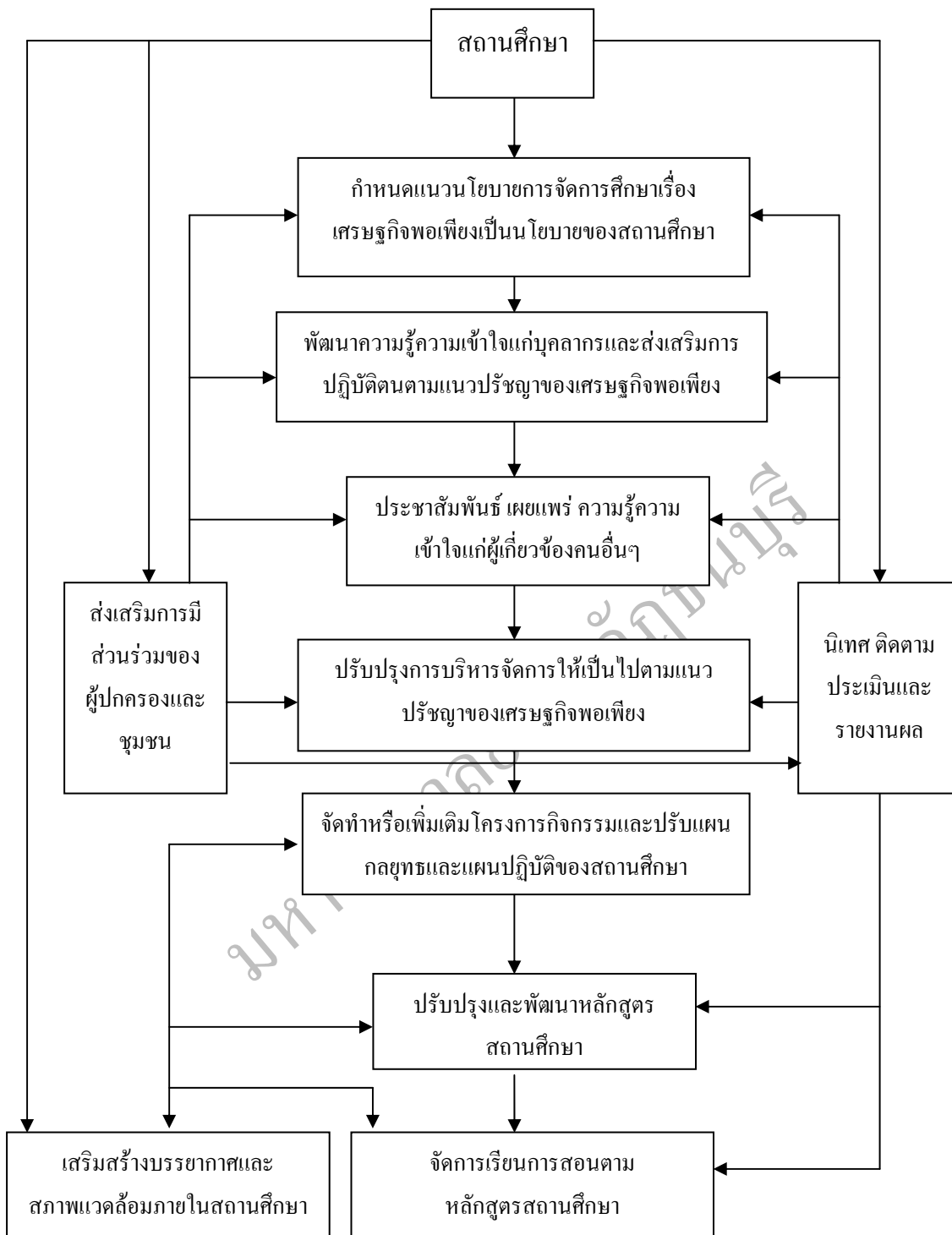
(3.6) ปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา

(3.7) จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของสถานศึกษาที่ปรับปรุง

(3.8) เสริมสร้างบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

(3.9) จัดระบบนิเทศ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการดำเนินการ

(3.10) ให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในขั้นตอนต่างๆ

ภาพที่ 2.5 แผนภูมิแสดงขั้นตอนการดำเนินการตามแนวทางการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
มาใช้ในการบริหารจัดการศึกษา

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2550, หน้า 25

อุดมพร อมรรธรรม (2549, หน้า 10) กล่าวถึงความสำคัญตอนหนึ่งของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานครั้งแรกแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 คือ “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอควรปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้”

สมพร เทพสิทธิ์ (2549, หน้า 5) ได้กล่าวถึงการปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริไว้ดังนี้ 1) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีพอย่างจริงจัง ดังพระราชดำริที่ว่า “ความเป็นอยู่ที่ไม่ต้องฟุ้งเฟ้อต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง” 2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำริที่ว่า “ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นสำคัญ” 3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต ซึ่งมีพระราชดำริสเรื่องนี้ว่า “ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลมาหาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำไม่เข้ามาด้วยความบังเอิญ หรือการแก่งแย่งเบียดเบียนมาจากผู้อื่น” 4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นความทุกข์ยากครั้งนี้ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป้าหมายสำคัญ พระราชดำริสตอนหนึ่งที่ทำให้ความชัดเจนว่า “การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเองเพื่อที่จะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า มีความสุข มีความพอมีพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตัวเอง” 5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงในครั้งนี้ เพราะยังมีบุคคลจำนวนมากไม่ใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากความละเอียดต่อพื้นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราโชวาทว่า “พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดละ พยายามละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวเองอยู่เสมอ พยายามรักษาและก่อความดีให้แก่ตัวเองอย่างเสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นในห้วงงามสมบูรณ์ขึ้น” สรุปได้ว่า การปฏิบัติตนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ควรยึดหลักการประหยัดประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริตไม่

แข่งขันเอาเปรียบทางการค้า ต้องการไฝหาความรู้ให้เกิดรายได้เพิ่มพูนมั่นคง ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นปฏิบัติตนในทางที่ดี

ทิสนา แคมมณี (2543, หน้า 1-2) ได้วิเคราะห์แนวคิดต่างๆ ที่แฝงในทฤษฎีใหม่พบว่าแนวคิดหลัก 7 ประการ

- (1) แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง
- (2) แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นอิสระภาพ
- (3) แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- (4) แนวคิดเกี่ยวกับการทำงาน
  - (4.1) ความขยัน อดทน ไม่หวังคอย
  - (4.2) ความสามัคคีและการรวมกลุ่ม
  - (4.3) ความใฝ่รู้ในการแสวงหาและศึกษาข้อมูลและความรู้
  - (4.4) การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกัน
- (5) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง
- (6) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- (7) แนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎี

แนวคิดทั้ง 7 นี้ เมื่อนำมาประกอบกันแล้วพบว่า มีแก่นสาระหลักที่สำคัญๆ อยู่ 4 ประการ ซึ่งจำเป็นอย่างหนึ่งต่อการดำเนินชีวิตหรือดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิต กระบวนการดังกล่าวมีดังนี้

(1) การพึ่งพาตนเอง คุณสมบัติประการแรกที่มนุษย์ทุกคนควรจะทำคือการพึ่งพาตนเองได้แก่ การไม่มุงที่จะพึ่งพาคนอื่น ก่อนที่จะลงมือพึ่งตนเอง หรือการรอคอยแต่จะให้ผู้อื่นมาช่วยโดยตนเองไม่ยอมทำอะไร การที่บุคคลจะพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องเป็นผู้มีความรับผิดชอบในตนเอง หากขาดความรู้สึกผิดชอบในตนเองแล้ว ก็จะขาดจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง บุคคลที่สามารถพึ่งตนเองจะมีชีวิตที่เป็นอิสระไม่ตกอยู่ในอำนาจหรือถูกบีบบังคับโดยผู้อื่น การพึ่งตนเองกับชีวิตที่มีอิสระภาพจึงเป็นของคู่กันโดยปริยาย

(2) การทำงานและการแก้ปัญหา เมื่อบุคคลเกิดจิตสำนึก มีความรับผิดชอบในตนเองและพร้อมที่จะพึ่งพาตนเองแล้วก็ต้องลงมือกระทำการอันจะช่วยให้ตนเองได้ในสิ่งที่ชีวิตต้องการ การทำงานหรือการลงมือปฏิบัติจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในอันดับต่อมา บุคคลใดจะสามารถประกอบกิจการงานให้ประสบความสำเร็จตามที่มุ่งจะต้องมีความขยันอดทนไม่ทอดทิ้งสามารถที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนั้นยังจะต้องมีทักษะ

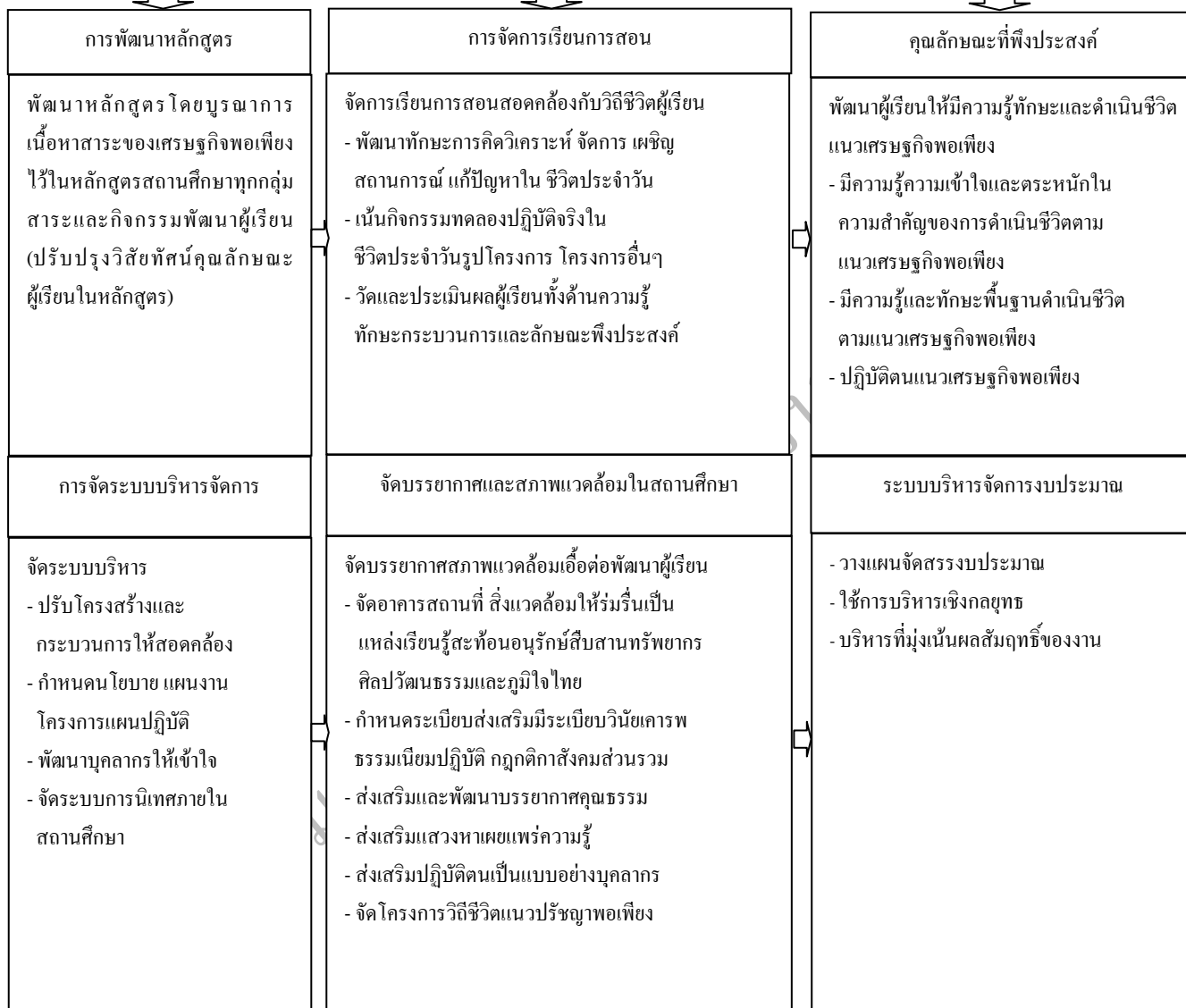

การบริหารจัดการกิจกรรมด้านต่างๆ ในชีวิตให้ประสบผลสำเร็จ เมื่อมีการลงมือปฏิบัติขยายและ
ได้รับความร่วมมือจากชุมชนหรือคนอื่นมากขึ้น ผลประโยชน์ที่จะได้รับก็จะเพิ่มพูนมากขึ้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชน

มีส่วนร่วมในการดำเนินการของสถานศึกษาในขั้นตอนสำคัญทุกขั้นตอน-ร่วมกำหนดแนวนโยบายการวางแผน-ร่วมให้ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะการพัฒนาหลักสูตร-ร่วมจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดสภาพบรรยากาศในโรงเรียน-ส่งเสริมการเรียนรู้ การปฏิบัติตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียน ที่บ้านและอื่นๆ-ร่วมติดตามประเมินผลการจัดการศึกษา

การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา

- ติดตามและประเมินผลสัมฤทธิ์คุณลักษณะที่พึงประสงค์จากการทดสอบ ผลงาน และการปฏิบัติ
- ติดตามและประเมินผลความเหมาะสมการดำเนินงานแต่ละด้าน
- รายงานการดำเนินการเป็นระยะๆทั้งภายใน ต่อสาธารณชนและต้นสังกัด

ภาพที่ 2.6 แผนภูมิเชื่อมโยงขั้นตอนดำเนินงานสู่สถานศึกษา
ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2550, หน้า 6

(3) การแสวงหาความรู้และข้อมูลในการทำงานใดๆให้ได้ผล การแสวงหาข้อมูลและความรู้เพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงานในสิ่งจำเป็น เพราะการปฏิบัติโดยขาดความรู้ อาจทำให้เสียเวลาและทรัพยากรมาก และอาจไม่ประสบผลสำเร็จ การศึกษาความรู้ที่จำเป็นต่อการทำงานไม่ว่าจากผู้รู้หรือแหล่งความรู้อื่นๆ จะช่วยให้การทำงานของบุคคลก้าวหน้าและได้ผลมากขึ้นหรือพูดง่ายๆว่า ทฤษฎีเป็นสิ่งจำเป็นการปฏิบัติ และในขณะเดียวกันการปฏิบัติก็ส่งผลทำให้ทฤษฎีหรือความรู้ขยายตัวออกไป ดังนั้นการปฏิบัติตนและทฤษฎีหรือข้อความรู้จึงเป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน และส่งผลต่อกันและกันเสมอ

(4) การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต เมื่อบุคคลมีความรับผิดชอบที่จะพึ่งตนเอง และลงมือธรรม โดยอาศัยความรู้ต่างๆที่เป็นประโยชน์ และหากมีปัญหาเกิดขึ้นก็จะสามารถที่จะศึกษาวิธีการที่จะแก้ไขปัญหานั้นๆได้ การปฏิบัติก็จะบังเกิดผล บุคคลก็จะเกิดความพัฒนาทั้งทางด้านคุณภาพชีวิตและคุณสมบัติส่วนตัว ผลที่เกิดจากการทำงาน นอกจากจะสามารถนำไปใช้เลี้ยงชีวิตแล้ว บุคคลยังเกิดความชำนาญจากการทำงาน และมีความรู้เพิ่มพูนขึ้น ทั้งจากประสบการณ์การทำงาน และการศึกษาหาความรู้ขณะทำงาน ซึ่งเป็นปัจจัยช่วยให้บุคคลนั้นสามารถคิดและทำในสิ่งต่างๆ ได้มากขึ้นและดีขึ้น จึงกล่าวได้ว่าบุคคลเกิดการพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต จากการพึ่งตนเอง การทำงานและการแสวงหาความรู้มาใช้ในการทำงาน

สุวัฒน์ วิวัฒน์านนท์ (2550, หน้า 55-56) กล่าวว่าการจัดการศึกษาพอเพียงมีแนว
ดังนี้

(1) การเสริมสร้างให้บุคคลมีความรู้ ความคิด มีปัญหา มีวิธีคิด รู้จริง รู้แจ้ง รู้ตลอด รู้เท่าทัน ตามเหตุผลความเป็นจริง รู้จักการวิเคราะห์ บูรณาการองค์ความรู้ค้นพบทางเลือก เพื่อประยุกต์เพื่อการปฏิบัติ เกิดทักษะนำไปสู่การดำรงชีวิตที่เหมาะสม

(2) การส่งเสริมให้บุคคลมีคุณธรรม จริยธรรม มีความรู้ ความเข้าใจในคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม มีเจตนาที่ดี มีทักษะในการคิดอย่างมีเหตุผลเชิงคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานความซื่อสัตย์ สุจริต ใจจริง มีวินัย มีความอดทน อดกลั้น อดออม มีความขยันหมั่นเพียร เสียสละประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม

(3) การส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความเข้าใจในทักษะในการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบพึ่งตนเองได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพของสังคม ยุคสมัยศีลธรรมที่ดีงาม

กล่าวโดยสรุปการจัดการศึกษาตามวิธีหรือแนวทางดังกล่าวนี้เป็นการจัดการศึกษา สมบูรณ์เกิดความสมดุลและคุณลักษณะตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่ครูหรือผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาต้องคำนึง โดยเฉพาะแนวทางดังกล่าวต้องเริ่มปลูกฝังตั้งแต่เด็กปฐมวัย ด้วยการจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับพัฒนาเด็กเพื่อเป็นพื้นฐานให้เติบโตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริถือว่าเป็นการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เกิดความสมดุล มีความพอเพียง พึ่งพิงอิงกันในการสร้างสังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้ เป็นสังคมที่มีความพอเพียงในด้านคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลัก มีวิถีหรือแนวทางการจัดการศึกษาพอเพียงด้วยการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความคิด มีปัญญา มีวิถีคิดบูรณาการองค์ความรู้ ค้นพบทางเลือก ประยุกต์ปฏิบัติสู่การดำรงชีวิต

ปรียานุช พิบูลสรารุช (2539, หน้า 21-27) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของการขับเคลื่อนปรัชญาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาว่า เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องนามธรรม การขับเคลื่อนสู่สถานศึกษาในระยะแรก ควรเริ่มจากการค้นหาตัวอย่างกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่เป็นรูปธรรม ที่ผู้เรียนมีลักษณะและการจัดการที่สอดคล้องกับหลักเพื่อให้เด็กคิดเป็น ทำเป็นอย่างมีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่กิจกรรมต้องนำไปสู่ความยั่งยืน การให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้อย่างรอบคอบ ระมัดระวัง ฝึการทำงานร่วมกับผู้อื่นด้วยความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีความอดทน มีความเพียร มีวินัย มีสัมมาคารวะ รู้จักทำประโยชน์ให้กับสังคมร่วมดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และสืบสานวัฒนธรรมไทย

ทศนา เขมมณี และคนอื่นๆ (2546, หน้า 10-15) ได้กล่าวถึงแนวคิดการประยุกต์การเรียนรู้ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต แนวคิดหลักในการพัฒนาพลเมืองของประเทศให้ดำรงชีวิตที่อยู่รอดอยู่ดี และมีคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดีขึ้น จึงสมควรที่ผู้เกี่ยวข้องทางการศึกษาจะได้พิจารณาประยุกต์ใช้แนวทางนี้ จะต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิต (Theory of experiential learning) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เป็นเพียงเป้าหมายตายตัวคงที่แต่เป็นกระบวนการมากกว่าด้วยการปฏิบัติชีวิตของสหวิทยาการที่ครอบคลุมหลายมิติของชีวิตที่เรียกว่าบูรณาการหลายสาขาที่ต้องคิดอย่างเป็นระบบ ปรัชญาพอเพียงต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นที่หลากหลาย

นอกจากนี้ยังสามารถนำเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ในกระบวนการเรียนการสอนได้ 4 ด้าน (ปรียานุช พิบูลสรารุช, 2550 ข, หน้า 3-14) ดังต่อไปนี้

(1) การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและการใช้หลักสูตร การศึกษามีหน้าที่ในด้านการพัฒนาสติปัญญาของบุคคลให้สามารถที่จะพึ่งตนเองในการดำเนินชีวิตประจำวัน และแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นหลักสูตรจึงควรที่จะประกอบไปด้วยสาระที่เกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันและปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ โดยมีการบูรณาการความรู้ทักษะและเจตคติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจและมีการพัฒนาในเรื่อง

นั้นๆ แต่เนื่องจากกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวันในแต่ละแห่งอาจมีลักษณะแตกต่างกัน ดังนั้นการจัดสาระของหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่น เช่น เด็กที่อยู่ภาคกลางที่มีการทำนา ก็ควรเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องข้าวและการทำนาให้มากและลึกซึ้งขึ้น เพื่อที่จะได้เรียนรู้สภาพและการแก้ไขปัญหาการพัฒนาเรื่องนั้นๆ อันจะทำให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตได้จริง กิจกรรมการดำเนินชีวิตควรเริ่มจากสภาพที่อยู่ใกล้ตัวหรือจากระดับแคบไปกว้างโดยสัดส่วนที่เหมาะสม หลักสูตรในอดีตเป็นหลักสูตรรายวิชามุ่งเน้นที่เนื้อหาสาระของเรื่องต่างๆ ที่ไม่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน หากมีการปรับสาระของหลักสูตรโดยบรรจุ กระบวนการพึ่งตนเอง เพื่อพัฒนาเข้าไปในทุกหน่วยการเรียนรู้ตลอดหลักสูตร ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาคุณสมบัติที่พึงประสงค์อย่างมั่นคง

(2) การประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน การเรียนการสอนในอดีตที่ประจักษ์โดยทั่วไปก็คือ ครูมักจะมุ่งให้ข้อมูลองค์ความรู้แก่ผู้เรียนเป็นส่วนใหญ่ การวัดและประเมินผลเน้นที่การวัดความรู้ความเข้าใจ มุ่งจดจำความรู้เพื่อที่จะสอบให้ผ่านที่ไม่ช่วยพัฒนากระบวนการคิดและสติปัญญา ปัจจุบันกำหนดให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนและเปิดโอกาสได้ใช้ความคิดและเรียนรู้กระบวนการต่างๆ นับได้ว่าแก้ปัญหาที่ก้าวไปได้ อีกชิ้นหนึ่ง (เกษม วัฒนชัย, 2549, หน้า 140-141) ได้ให้ทัศนะว่า ปัจจุบันได้กำหนดการสอนไว้ชัดเจนแล้วก็ตาม แต่การเรียนรู้ตามแนวคิดของทฤษฎีใหม่ที่มีลักษณะการปฏิบัติควบคู่กันไปยังไม่ชัดเจน ซึ่งแนวทางดังกล่าวควรมีลักษณะสำคัญดังนี้

(2.1) ควรจัดการเรียนการสอนโดยยึดจุดหมายหลัก ซึ่งได้แก่กระบวนการพึ่งตนเองหรือการพัฒนาเป็นแกนในการสอนตลอดหลักสูตร

(2.2) ควรจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการต่างๆ ที่จำเป็นเกิดคิดรวบยอดและเข้าใจในสิ่งที่เรียนอย่างแท้จริง

(2.3) ควรจัดการเรียนการสอนให้มีการเรียนรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติควบคู่ไปอย่างมีสมดุลระหว่างความรู้กับการปฏิบัติจริงและประยุกต์ในสภาพการณ์ต่างๆ ให้เกิดความสามารถและความชำนาญในการใช้ความรู้เป็นประโยชน์

(2.4) ควรจัดสภาพแวดล้อม กิจกรรมประจำวัน และวิถีชีวิตของครูและบุคลากรในสถานศึกษาให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนในเรื่องต่างๆ

(3) การประยุกต์ใช้ในการวัดและประเมินผลการศึกษา จะต้องมิเกณฑ์และเครื่องมือที่ใช้วัดและประเมินผลที่เหมาะสมกับสิ่งที่วัด

(4) การประยุกต์ใช้ในด้านการพัฒนาการเรียนรู้เป็นเพื่อการดำรงชีพที่นำสู่การพึ่งพาตนเองสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ในกรรวมตัวอยู่ในสังคม มีสาระดังนี้

(4.1) การพัฒนาการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์และการจัดการธรรมชาติกับการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนยาวนานที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ทางจิตวิญญาณความสำนึกและคุณธรรมในการดำรงชีวิต

(4.2) การแสวงหาและพัฒนาองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีการผลิตการเกษตรการปรับแก้สภาพของพื้นดินโดยการปรับเปลี่ยนสภาพเดิมที่มีปัญหา อาทิ ดินเค็ม ดินดาด ดินเปรี้ยวหรือดินที่น้ำขัง มีสภาพเป็นกรดให้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมกับการเพาะปลูก การสร้างองค์ความรู้ด้านการพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเน้นการประหยัดแต่ถูกหลักวิชาการ

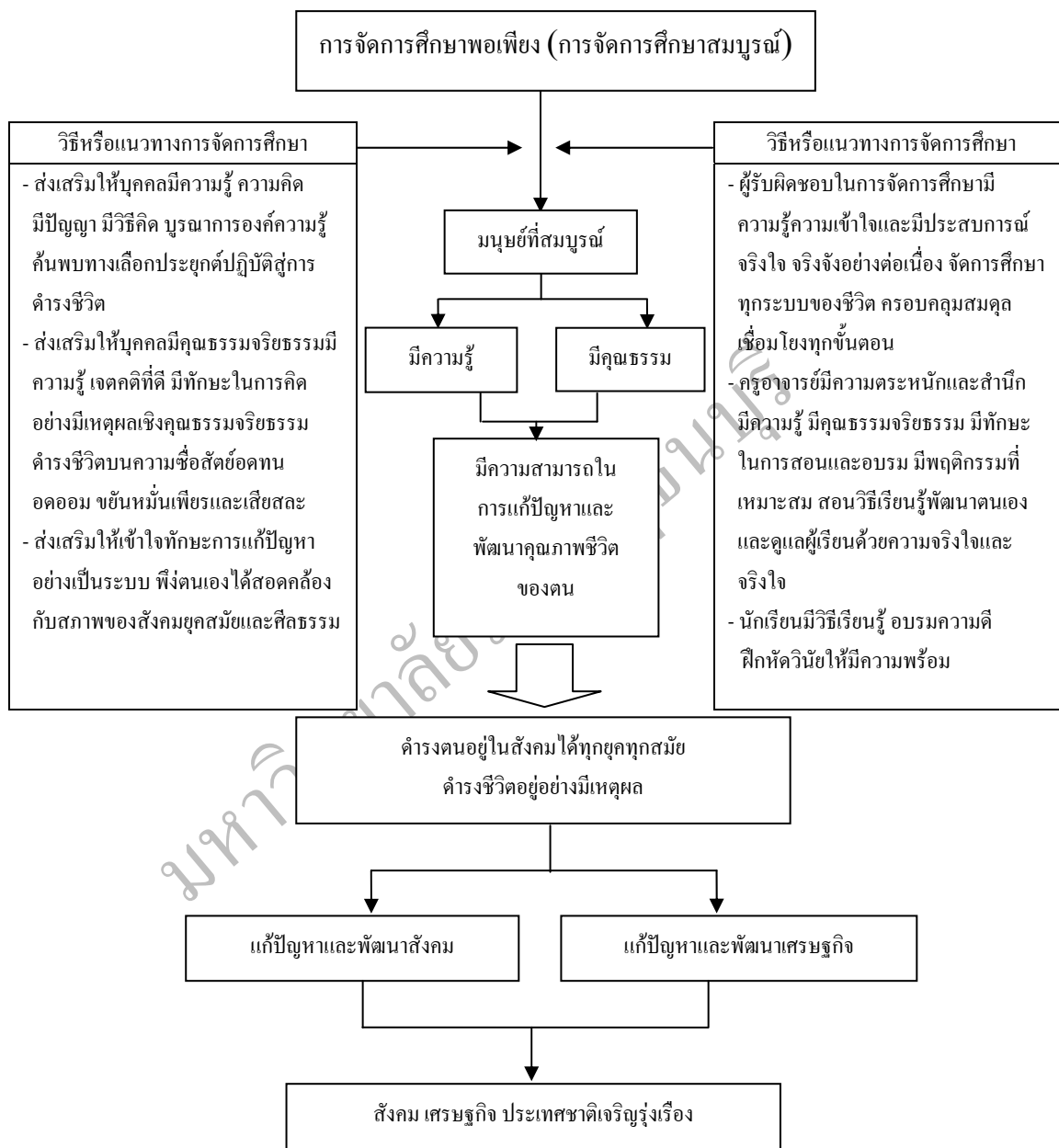
(4.3) กระบวนการตัดสินใจและกระบวนการให้เหตุผลต่อวิธีการผลิตการริเริ่มการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรู้และบริโภควสาร (information processing)

(4.4) การประยุกต์หลักการเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินงานในระดับองค์กร อาทิ สถานศึกษา สถานสงเคราะห์ มีการประยุกต์หลักการพึ่งตนเองด้านอาหารและการสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตการเกษตรที่เป็นส่วนเกิน

(4.5) องค์ความรู้ด้านกระบวนการเรียนรู้ชุมชนผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนที่มีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง

การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างมีความสุขเกิดความสมดุลมีความพอเพียงพึ่งพิงอิงกันในการสร้างสังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้ เป็นสังคมที่มีความพอเพียงในด้านคุณธรรมจริยธรรม เป็นหลักมีวิธีการหรือแนวทางการจัดการศึกษาพอเพียงด้วยการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความคิด มีปัญญา มีวิธีคิดบูรณาการองค์ความรู้ ค้นพบทางเลือกประยุกต์ปฏิบัติสู่การดำรงชีวิตให้บุคคลมีคุณธรรม มีความรู้ มีเจตคติ มีทักษะในการคิดอย่างมีเหตุผลเชิงคุณธรรม จริยธรรม ทักษะในการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบพึ่งตนเองพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมยุคสมัยและศีลธรรม อาศัยบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา เพื่อให้บรรลุหลักการหรือจุดมุ่งหมายประกอบด้วยผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาต้องมีความรู้ ความเข้าใจและมีประสบการณ์ จริงใจ จริงจังอย่างต่อเนื่องทุกระดับของชีวิตการศึกษาทุกระดับครอบคลุม สมดุล เชื่อมโยง เป็นการศึกษาสมบูรณ์สำหรับครู อาจารย์ต้องมีความตระหนักและสำนึกที่ดี ต้องมีความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรม มีทักษะการสอนและอบรม มีความประพฤติที่เหมาะสม มีการพัฒนาตนเองและดูแลผู้เรียนด้วยความจริงใจและจริงจังโดยเฉพาะการเอาใจใส่

ผู้เรียนที่บกพร่องทางการเรียนรู้ ที่เรียนช้ากว่าผู้อื่น ต้องดูแลเพิ่มเติมด้วยมีวิธีการเรียนรู้ อบรม ความดี ฝึกหัดวินัยให้มีความพร้อม การจัดการศึกษาตามแนวพระราชดำริ ปรากฏดังภาพ 2.7

ภาพที่ 2.7 การจัดการศึกษาพอเพียง (แบบบูรณาการ)

ที่มา : สุวัฒน์ วิวัฒนานนท์, 2549, หน้า 81

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2550, หน้า 3-4) อธิบายว่าการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในองค์กรธุรกิจ พบว่าการดำเนินกิจการที่ประกอบด้วยภาวะผู้นำที่มีหลักการ

ดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม อาศัยการตัดสินใจอย่างมีเหตุผลระมัดระวังด้วยข้อมูลข้อเท็จจริง รวมทั้งมีหลักของการลงทุนภายใต้ความสามารถในการบริหาร เน้นการขยายธุรกิจด้วยการพิจารณาถึงความสามารถหลักขององค์กร ประกอบกับลักษณะของกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์และแนวทางการดำเนินธุรกิจด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนทำให้เกิดความสอดคล้องต่อการประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้แนวทางประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการเชิงกลยุทธ์ขององค์กรธุรกิจนั้น มีลักษณะสำคัญทุกขั้นตอนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้าใจความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมเป็นปัจจัยพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนการตัดสินใจที่มีความเกี่ยวข้องหรือมีผลกระทบกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำเป็นต้องมีความรู้และคุณธรรมเป็นเครื่องกำกับการดำเนินงาน

สำหรับองค์ประกอบของคุณลักษณะของความพอเพียงได้แก่ ความมีเหตุผล การมีความพอประมาณ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี การมุ่งเน้นในการนำคุณลักษณะใดมาใช้ในการพิจารณานั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของขั้นตอน ซึ่งถ้าเป็นขั้นตอนที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ การวางแผน การตรวจสอบและทบทวนผลจะต้องอาศัยความมีเหตุผลมีคุณลักษณะ ถ้าเป็นขั้นตอนที่ให้ความสำคัญกับการกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดยุทธศาสตร์การกำหนดแผนหรือวิธีการดำเนินงาน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยความพอประมาณ โดยการพิจารณาถึงความสามารถในการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพหรือประสิทธิผล เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ รวมทั้งการมีความสามารถในการรับมือหรือการจัดการกับการเปลี่ยนแปลง จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ทั้งในแง่บุคลากร ความรู้ ความชำนาญ กระบวนการเรียนรู้ เครื่องมือเทคโนโลยี และการมีข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์นอกจากนี้ วิสัยทัศน์ ภาวะผู้นำ และระดับความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม คือสิ่งสำคัญที่ทำให้การดำเนินธุรกิจมีความสอดคล้องกับแนวทางในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผลที่เกิดขึ้น คือ การบริหารจัดการที่มีความสมดุล เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในการดำเนินธุรกิจ

สรุปได้ว่า ความพอเพียงนั้นสามารถนำมาใช้ในการบริหารดำเนินงานได้ในทุกส่วนขององค์กร แม้แต่ในเรื่องการ”บริหารคน” โดยเฉพาะด้านการพัฒนาบุคลากรในองค์กรของตนเอง นี่คือนี่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาบุคลากรแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นไปได้จริงๆ โดยประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เหมาะกับสถานการณ์ และสำคัญที่ “กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย” โดยมีความยั่งยืนเป็นหัวใจสำคัญ เมื่อนำกลับมาวิเคราะห์ใช้กับองค์กรเศรษฐกิจพอเพียงและการพัฒนาบุคลากรล้วนต่างให้ความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน ทั้ง 2 แนวทางต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ความสำคัญเรื่องความมั่นคงของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ และยิ่งส่งเสริมให้มีการพัฒนาบุคลากรเต็มที่ตามศักยภาพของตน โดยการดำเนินงาน

ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดผลสำเร็จ จะต้องอาศัยหลักการสำคัญ 3 ประการ ในการประเมินความเป็นไปได้ต่างๆ และการตัดสินใจดังนี้

(1) พอประมาณ คือ ความพอดี ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป หมายถึงการรู้จักให้ออกาสแก่บุคคลในองค์กรในสิ่งที่สมควรได้ หรือตามความสามารถของพนักงานอย่างแท้จริง และรู้จักให้บุคลากรมีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนเอง เพื่อให้บุคลากรมีความสามารถพึ่งตนเองได้ด้วยเช่นกัน

(2) มีเหตุผล การคำนึงเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบ การใช้เหตุผลในการบริหารคนและการตัดสินใจต่างๆอย่างรอบคอบมากกว่าใช้อารมณ์ส่วนตัว และเป็นธรรม

(3) มีความคุ้มกันในตัวที่ดีเป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้น การพัฒนาหมายถึง กระบวนการที่ช่วยให้คนมีโอกาสในการที่ปรับปรุงตนเองและพัฒนาศักยภาพให้สามารถมีชีวิตที่มีคุณภาพ สร้างสรรค์ มีเสรีภาพและมีศักดิ์ศรี ที่สำคัญความพอเพียงนั้นคือ ความพอดี ซึ่งมีความเชื่อว่าการพัฒนาต้องมีความยั่งยืน เสมอภาค เคารพธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติด้วยความระวัง ไม่มากหรือน้อยจนเกินไปในทุกเรื่องและมุ่งหวังประโยชน์ระยะยาวมากกว่าระยะสั้นซึ่งข้อดีของการดำเนินแนวคิดแบบพอเพียงมาใช้ในการบริหารคนถือเป็นการให้ความพอดีทั้งกับองค์กรและตัวของบุคลากรเอง ดังพระราชดำรัสเรื่องคุณธรรมว่า

“...คุณธรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและจำเป็นของการศึกษา ได้แก่ ความละเอียดถี่ถ้วน กตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริตทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมืองและผู้ที่อยู่ปะการตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัวไม่เอาเปรียบผู้อื่น มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกันเอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่ และที่สำคัญอย่างมากก็คือ ความขยันหมั่นเพียรพยายามฝึกหัดประกอบการทำงานทั้งเล็ก ใหญ่ ง่าย ยากด้วยตนเองด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระเพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน มั่งง่าย หยิบคาย สะเพร่า คุณธรรมเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และจำเป็นของการศึกษา ไม่เป็นรองไปกว่าวิชาการ ครูต้องปลูกฝังให้นักเรียน และนักเรียนทุกคนจะต้องบำรุงรักษาให้เจริญขึ้นในตัวให้ครบถ้วน เพื่อให้มีการศึกษาที่สมบูรณ์ที่ช่วยให้คนเต็มคน สามารถสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเอง และประเทศชาติได้ คนคด คนคร้าน คนหยาบ และคนไม่มีอายุนั้น ถึงจะมีความรู้ท่วมท้นเท่าใดก็ไม่มีความประโยชน์ เพราะสร้างสรรค์อะไรไม่ได้ ได้แต่ทำลายเพียงอย่างเดียว...” (พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่คณาจารย์ ครูและนักเรียน โรงเรียนวังไกลกังวล 8 มิถุนายน 2522)

หลักอิสลามสำหรับผู้บริหาร

อิสลามนั้นถือว่าระเบียบในการปกครองเป็นสิ่งสำคัญ และการล่มสลายของอาณาจักรอิสลามก็เกิดจากความล้มเหลวด้านการปกครองเช่นกัน กล่าวได้ว่าโดยเฉพาะผู้ปกครอง (เคาะลีฟะฮ์) ของราชอาณาจักรอิสลามมีการจัดระบบระเบียบการปกครองตามหลักของศาสนาอิสลามอย่างแท้จริง เนื่องจากพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ส่งมนุษย์ชาติมาบนแผ่นดินนี้เพื่อเป็นตัวแทนและปกครองประชาชาติด้วยความยุติธรรม ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า “ความว่าโอ้ดาวูดเอ๋ยเราได้แต่งตั้งเจ้าให้เป็นตัวแทนในแผ่นดินนี้ ดังนั้นเจ้าจงตัดสินคดีต่างๆ ระหว่างมนุษย์ด้วยความยุติธรรม และอย่าปฏิบัติตามอารมณ์ใฝ่ต่ำ มันจะทำให้เจ้าหลงไปจากทางของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) (อัลกุรอาน, บทอัลศอด, โองการ 26) จากโองการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการตัดสินระหว่างมนุษย์ด้วยกันนั้น และแก้ปัญหาการพิพาทนั้นเป็นภารกิจหลักของบรรดานบี และเป็นหน้าที่รับผิดชอบที่จำเป็นของเคาะลีฟะฮ์บนพื้นแผ่นดินนี้ สำหรับวัตถุประสงค์ของการจัดระเบียบการปกครองของราชอาณาจักรอิสลามนั้น ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่า “ความว่าโดยแน่นอน เราได้ส่งบรรดาผู้ตอลของเราร่วมด้วยหลักฐานทั้งหลายอันชัดเจน และเราได้ประทานคัมภีร์และความยุติธรรมลงมาพร้อมกับพวกเขา เพื่อมนุษย์จะได้ดำรงอยู่บนความเที่ยงธรรม และเราได้ให้มีหลักขึ้นมา เพราะในนั้นมีความแข็งแกร่งมาก และมีประโยชน์มากหลายสำหรับมนุษย์...” (อัลฮาดีศ, 25)

ลักษณะการปกครองของราชวงศ์อับบาสียะฮ์ ระบบการบริหารการปกครองในยุคของเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรอซิด นั้นตามรูปแบบและระบบอิสลาม โดยใช้อัลกุรอานเป็นธรรมนูญหรือนโยบายในการปกครองคือพร้อมทั้งใช้อัลหะดีษมาเป็นแนวทางในการดำเนินงานทุกอย่าง และยังมีที่ปรึกษาที่เรียกกันว่า (Ahl al-Hal wa al-'Akd) อำนาจสูงสุดอยู่ที่ประมุขคนเดียว เคาะลีฟะฮ์มีอำนาจโดยไม่จำกัดขอบเขต เคาะลีฟะฮ์มีตำแหน่งเป็นประมุขของราชอาณาจักร เคาะลีฟะฮ์เป็นประมุขทางศาสนา เคาะลีฟะฮ์เป็นผู้บัญชาการสูงสุดของกองทัพ เคาะลีฟะฮ์เป็นผู้แต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งต่างๆ เคาะลีฟะฮ์มีอำนาจแต่งตั้งราชทายาทสืบทอดตำแหน่งเคาะลีฟะฮ์ในอนาคตได้โดยไม่ต้องทำตามกฎใดๆ แต่ทั้งหมดไม่ได้หมายความว่าเคาะลีฟะฮ์คนเดียวมีอำนาจในการบริหารทุกอย่างในราชอาณาจักร

แต่ถึงอย่างไรก็ตาม การบริหารการปกครองของเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรอซิด นั้นท่านได้มอบหมายงานทุกอย่างให้ผู้ปกครอง (วะลีย์) แคว้นต่างๆ และท่านทรงกล่าวว่า “ฉันได้มอบอำนาจการดูแลการปกครองประชาชาติให้กับท่านซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระของฉันให้กับท่าน ท่านจงให้

การตัดสินใจตามความเห็นของท่านที่ถูกต้อง ท่านจงดำเนินการและปฏิบัติหน้าที่อะไรที่ท่านเห็นว่าดี และจงห้ามอะไรที่ท่านเห็นว่าเลวร้ายและอธรรมต่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และ ท่านจงเดินหน้าต่อไปถ้าคิดว่ามีประโยชน์ต่อประชาชาติทั้งปวง” หน้าที่รับผิดชอบงานบริหารของ แคว้นต่างๆ ไม่ว่าจะป็นภายในหรือภายนอกนั้นเป็นหน้าที่รับผิดชอบของวะลีย์ เพราะเป็นผู้นำทางการทหารและทางนิติบัญญัติจากจุดนี้ให้ความหมายว่ารูปแบบการปกครองของเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรอซิด นั้นเป็นการปกครองแบบการกระจายอำนาจให้ต่อผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารงานตามแคว้นต่างๆ เคาะลีฟะฮ์ทรงให้ความช่วยเหลือในการปกครองของวะลีย์ตามแคว้นต่างๆในด้านต่างๆ เช่น

(1) การช่วยเหลือทางด้านศาล กล่าวได้ว่าท่านได้ให้ความช่วยเหลือกอฎีตามแคว้นต่างๆ ในการตัดสิน เช่น การเลือกกอฎีที่มีบุคลิกภาพที่ดี ผู้ทรงมีเกียรติในสังคมและผู้มีความละเอียดอ่อน, มีความอ่อนโยนในการดำเนินงานอิบนุ คุดัยมะหฺ ได้กล่าวในตำราของท่าน “อูญูฮ์ อัล อักบาร” ว่าครั้งหนึ่งเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรอซิดได้เรียกชายผู้หนึ่ง เพื่อแต่งตั้งเป็นกอฎีชายคนนั้นได้กล่าวปฏิเสธว่า: ฉันไม่สมควรที่จะมาเป็นผู้พิพากษา และฉันไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญในด้านฟิกฮ์ เคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรอซิดทรงตอบว่า: ท่านมีบุคลิกภาพพิเศษ ซึ่งผู้อื่น ไม่มีคือท่านเป็นผู้มีเกียรติ เพราะความมีเกียรตินั้นทำให้ตัวเองสูงส่ง ท่านเป็นผู้ที่มีความอ่อนโยนในการปฏิบัติงาน แท้จริง ความอ่อนโยนนั้นทำให้มีความรอบคอบ และผิดพลาดน้อย ท่านชอบปรึกษาหารือ และประชุมตลอดเวลา การประชุมจะทำให้งานส่วนใหญ่ถูกต้องแม่นยำ เคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรอซิด ได้พยายามและเน้นในการแต่งตั้งกอฎีจากบรรดาอุละมาอ์ที่มีวิชาความรู้ในทุกๆด้าน แต่มีบางอุละมาอ์ได้คัดค้านไม่ตอบรับกับตำแหน่งนี้เช่น อับดุลลอฮ์ อิบนุ อิดริส และบางอุละมาอ์ได้ตอบรับเป็นอย่างดีกับตำแหน่งนี้ เช่น ยะอูกูบ อิบนุ อิบรอฮีม และมุฮัมมัด อิบนุ อัลฮาซัน อัลชัยบารียุ และอีกหลายๆ ท่าน ดังกล่าวเพื่อสร้างความยุติธรรมระหว่างประชาชนด้วยกันประชาชนนั้นมีทั้งเข้มแข็งและอ่อนแอมีทั้งผู้ธรรมและถูกธรรม คำสั่งให้ปฏิบัติบทบัญญัติด้วยความยุติธรรมระหว่างประชาชนด้วยกัน และห้ามในสิ่งที่อธรรม อัลกุรอานได้เน้นในเรื่องนี้ว่าพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงตรัสถึงรสูล (ซ.ล) และเพื่อให้การตัดสินใจการปกครองด้วยความยุติธรรม ดังคำรัสของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)

: اللخ : "وانزلنا اليك الكتاب مهيمن عليه فحكم بينهم بما نزل الله"

มีใจความว่า “และเราได้ให้คัมภีร์ลงมาแก่เจ้า ด้วยความจริงในฐานะเป็นที่ยืนยันที่อยู่เบื้องหน้ามันและเป็นที่ยอมรับคัมภีร์ (เบื้องหน้า) นั้น ดังนั้นเจ้าจงตัดสินระหว่างพวกเขาด้วยสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงประทานลงมาเถิด และเจ้าอย่าปฏิบัติตามความใคร่ใฝ่ต่ำของพวกเขา (อัลมาอิดะห์, 48) และอีกโองการหนึ่ง

: اللخ : انانزلنا اليك الكتاب بالحق

ความว่า: แท้จริงเราได้ให้กัมภีร์ลงมาแก่เจ้าเป็นความจริงเพื่อเจ้าจะได้ตัดสินระหว่าง
ผู้คน... (อันอิซาอู, 105)

(2) การช่วยเหลือทางด้านรักษาความปลอดภัย กล่าวคือเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน
อรรรอซิด ได้เน้นถึงการรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างมาก เพื่อความสงบสุขระหว่างประชาชนที่อยู่ใน
เมืองหลวงและในแคว้นต่างๆ ท่านพยายามเลือกผู้จะมาอยู่ในตำแหน่งนี้ คือ อับดุลลอฮ์ อิบน์ มะลิก
ท่านเป็นทหารที่มีกิริยามารยาทที่ดี และห่างไกลจากสิ่งเลวร้ายต่างๆ อับดุลลอฮ์ อิบน์ มะลิก
ได้แต่งตั้งสายลับพิเศษเพื่อดูแลรักษาความปลอดภัยในเมืองหลวง และในแคว้นต่างๆ อีกด้วย
และเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรรอซิด ออกคำสั่งให้นักข่าวพยายามเก็บข้อมูลข่าวสาร และแพร่ขยายด้วย
ความจริง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และรวดเร็วในการแก้ปัญหาโดยใช้ระบบการไปรษณีย์ที่ดี
เคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรรอซิด ยังทรงแต่งตั้งผู้เข้าเวรกลางคืน ในเมืองหลวงและแคว้นต่างๆ ดังกล่าว
เพื่อความปลอดภัยของประชาชน และดูแลรักษาเมืองไม่ให้สิ่งเลวร้ายเข้าได้ง่ายๆ เพื่อปฏิบัติตาม
บทบัญญัติของพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาสุว่าต้าอาลา) ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอาน เพื่อดูแลผู้อ่อนแอ
และให้ความช่วยเหลือต่อผู้ที่มีความจำเป็น

(3) การช่วยเหลือในด้านอาคารสถานที่และการพัฒนาที่ดินให้เป็นสีเขียวในตำรา
ประวัติศาสตร์ได้บันทึกถึงชีวิตประวัติของเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรรอซิดในการให้ความช่วยเหลือ
ด้านอาคารสถานที่นั้น ท่านได้เน้นในเรื่องนี้เป็นอย่างมากซึ่งนับได้ว่าเมืองแบกแดดในยุคนี้เป็น
เมืองที่สวยงามที่สุด เมืองแบกแดดสร้างผังเมืองขึ้นเป็นรูปแบบวงกลมมีความกว้างเกือบสองไมล์
ล้อมรอบด้วยกำแพงสูงลาดชันขนาดใหญ่กำแพงเมืองมี 2 กำแพงใหญ่ดังนี้ กำแพงชั้นในมีความ
กว้างถึง 50 ศอก และความสูง 20 ศอก กำแพงชั้นนอก มีความกว้างเหมือนกับชั้นใน และมีความสูง
ถึง 30 ศอก ไม่มีหอคอย ล้อมรอบจากภายนอกด้วยคูน้ำลึก ซึ่งคูนั้นมีน้ำไหลผ่านจากแม่น้ำกัรฆอยา
และสร้างตามริมแม่น้ำด้วยก้อนหิน ด้านบนจะมีหอคอย 163 หอคอยความหนาถึง 5 ศอก สำหรับ
กำแพงนั้นจะมี 4 ประตูด้วยกัน (Al-Tabari, 1991, p. 240, Hasan Ibrahim Hasan, 1983, p. 370)
ซึ่งกำแพงดังกล่าวก่อสร้างขึ้นในยุคเคาะลีฟะฮ์ อัลมันศูร โดยมีเคาะลีฟะฮ์ ฮารูน อรรรอซิดเป็น
ผู้ควบคุมการก่อสร้างเองดังนั้นเมืองนี้ จึงเป็นเมืองที่สวยงามที่สุดในโลกนี้ในศตวรรษที่ 8-9
นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งได้กล่าวในตำราของท่าน “Trihk a\Al-Bagdad ” ว่าไม่มีเมืองใดในโลกนี้
เทียบเท่ากับเมืองแบกแดดในด้านความสวยงามของผังเมืองและความยิ่งใหญ่ของอาคารสถานที่
ต่างๆ เคาะลีฟะฮ์ ฮารูนอรรรอซิดยังได้สังเกตเห็นถึงความสำคัญของที่ดิน และภาษีรายได้จากที่ดินด้วย
เหตุนี้ท่านได้เน้นถึงระบบการจัดที่ดินให้เป็นสีเขียวพร้อมกับให้ประชาชนใช้ผลประโยชน์จาก
ที่ดินดังกล่าว ท่านได้ออกคำสั่ง เพื่อให้ขุดบ่อน้ำที่น้ำไหลออกทั้งในเมืองหลวงและในแคว้นต่างๆ
อีกด้วย

ลักษณะการแต่งตั้งและการคัดเลือกผู้ปกครองแคว้นต่างๆ

ตามทัศนะอิสลามผู้ปกครอง (ผู้นำ) นั้นจะต้องมีคุณสมบัติหรือบุคลิกภาพพิเศษที่เหมาะสมทั้งด้านศาสนา และทางด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งสองส่วนนี้จะแยกกันไม่ได้ บรรดานักวิชาการได้กำหนดคุณสมบัติของผู้นำดังนี้

(1) ผู้นำต้องมีวิชาความรู้และความสามารถ วิชาความรู้และความสามารถนั้นเป็นสิ่งสำคัญของผู้ปกครอง (ผู้นำ) ตามทัศนะอิสลาม ด้วยความรู้ที่มีต่อผู้ปกครองจะสร้างคุณธรรมระหว่างประชาชาติด้วยกันตามหลักการซารีอะห์ ในทุกๆด้าน ฉะนั้นวิชาความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากสำหรับผู้ปกครอง เอะลีฟะฮฺ ฮารูน อรรอซิด เป็นผู้ปกครอง (เอะลีฟะฮฺ) ของราชอาณาจักรอิสลามท่านมีบุคลิกลักษณะเต็ม ไปด้วยวิชาการอย่างครบครัน ท่านเป็นผู้นำทางศาสนา การปกครองและในการรบ จนท่านถูกเรียกฉายาว่า “**الرشيد**” (ผู้ปราดเปรื่อง) เอะลีฟะฮฺ (خليفه) ฮารูน อรรอซิดทรงแต่งตั้งอะบูยูซุฟเป็นกฏี อัลกฏอฎ และมอบหมายให้เขียนตำรา “อัลคอรอจ” นับได้ว่าเป็นตำราที่โด่งดังในยุคนั้นอะบูยูซุฟเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถท่านหนึ่งในบรรดาอุละมาอ์ ในสมัยของเอะลีฟะฮฺ ฮารูน อรรอซิด

(2) ผู้นำต้องมีประสบการณ์ด้านการเมืองการบริหาร ความรู้ และประสบการณ์ด้านการเมืองการบริหารนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อผู้ปกครอง (ผู้นำ) เอะลีฟะฮฺ ฮารูน อรรอซิด ได้แต่งตั้ง ยะห์ยา อิบน์ คอลิด อัลบรัมากี และวงศ์ตระกูลบรัมากีมาเป็นคณะกรรมการบริหารในยุคของท่านสืบเนื่องจากวงศ์ตระกูลนี้เคยเป็นผู้บริหารมาก่อนแล้ว

(3) ผู้นำต้องมีกิริยามารยาทที่สูงส่งและมีความยุติธรรม ผู้ที่ได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งนี้มีหน้าที่รับผิดชอบ คอยดูแล สังคม ทรัพย์สิน ควบคุมดูแลประชาชาติให้อยู่อย่างมีความสุขและดีงามทางด้านศาสนา พร้อมปกครองบ้านเมืองหน้าที่รับผิดชอบดังกล่าวจำเป็นต้องมีคุณสมบัติ คุณลักษณะที่มีอะมานะฮฺ และชอบความยุติธรรม

(4) ผู้นำต้องมีความกล้าหาญ และจริงจังต่อหน้าที่ ศาลและความยุติธรรม ตามทัศนะของอิสลามแล้วผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งเพื่อตัดสินคดีต่างๆ นั้น มีอำนาจโดยตรงในการใช้หรือปฏิบัติตามบทบัญญัติอิสลาม ตามหลักการอิสลามหรือนโยบายอิสลามอำนาจการตัดสินอยู่ที่เอะลีฟะฮฺ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายในการตัดสิน เช่นวะลีย์ หรือกฏี แต่การตัดสินดังกล่าวต้องสอดคล้องกับอำนาจบัญญัติ หรือ ธรรมเนียมของพระองค์อัลลอฮ์ คือ อัลกูรออัน และอัลหะดีษในยุคเอะลีฟะฮฺ ฮารูน อรรอซิด บรรดาอฏีที่ถูกแต่งตั้งให้มาดำรงตำแหน่งนี้ ส่วนใหญ่มาจากบรรดาอุละมาอ์ ที่มีความสามารถในการตัดสินและแก้ปัญหาโดยใช้หลักการวินิจฉัยมาตัดสินคดี ถ้าหากปัญหานั้นๆ ไม่มีในบทบัญญัติ อัลกูรออัน และอัลหะดีษ ด้วยเหตุนี้เอะลีฟะฮฺ ฮารูน อรรอซิด ใช้ระบบความยุติธรรมโดยมี “ศาลการตัดสิน” ซึ่งมีกฏี มาดำเนินงานตามแคว้นต่างๆ

(5) ด้านการบริหาร จากการศึกษาพบว่า เคาะลีพะสุ ฮารุน อรรอซิด ได้จัดระบบการบริหารการปกครองโดยแบ่งตามแคว้นต่างๆ และได้แต่งตั้งวะลีย์เป็นผู้นำในการบริหาร ซึ่งวะลีย์จะมีอำนาจการบริหารการปกครองโดยไม่ต้องรอกจากส่วนกลาง

(6) ด้านการคลัง สืบเนื่องจากการขยายอาณาเขตการปกครองของบรรดาเคาะลีพะสุ ยุคก่อนๆ ทำให้เคาะลีพะสุ ฮารุน อรรอซิด ได้พยายามพัฒนาระบบการเงินให้ดีขึ้น ท่านได้กำหนดระบบการเงินโดยจัดตั้งคลังการเงินใหม่ คือ “บัยตุลมาล” ซึ่งเป็นกระทรวงการคลังมีหน้าที่เพื่อเก็บรายได้ทรัพย์สินของราชอาณาจักรทั้งหมด รายได้ของราชอาณาจักรอับบาสิยะฮ์ในสมัยเคาะลีพะสุ ฮารุน อรรอซิด นั้น คือ รายได้จากการเก็บชะกาตซึ่งเป็นรายได้ส่วนหนึ่ง และได้กำหนดสิทธิของผู้นับตามบทบัญญัติ ท่านได้ปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด

1. หลักการของอิสลาม

หลักการของอิสลามแบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ ได้ 2 ส่วน คือ

1.1 หลักการอันเป็นข้อบังคับสำหรับบุคคล (ฟิรคฺอัยนียฺ) ได้แก่ หลักการพื้นฐานอันจำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคนจะต้องรู้ ต้องประพฤติ เริ่มตั้งแต่อายุ 3 ขวบเป็นต้นไป หลักการทั้ง 3 ส่วนนี้ ผู้นับถือศาสนาอิสลามทั้งที่สืบทอดจากบิดามารดาแต่เดิมหรือเพิ่งเข้ารับใหม่ จะต้องศึกษาให้เข้าใจโดยต้องแท้และสามารถประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่องตลอดไป แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้ หลักศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนาเรียกว่า อีมาน หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนาเรียกว่า อิบาอะห์ และหลักคุณธรรมหรือหลักความดีเรียกว่า อิห์ซาน ซึ่งมีรายละเอียดคือ

1.1.1 หลักศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนา (อีมาน) คือหลักคำสอนที่มุสลิมทุกคนจะต้องเชื่อว่าเป็นความจริงแท้และต้องยึดถือ อย่างมั่นคง แม้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยสัมผัสทั้ง 5 ก็ตาม ซึ่งหลักศรัทธามี 6 ประการ คือ

- 1) ศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้า
- 2) ศรัทธาในมลาอิกะฮ์
- 3) ศรัทธาในบรรดาศาสนทูต
- 4) ศรัทธาในพระคัมภีร์
- 5) ศรัทธาในวันพิพากษา
- 6) ศรัทธาในการลิขิตของพระผู้เป็นเจ้า

1.1.2 หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนา (อิบาอะห์) ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาประเภท "เอกเทวนิยม" (Monotheism) คือ นับถือพระเจ้าองค์เดียวว่าสูงสุดคือ พระอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) มีคุณลักษณะที่สมบูรณ์ที่สุด สร้างทุกสิ่งทุกอย่างได้และสามารถทำลายทุกสิ่ง

ทุกอย่างได้ ในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัตินั้น มุสลิมทุกคนจะต้องถือเป็นหน้าที่และเป็นกิจวัตรอันจะขาดมิได้ ซึ่งการปฏิบัตินั้นแบ่งได้เป็น 5 ประการ ดังนี้

1) การปฏิญาณตน การปฏิญาณตนเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามนั้นให้ปฏิญาณในความเชื่อมีต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เจ้าและต่อองค์ศาสดาโดยกล่าวออกเป็นวาจาจากความเชื่อมั่นของตนเอง และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสอนว่า "ข้าพเจ้าขอปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าองค์อื่นใดนอกจากพระอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) " และ "ข้าพเจ้าขอปฏิญาณตนว่านบีมะหะหมัดเป็นศาสนทูตแห่งพระอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) " โดยประโยคที่ปฏิญาณดังกล่าวนี้ เมื่อผู้ใดกล่าวด้วยความสำนึกอันจริงใจและด้วยความศรัทธามั่นคงและพร้อมที่จะปฏิบัติตามบทบัญญัติอิสลามก็ถือว่าเป็นมุสลิมแล้วหรือจะเพิ่มคำปฏิญาณเข้า อีกเพื่อความตั้งมั่นอย่างแท้จริง ไม่คลอนแคลนในการนับถือศาสนาอิสลาม โดยกล่าวว่า

1.1) จะไม่เคารพบุรุษรูปใดๆ นอกจากพระอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)

1.2) จะประพฤติตนในทางบริสุทธิ์และเป็นธรรมเป็นนิตย์

1.3) จะยอมเชื่อฟังถ้อยคำในทางที่ถูกที่ควรของท่านนบีทุกประการ

2) การละหมาด หรือ สวด (الصلاة) (นมาซ หรือ นมัสการ) การละหมาดหรือการนมัสการพระเจ้าคือการแสดงความเคารพต่อพระเจ้า เป็นการปฏิบัติเพื่อแสดงความภักดีต่อพระเจ้า เป็นการปฏิบัติเพื่อแสดงความภักดีต่อพระเจ้า การสำรวมจิตระลึกถึงพระเจ้า การละหมาดเป็นการขัดเกลาจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างพลังให้เข้มแข็ง การสำรวมจิตหรือการทำสมาธิเพื่อมิให้จิตใจวอกแวกไปในเรื่องต่างๆ เป็นภาวะที่จิตใจได้เข้าไปสัมผัสกับความเป็นเอกภาพกับพระเจ้า ทำให้จิตสงบ ตั้งมั่น อดทน ผู้ที่มีความทุกข์และประสบปัญหาชีวิตในด้านต่างๆ การละหมาดเป็นเครื่องช่วยที่ดีที่สุด ทั้งยังฝึกตนเองให้ตรงต่อเวลามีความรับผิดชอบในหน้าที่ ให้อยู่ในระเบียบวินัย รักษาความสะอาด และยังเป็นการบริหารร่างกายอย่างดียิ่ง หากเป็นการละหมาดรวมยังเป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีพร้อมเพรียง ความเสมอภาค และภราดรภาพอีกด้วยการทำละหมาด เป็นกิจที่ต้องทำเป็นประจำในหลายวาระ

3) การถือศีลอด (الصوم) การถือศีลอด คือ งดเว้นจากการกระทำต่างๆ ดังต่อไปนี้ตั้งแต่แสงอรุณขึ้นจนถึงตะวันตกในเดือนรอมะฎอน (เดือนที่ 9 ของฮิจเราะห์ศักราช) เป็นเวลา 1 เดือน

4) การบริจาคศาสนทานชะกาต (الزكاة) การบริจาคหรือเรียกว่า "ชะกาต" (Sakat) มาจากคำเดิมในภาษาอาหรับว่า "ชะกาฮุ" แปลว่า การทำให้บริสุทธิ์ ความเจริญงอกงาม

5) หลักการประกอบพิธีฮัจญ์ (الحج)

1.1.3 หลักคุณธรรมหรือหลักความดี (احسان) (อิห์ซาน) หลักคุณธรรมหรือหลักความดี คือการกำหนดว่าสิ่งใดที่ควรปฏิบัติ และสิ่งใดต้องละเว้น ข้อกำหนดเหล่านี้ปรากฏอยู่แล้วในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งแยกออกเป็นสองตอนคือการกระทำที่อนุญาต เรียกว่าฮะลาล (Halal) และการกระทำที่ต้องห้าม เรียกว่าฮะรอม (Haram)

1) การกระทำที่อนุญาต หมายถึง การอนุญาตให้กระทำความดี ซึ่งความดีในศาสนาอิสลาม หมายถึงสิ่งใดก็ตามที่ได้ระบุไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ว่าดี สิ่งนั้นต้องดี ไม่ว่าจะคนทั้งหลายจะเห็นชอบด้วยหรือไม่ก็ตาม ตัวอย่างของการกระทำที่จัดเป็นการกระทำที่ดีในศาสนาอิสลาม เช่น

- บอกทางให้แก่ผู้หลงทาง
- หยิบสิ่งอันตรายออกจากทางเดิน
- ไม่เข้าใกล้เครื่องดื่มและของมึนเมา
- ไม่เข้าใกล้สิ่งลามกอนาจาร
- ต่อสู้ถ้ามีการกดขี่
- พูดความจริงต่อหน้าผู้ปกครอง
- จ่ายค่าแรงก่อนเหนือจะแห้ง
- ไม่เป็นคนหลงชาติหลงตระกูล
- ไม่เป็นคนทำบุญเอาหน้าหวังชื่อเสียงที่ชื่อตนติดอยู่ที่อาคารใด

อาคารหนึ่ง

- การไม่กินดอกเบี้ย ไม่คิดสินบน
- การแต่งงานที่ใช้เงินน้อยและมีความรุ่มรวยน้อยที่สุด
- การยกฐานะคนใช้ให้มีกินอยู่เหมือนกับตน ฯลฯ

2) การกระทำที่ต้องห้าม หมายถึง การห้ามกระทำความชั่ว ซึ่งความชั่วในศาสนาอิสลาม หมายถึง สิ่งใดก็ตามที่ได้ระบุไว้ในคัมภีร์อัลกุรอาน ว่าชั่ว สิ่งนั้นต้องชั่ว ไม่ว่าจะคนทั้งหลายจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม ตัวอย่างของการกระทำที่จัดเป็นการกระทำชั่วในศาสนาอิสลาม เช่น

- การตั้งภาคี หรือยึดถือ นำสิ่งอื่นมาเทียบเคียงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เช่น เงินตรา วงศ์ตระกูล เกียรติยศ ชื่อเสียง ประเพณี แม้แต่อารมณ์ก็จะนำมาเป็นใหญ่ในตัวเองไม่ได้
- การกราบไหว้บูชารูปปั้น วัตถุ ต้นไม้ ก้อนอิฐ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำ ภูเขา ห้ามกราบไหว้ผีสาวเทวดา นางไม้ ห้ามเช่นไหว้สิ่งใดๆ ทั้งสิ้น

- การเชื่อในเรื่องดวง ผูกดวง ดูหมอล ตรวจดูชะตาราசி ดูลายมือ
ถือ โขกลาง เล่นเครื่องรางของขลัง
- การเล่นการพนันทุกชนิด เสี่ยงทาย เสี่ยงโชค เล่นม้า ลี้อตเตอร์
 หวยเบอร์
- การกินสัตว์ที่ตายเอง สัตว์ที่มีโรค กินหมู กินสัตว์ที่นำไปเช่น ไหว้
สัตว์ที่ถูกรัดคอให้ตายโดยที่มิได้เชือดให้เลือดไหล สัตว์ที่เชือดโดยมิได้กล่าวนามของอัลลอฮ์
(ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)
- การกินดอกเบ๊ยะ
- การเสพสุราและสิ่งมีเมาทุกชนิด รวมทั้งยาเสพติด เช่น กัญชา ฝิ่น
เฮโรอีน
- การผิดประเวณี แม้จะเป็นการสมัครใจด้วยกันทั้งสองฝ่ายก็ตาม
- การประกอบอาชีพที่ไม่ชอบด้วยศีลธรรมหรืออาชีพที่จะนำไปสู่
ความหายนะ เช่น ตั้งช่อง โรงเหล้า บาร์ อาบอบนวด ปลอ่ยเงินกู้โดยวิธีเก็บดอกเบ๊ยะ รับซื้อของโจร
และเปิดสถานเรีงรมย์ทุกชนิด
- การบริโภคอาหารที่หามาได้โดยไม่ชอบ
- การกักตุนสินค้าเพื่อขายด้วยราคาสูงเมื่อเกิดภาวะขาดแคลนออกยาก
- การกระทำที่เป็นการสร้างความเดือดร้อนแก่คน สังคมและ
ประเทศชาติ

2. หลักการอันเป็นข้อบังคับสำหรับสังคม (فرض كفاية) (ฟัรฎูกิฟายะฮ์) ได้แก่ หน้าที่
ต่างๆ ทางสังคม ซึ่งนับตั้งแต่สังคมหน่วยเล็กที่สุด คือ ครอบครัวจนถึงสังคมที่ใหญ่ที่สุดคือ
ประเทศชาติ บุคคลจะต้องรับผิดชอบสังคมด้านต่างๆ มากมาย ซึ่งอิสลามได้มีบัญญัติให้ทุกคนได้
แสดงความรับผิดชอบนั้นอย่างสม่ำเสมอในทุกๆ ด้าน ทุกคนต้องเสียสละเพื่อครอบครัว สังคม
ประเทศชาติ และเพื่อศาสนา สำหรับมุสลิมแห่งสยามก็คือ ต้องเสียสละเพื่อชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันหลักของชาติไทยเรา โดยหลักการนี้ศาสนาอิสลามจึงมิได้วาง
บทบัญญัติแต่เฉพาะในด้านการปฏิบัติศาสนาอย่างเดียว แต่ได้วางบทบัญญัติและข้อกำหนดต่างๆ
ที่เกี่ยวกับประเทศชาติเอาไว้ด้วย ในอิสลามจึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเก็บภาษี การจัดกองทัพ
การบริหารประเทศ การทูต ซึ่งเป็นอีกส่วนหนึ่งแห่งคำสอน

หลักคุณธรรมเป็นหลักคำสอนที่สนองตอบหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติ เพราะ
การสร้างคุณธรรมสูงสุดให้เกิดขึ้นในจิตใจต้องผ่านหลักศรัทธาและหลักปฏิบัติอย่างครบถ้วน
สมบูรณ์แบบก่อน มิฉะนั้นคุณธรรมทางใจจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ กล่าวคือเมื่อมีศรัทธามั่นใจใน

องค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาสุว่าต้าอาลา) และมีการปฏิบัติสนองคำบัญชาของพระองค์อย่างครบถ้วนและเคร่งครัดเป็นนิจัตแล้วจิตใจก็จะแนบเนื่องกับพระองค์ กิเลสตัณหาที่แทรกซ้อนในอามรณ์ก็จะถูกปลดเปลื้องออกจนหมดสิ้น

หลักสามประการดังกล่าวเป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับมุสลิมทุกคน ต้องปฏิบัติและมีอยู่ในดวงจิตของตน ซึ่งเป็นหน้าที่เฉพาะตัวของมุสลิมแต่ละคน เมื่อปฏิบัติหลักสามประการนี้ครบถ้วนแล้วหน้าที่อันดับต่อมาคือ การรับหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น หรือที่เรียกว่า "หลักธรรมทางสังคม" มาประพาดปฏิบัติซึ่งมีกฎเกณฑ์ที่ครอบคลุมทั้งหมดด้วยเช่นกัน

การมีเจตนาที่ดี

ความสำคัญของการมีเจตนาที่ดี “แท้จริงการกระทำนั้นมาจากเจตนา และแน่นอนสำหรับทุกคนคือสิ่งที่ได้ตั้งเจตนาไว้ดังมีหลักคำสั่งสอนจากศาสดาว่า “ดังนั้นผู้ใดที่การอพยพของเขา (มีเจตนา) มีขึ้นเพื่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาสุว่าต้าอาลา) และศาสนทูตของพระองค์และผู้ใดที่การอพยพของเขาเป็นไปเพื่อได้รับ (ภาคผล) ทางโลกคุณยาหรือสตรีที่เขาจะแต่งงานด้วย ดังนั้นการอพยพของเขาก็เป็นไปตามที่เขาได้ (มีเจตนา) อพยพ” (บันทึกสะดิษ มุตตะพะกุนอะลัย) จากท่านอับดุลลอฮ์ อิบนิ มัสอูด (รฎิ) กล่าวว่า “วันหนึ่งท่านศาสนدانบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) นอนอยู่บนเสื่อ เมื่อท่านตื่นขึ้นรอยของเสื่อได้ปรากฏบนสีข้างของท่าน พวกเราจึงกล่าวว่าโอ้ท่านศาสนทูตของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาสุว่าต้าอาลา) พวกเราควรจัดหาฟูกเบาะให้ท่าน ท่านจึงกล่าวว่าฉันจะต้องพิถีพิถันกับโลกคุณยา (โลกนี้) ไปโย ฉันกับชีวิตโลกนี้ก็ไม่ต่างจากผู้เดินทาง (ด้วยม้า) ที่ลงนั่งพักได้ต้นไม้ (ชั่วคราวยาม) แล้วก็ต้องจากไป” (บันทึกโดยอัครมุหัมมัด) จากท่านอบูซุรอยเราะฮ์กล่าวว่า “ท่านศาสนدانบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) เคยวิงวอนว่าโอ้อัลลอฮ์ (ซุบฮานาสุว่าต้าอาลา) โปรดทรงประทานปัจจัยยังชีพแก่วงศ์วานของมุฮัมมัดเพียงมือต่อมือเถิด” (สะดิษมุตตะพะกุนอะลัย) จากท่านอนัส (รฎิฯ) กล่าวว่า “ครั้งหนึ่งท่านศาสนدانบีมุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ได้ขีดเส้น (ให้พวกเราดู) แล้วกล่าวว่านี่คือคน และนี่คือความหวังของเขา โดยระหว่งที่เขาตั้งความหวังไว้ต่างๆ จุดจบของชีวิตก็ปรากฏเขาเสียก่อน (ที่สะสมในสิ่งต่างๆ)” (บันทึกโดยอัลบุคอรีย)

การรู้จักตนเอง

มนุษย์นั้นไม่ว่าจะมีความเฉลียวฉลาดมีอัจฉริยภาพ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล และมีความคิดอ่านที่แยบยลเพียงใดก็ไม่อาจมองเห็นตัวเองได้เว้นแต่จะต้องมองดูตัวเองจากกระจกเงา ดังนั้นคนฉลาดคือผู้ที่รู้จักมองหาจุดอ่อนที่บกพร่องของตนเอง และข้อเสียที่พบในอุปนิสัยใจคอ และกริยามรยาทของตนเองไม่ว่าจะเป็นความยะโสโอหัง ความอิจริยา ความโลภ ความหลงใหลในชีวิตโลก ความรักที่มีต่อทรัพย์สมบัติ การดูหมิ่นผู้อื่น ฯลฯ จากนั้นหมั่นพากเพียร

ขัดเกล้าเอาสิ่งบกพร่องเหล่านั้นให้ลดน้อย และหมดไปจากตัวเอง คนควรต่อสู้กับอารมณ์ฝ่ายต่ำ และคุณลักษณะอันเลวร้ายเหล่านี้ของตัวเองประหนึ่งต่อสู้อยู่กับศัตรู คนที่โชคดีคือคนที่ได้รับสิ่งดีงามจากกัลยาณชนคนดีที่ใช้ชีวิตในร่มเงาแห่งอัลกุรอาน และแบบฉบับของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ช.ล.)

การชี้แนะรู้จักเรียนรู้ และปฏิบัติตามโดยใจเบิกบานแสงสว่างและรัศมีย่อมฉายแสงแก่ดวงใจของเขา และคำสอนที่ดีย่อมส่งผลให้ดวงจิตของเขาผ่องแผ้วให้กลายเป็นบุคคลที่มั่นคงตรวจสอบแก้ไขและพัฒนาตนเองไปสู่การนอบน้อมสำรวมตน และยำเกรงต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ดังเช่น บรรดาซอฮาบะฮ์ (สาวกและสหาย) ของท่านศาสดา (ช.ล.) ที่เป็นตัวอย่างอันดีของการปรับปรุงแก้ไขและขัดเกล้าตนเองในอดีต รวมถึงบรรดาอิหม่ามทั้ง 4 ผู้เป็นปราชญ์และทรงคุณความรู้แห่งบุคคลที่นับถือศาสนาอิสลาม ผู้ได้มีโอกาสพบเห็นและสัมผัสการวางตัวและการใช้ชีวิตของบรรดาซอฮาบะฮ์ (สาวกและสหาย) ด้วยตัวเอง ทั้งนี้เพียงเพื่อจะได้เรียนรู้การขัดเกล้าตนเองให้ได้สะอาด บริสุทธิ์อย่างเช่นซอฮาบะฮ์เหล่านั้นบ้าง จากนั้นซัยญอน (มารร้าย) จะได้หมดโอกาสเข้าล่อลวงหรือชักจูงให้กลับมามีมลทินชีวิตขึ้นมาอีก ครั้งหนึ่งท่านอิหม่ามอะหมัด อิบน์ฮัมบัลได้เคยกล่าวตักเตือนลูกชายท่านที่ยังห่อนยานต่อการใฝ่หาสมาคมกับอูละมาอ์ (ผู้รู้ในศาสนา) ผู้ได้ขัดเกล้าตนเองแล้วในแนวทางของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ท่านพูดว่า “ลูกเอ๋ยแท้จริงบุคคลเมื่อจะนั่งที่ใด (เข้าสมาคมใด) ก็ควรพิจารณาว่าหากเข้าไปแล้วจิตใจจะได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นหรือไม่ และบุคคลไม่ควรปล่อยให้เวลาว่างเลยในขณะที่ความเสียหายทั้งหลายยังคงลุลามอยู่ในใจและในโลกเพิ่มมากขึ้นทุกวัน บุคคลจึงควรเข้าหาอูละมาอ์ (ผู้รู้ในศาสนา) ได้ขัดเกล้าตนเองแล้ว โดยแม้ว่าท่านเหล่านั้นจะมีจำนวนน้อยนิดและหายากดั่งงมเข็มในมหาสมุทรก็ตาม หากบุคคลใดพลาดโอกาสจะได้ใช้ชีวิตหรือสัมผัสกับเหล่าชนคนดีมีศรัทธาเหล่านี้แล้วไซ้ เขาควรจะรู้สึกเสียดายและเสียใจประดุจพลาดโอกาสทองไปอย่างชนิดไม่มีวันได้รับกลับคืนมาอีก ดังกล่าวอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงตรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานว่า “หากมิได้ มนุษย์นั้นจะต้องให้การเป็นพยานต่อตัวเอง และแม้ว่าเขาจะเสนอข้อแก้ตัวก็ตาม” (อัลกียามะฮ์, 14-15) และไม่ต้องสงสัยเลยว่า จากนั้นมนุษย์ย่อมจะได้รับการนำทางให้ตระหนักในรอยโหว่ต่างๆ อันเป็นความบกพร่องของความประพฤติกเล็ดและจรรยาบรรณ และมองลงไปใต้อุบัติสัจใจที่แอบซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ จากนั้นจะได้หาทางแก้ไขด้วยแสงสว่างและทางนำจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานและแบบฉบับของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด คือ ฯลฯ และการชี้แนะของบรรดาอูละมาอ์ ผู้ได้ขัดเกล้าตนเองแล้วโดยการนำทางของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทั้งนี้บรรดาอูละมาอ์หรือปราชญ์ผู้รู้ในศาสนาอิสลามได้เขียนหนังสือและรวบรวมหนังสือขึ้นมากมาย เช่น หนังสืออียาอัลอูลุมมิดดินหรือการฟื้นฟูวิชาการศาสนาของอิหม่ามอัลเฆาะซาลี ปราชญ์ชาวเปอร์เซียผู้เป็นที่รู้จัก

และยอมรับอย่างกว้างขวางหรือ หนังสือดัลบีสอัลบิลีสหรือเลห์กัลที่ซาตานทำให้มนุษย์สับสนของอิหม่ามอิบน์ อัลญาซีซ ฯลฯ แต่ทั้งนี้เมื่อจำนวนของหนังสือมีไม่เพียงพอ จึงขอแนะนำให้ผู้ที่ปรารถนาจะขัดเกลาคตนเองให้บริสุทธิ์สะอาดได้ใช้วิธีอื่นที่ง่ายและสามารถทำได้ทุกคนนั่นคือการรำลึกถึงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) อย่างมากมาย โดยการกล่าวซิกรุลลอฮ์ (ذكر الله) (การสรรเสริญพระองค์) หรืออ่านบทคุดา (คำวิงวอน) เพื่อขอการอภัยโทษ ขอความเมตตา และความช่วยเหลือของพระองค์ รวมถึงพึงรู้สึกลัวหว่านถึงผลร้ายของการไม่ขัดเกลาคตนเองอันจะนำไปสู่ความหายนะทั้งในโลกนี้ (الدنيا) (คุณยา) และในวันฟื้นคืนชีพ (اخره) (อาคิเราะฮ์) ดังพระองค์อัลลอฮ์(ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ได้ตรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน

ومن يعيش عن ذكر الرحمن نقيض له شيطانافهوله قرين

ความว่า “และผู้ใดเพิกเฉยต่อการระลึกถึงองค์พระผู้ทรงเมตตาเราจะกำหนดชัซตอน (มารร้าย) คนหนึ่งแก่เขา ดังนั้นมันจะกลายเป็นสหายของเขา” (อัลซุครุฟ, โองการที่ 36)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องการกลับตนต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)อย่างบริสุทธิ์ใจ อาทิเช่น الله توبوا الي ياايهاالدينءامنوا โอ้เหล่าชนผู้มีศรัทธาทั้งหลายเอ๋ย จงกลับตนต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ด้วยการสำนึกในบาปอย่างบริสุทธิ์ใจเถิด (ไม่หวนคืนไปกระทำอีก)” (อัตตะหรีม, อายะฮ์ที่ 8) (اللخ)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องการอดกลั้นและการให้อภัย อาทิเช่น كذالك يوحي اليك و الدين من قبلك الله العزيز الحكيم ความว่า “และสำหรับผู้ออดกลั้นและการให้อภัยโทษนั้น แท้จริงการดังกล่าวย่อมเป็นงานที่เด็ดเดี่ยวยิ่ง” (อัลซุรรอ, อายะฮ์ที่ 3)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องการเฝ้าตรวจดูของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) อาทิเช่น: هوالذي خلق السموات ولارض في ستةايام : الخ ความว่า “และพระองค์ทรงอยู่กับท่านทั้งหลาย ไม่ว่าท่านทั้งหลายจะอยู่ ณ หนใดก็ตาม” (อัลสะดีด, อายะฮ์ที่ 4) และ “พระองค์ทรงล่วงรู้ซึ่งเหล่าแห่งแวงตา และสิ่งซึ่งแฝงเร้นอยู่ในทรวงอก” (อัลฆอฟีร์, อายะฮ์ที่ 19)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) การพูดและปฏิบัติอย่างเที่ยงตรง อาทิเช่น “ศรัทธาชนทั้งหลายเอ๋ย จงสำรวมตนต่ออัลลอฮ์โดยสิทธิอันบริบูรณ์แห่งพระองค์เถิด” (อาลิอิมรอน, อายะฮ์ที่ 103) ياايهاالدين امنواالتقواالله وقولوقولا سديدا ความว่า “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายเอ๋ย จงยำเกรงต่ออัลลอฮ์ และจงกล่าวแต่ถ้อยคำอันเที่ยงตรงเถิด” (อัลอะห์ซาบ, อายะฮ์ที่ 70)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องความเกรงกลัวอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และความหวัง (ในความเมตตาของพระองค์): الخ بيني اسريل الذكر ونعمتي التي انعمت عليكم : الخ ความว่า “และจงเกรงกลัวต่อฉันเถิด ยำเกรงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) อัลบะเกาะเราะฮ์, อายะฮ์

ที่ 40 “จงกล่าวเถิด (โศมุฮัมมัดแก่ปวงชน) ว่า โอ้บ่าวของฉัน ของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ผู้มากไปด้วยความบาปเอ๋ย จงอย่าหมดหวังจากพระเมตตาของพระองค์ แท้จริงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงอภัยโทษทั้งสิ้น แท้จริงพระองค์เป็นผู้ทรงอภัย ผู้ทรงเมตตา” (อิซซุบूर, อายะฮ์ที่ 53) “ดังนั้นจะไม่มีผู้ใดหลงวางใจว่าจากแผน (การเอาโทษ) ของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เว้นแต่เหล่าชนผู้ขาดทุนยิ่ง (ในโลกหน้า)” (อัลอะอูร็อฟ, อายะฮ์ที่ 99) : الخ: بيني ادهيوافتحسومان يوسف واخيه : الخ: ความว่า “แท้จริงไม่มีผู้หมดหวังจากการตอบแทน (รางวัล) ของอัลลอฮ์ เว้นแต่ปวงชนผู้ปฏิเสธ (ในเอกานูภาพของพระองค์)” (ยูซุฟ, อายะฮ์ที่ 87)

เงื่อนไขของการมีศรัทธาและคุณสมบัติของมุสลิมที่แท้จริง

จากคำสอนและแบบอย่างของศาสดาท่าน ได้กล่าวว่า “คนหนึ่งในหมู่พวกท่านจะยังไม่มีศรัทธา (ที่สมบูรณ์) จนกว่าอารมณ์ของเขาจะเป็นไปตามคำสอนที่ฉันนำมา” (บันทึกโดยอัครมุฮิซซีร์และอัลเคาะฎีบ)

“บ่าวคนหนึ่งจะยังไม่เป็นมุสลิมจนกว่าหัวใจและลิ้นของเขาจะรับอิสลาม (หัวใจยอมรับและลิ้นเปล่งเสียงปฏิญาณตน) และ (บ่าว) จะยังมิได้ศรัทธาจนกว่าเพื่อนบ้านของเขาจะปลอดภัยจากวาอิกของเขา (ผู้รายงานสะเคียนี่คือ ท่านอิบนิมัสอูด (ร.ค.) ได้ถามท่านศาสดาว่า) และอันใดคือ “วาอิก” (واقعة) โอ้ท่านผู้เป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ท่านศาสดา (ซ.ล.) ตอบว่า (นั่นคือ) การข่มเหงและการก่อความไม่เป็นธรรม” (บันทึกโดยอะหฺมัด)

“การศาสนาอิสลามอย่างดีประการหนึ่งของบุคคลก็คือ การละวางสิ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับตัวเอง” (บันทึกโดยมาลิก อะหฺมัด และอัครมุฮิซซีร์)

“มีสิ่งสามประการ (อันเป็นเครื่องยืนยัน) ถึงการมีศรัทธาคือ (หนึ่ง) การบริจาคในยามขัดสน (สอง) ดินรนเพื่อสันติสุขของชาวโลก (สาม) การที่หัวใจให้ความเป็นธรรม” (บันทึกโดยอัลบัซซาร์)

“ไม่มีความศรัทธา (ที่แท้จริง) ในบุคคลซึ่งไม่มีอะมานะฮ์ (รักษาสิ่งที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบ) และไม่มีศาสนาในผู้ที่ไม่รักษาพันธสัญญา” (บันทึกโดยอะหฺมัด และอิบนิฮุสัยบาน)

“มีอยู่สามประการ ซึ่งหากพบอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นย่อมได้รับรสชาติความหวานชื่นของการมีศรัทธานั้นคือ การที่อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และรอซูล (ศาสนทูต) ของพระองค์เป็นที่รักยิ่งแก่เขายิ่งกว่าสิ่งใดทั้งสิ้น และการที่บุคคลหนึ่งมีความรักก็มีใจเพื่ออื่นใดเว้นแต่เพื่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และการที่เขารู้สึกถึงกิจที่จะกลับคืนไปสู่การปฏิเสธศรัทธาดังเช่นที่เขาบังเกิด (ด้วยความหวาดหวั่น) ที่จะถูกดึงลงสู่ไฟนรก” (บันทึกโดยบุคอรี และมุสลิมและท่านอื่นๆ)

“สัญลักษณ์ของการเป็นผู้สลับ (มุนาฟิก) นั้นมีอยู่ 3 ประการคือ เมื่อเขาพูดเขาก็โกหก เมื่อเขาสัญญาเขาก็ผิดสัญญา และเมื่อเขาได้รับความไว้วางใจ (امانة) (อะมานะฮ์) เขาก็ละเลยบิดพลิ้ว” (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์และมุสลิม)

“แท้จริงความละเอียดอ่อนเป็นส่วนหนึ่งของความศรัทธา” (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์และมุสลิม)

“จงสำรวจตนต่อสิ่งต้องห้าม (ตามบัญญัติศาสนา) ท่านจะเป็นผู้เป็นเลิศสุดในการนมัสการภักดี และจงพึงพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) กำหนดให้แก่ท่าน ท่านก็จะเป็นผู้ถึงซึ่งความพอเพียงที่สุดในโลก และจงทำดีต่อเพื่อนบ้านของท่าน ท่านจะได้เป็นศรัทธาชน (مؤمن) (มูอฺมิน) ที่สมบูรณ์ที่สุด และจงรักที่จะให้แก่ผู้อื่นในสิ่งที่ท่านรักจะให้แก่ตัวท่านเอง ท่านจะได้เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์แบบ และจงอย่าหัวเราะมากเกินไป แท้จริงการหัวเราะมากนั้นทำให้หัวใจตายด้าน” (บันทึกโดยอัตติรมิซีย์)

จริยธรรมอันดีงาม

จากคำสอนและแบบอย่างของศาสดาเรื่องจริยธรรมอันดีงามท่านได้กล่าวไว้ว่า “องค์พระผู้อภิบาลของฉันได้บัญชาใช้ฉันในสิ่งเก้าประการดังนี้คือ (หนึ่ง) ความขยันต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทั้งในที่ลับและที่เปิดเผย (สอง) คำพูดอันเที่ยงธรรมไม่ว่าในยามที่พึงพอใจหรือในยามโกรธ (สาม) ความพอดีในเวลายากจนหรือเวลาที่มั่งมี (สี่) ให้ผู้มิตรแก่ผู้ที่ตัดขาดจากฉัน (ห้า) ให้เอื้อเฟื้อต่อผู้เลี้ยงน้ำใจต่อฉัน (หก) ยกโทษให้แก่ผู้ที่ข่มเหงฉัน (เจ็ด) ให้เวลาที่ฉันนั่งเฉยคือเวลาที่ฉันครุ่นคิดและการเปล่งเสียงของฉันเป็นการกล่าวรำลึกถึงพระองค์ (แปด) การมองของฉันเป็นการได้ข้อเตือนสติ (เก้า) ให้ฉันกำชับ (ผู้คน) ให้กระทำความดี” (รายงานโดยท่านเราะซูล)

“จงหยั่งตรองดูหัวใจของเจ้าเป็นสำคัญ ด้วยความดีนั่นคือสิ่งที่หัวใจของเจ้ารู้สึก (ทำไปแล้ว) เป็นสุข และหัวใจก็สงบ ส่วนความบาปนั่นคือสิ่งที่ (ทำลงไปแล้ว) รู้สึกถึงความยุ่งเหยิงและเกิดความสับสนในหัวใจ และมาตรแม้นว่าเจ้าจะไต่ถามผู้คน และพวกเขาไต่ถามเจ้า (ก็จะไม่เหมือนถามใจตัวเอง)” (บันทึกโดยอะหฺมัด และคาริมีย์)

“จงสำรวจตนต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ไม่ว่าท่านจะอยู่ ณ แห่งใด และจงทำดีตอบแทนความชั่วเพื่อจะได้ลบล้างกัน และจงอยู่ร่วมกับผู้คนด้วยจรรยาบรรณอันดีเถิด” (บันทึกโดยอะหฺมัด อัตติรมิซีย์ และคาริมีย์)

การรู้จักผู้อื่น

อนึ่งคนดีย่อมทนต่อทุกสิ่งเร็วและการช่วย คนดีที่สมบูรณ์แบบด้วยศรัทธาย่อมผ่านพ้นทุกสิ่งทีถาโถมเข้ามาในชีวิตได้อย่างทองคำที่บริสุทธิ์ ที่ไม่ว่าจะถูกเผาหลอมหรือทุบด้วย

เหมือนอย่างไรก็คงความบริสุทธิ์ของตนไว้ได้ในที่สุด คนที่มีบุคลิกภาพตามนี้ย่อมเข้มแข็งในยามวิกฤติ จิตใจย่อมใสสะอาดรับผิชอบในสิ่งที่ได้รับมอบหมายและไว้วางใจจากผู้อื่น มีจรรยาบรรณที่เป็นที่ประทับใจแก่ผู้คนที่ได้รู้จักและพบเห็น แต่ผู้คนที่ผ่านไปจะผ่านสี่สรรของชีวิตไปอย่างสะอาดบริสุทธิ์ไร้มลทินนั้นเป็นเรื่องยาก ทั้งนี้ด้วยความที่คนนั้นอ่อนแอต่อสิ่งเร้าและบอบบางต่อภาวะการกดดันทั้งหลาย ภาพของคนที่ใช้ชีวิตอย่างบริสุทธิ์สะอาด มีความสมถะ มักน้อย ยืนหยัดบนหลักการและความเที่ยงตรงจึงยากจะมีให้เห็น แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าคนอันเป็นปुरुชณะจะไม่สามารถปฏิบัติคุณงามความดีได้อย่างสม่ำเสมอในชีวิตของตน เพียงแต่คนต้องได้รับการขัดเกลาจิตใจอยู่เสมอๆ และได้รับการข่มด้วยสี่ของศรัทธาก็จะเป็นคนที่สมบูรณ์แบบคงทนอยู่ได้นานแสนนานตราบที่หัวใจยังมีศรัทธาอย่างลึกซึ้งต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าด้าอาลา) และปฏิบัติตนตามแบบฉบับของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ทั้งนี้คนที่มีสภาพล่อแหลมที่สุดต่อสิ่งเร้าและความชั่วของชีวิตนั้นมักได้แก่ บรรดาผู้มีอิทธิพลและชนชั้นปกครองที่ห่างไกลจากการมีศรัทธาในอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าด้าอาลา) ในศาสนทูตของพระองค์ และในวันพิพากษา

แต่เรายังพบว่าในประวัติศาสตร์อิสลามนั้น บรรดาชนชั้นผู้นำและนักปกครองที่มีศรัทธา และได้รับการขัดเกลาให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยคำเทศนาของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) สามารถครองตนให้พ้นสิ่งเร้า และความชั่วที่อาจทำให้ชีวิตต้องมัวหมองไปได้ ดังตัวอย่างของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ เช่น ตามชีวประวัติของท่านอุมัยรผู้เป็นเคาะลีฟะฮ์หรือประมุขของจักรวรรดิประชาคมอิสลามสืบต่อจากท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) วันหนึ่งภรรยาของท่านต้องการทานขนมหวานนางจึงจัดหาขนมมาด้วยเงินที่เป็นงบลกลางที่ใช้เลี้ยงดูประมุขและครอบครัว เมื่อท่านอุมัยรทราบในภายหลังท่านก็ได้สั่งให้คืนเงินส่วนนี้กลับกองคลังกลางโดยให้หักเงินเดือนครั้งต่อไปออกเท่าจำนวนขนมนั้น ซึ่งเป็นความสมถะของท่านอุมัยรซึ่งในเวลานั้นท่านได้ปกครองคาบสมุทรอาระเบีย รวมถึงบะห์เรน โอมาน และเยเมน ที่เพิ่งทยอยเข้าร่วมกับอาณาจักรอิสลามภายหลังที่พ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของเปอร์เซียและเอธิโอเปีย เหตุการณ์ทำนองเดียวกันที่เกิดขึ้นแก่ท่านอุมัยรผู้เป็นประมุขคนที่สองของอิสลามที่สืบต่อจากท่านอุมัยรในช่วงเวลาการปกครองของท่านนั้น จักรวรรดิอิสลามได้ยึดครองจักรวรรดิเปอร์เซียไว้ได้ทั้งหมด และมีชัยเหนืออาณาจักรโรมันไบแซนไทน์ยึดได้ดินแดนปาเลสไตน์และซีเรีย นับว่าท่านเป็นประมุขที่ทรงอำนาจมากที่สุดของโลกในเวลานั้น เมื่อถึงวันที่ท่านต้องเดินทางจากเมืองมะดีนะฮ์เพื่อไปรับมอบกุญแจเมืองเยรูซาเล็มจากโรมันไบแซนไทน์นั้น ชาวโรมันและชาวซีเรียนั้นต่างวาดภาพว่าท่านต้องมาในขบวนแห่เกียรติยศในฐานะประมุขของอาณาจักรผู้ชนะสงครามที่มั่งคั่งและทรงอำนาจที่สุดในเวลานั้น แต่สิ่งที่ปรากฏในบันทึกของนักประวัติศาสตร์อิสลามผู้มีชื่อเสียงอย่างอิบนุกะษีร์ก็คือ ท่านอุมัยรเดินทางมายังเยรูซาเล็มด้วยอูฐไม่มีหมวกหรือผ้าโพกศีรษะที่บดบังแสงแดดอัน

ร้อนระอุ ไม่มีอานหรือกูปบนตัวอูฐ มีเพียงผ้าขนสัตว์หนาๆ พับไว้แทนอานเพื่อรองนั่ง ซึ่งเมื่อเวลาทำนลงจากหลังอูฐเพื่อหยุดพักการเดินทางท่านก็จะใช้ผ้าผืนนี้ปูเพื่อพักผ่อนหรือหนุนศีรษะนอนในยามค่ำคืน....

จากเรื่องจริงในประวัติศาสตร์ที่ทำให้เราเห็นว่าคนที่บุคคลสามารถทนต่อทุกสิ่งเร้า และสิ่งขี้ขุยที่พร้อมจะทำให้เสียคนไปได้ทุกรูปแบบ ก็เพราะบรรดาชนชั้นปกครองเหล่านั้นไม่ว่าจะเป็นท่านคอลลีเฟอ์ฮอบบักเกอร์ หรืออูมร์ ที่มีชีวิตเปลี่ยนจากคนธรรมดาสามัญไปสู่การเป็นผู้นำระดับโลกแทนผู้นำและชนชั้นปกครองเดิมๆ ในมณฑลซีเรีย จอร์แดน และอียิปต์ของอาณาจักรโรมันไบแซนไทน์ โอมาน อิรัก และเปอร์เซีย ท่านเหล่านี้มิได้อยู่ๆก็ก้าวสู่การรับภาระบริหารอาณาจักร หากล้วนได้รับการอบรมบ่มสร้างและขัดเกลาตนและจิตใจมาแล้วเป็นอย่างดีภายใต้การเทศนาและอบรมของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) สิ่งเหล่านี้ทำให้ท่านเหล่านี้แตกต่างจากบรรดานักการเมืองและชนชั้นปกครองโดยทั่วไปทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ก้าวเข้าสู่เวทีการเมืองและการปกครองภายใต้แรงจูงใจของลาภยศ อำนาจ และเป้าหมายเพื่อสืบทอดชีวิตในโลกนี้เท่านั้น นับเป็นหนึ่งในผลสำเร็จของการเป็นศาสดาของมุฮัมมัด (ซ.ล.) ที่ได้ชักฟอกสหายและสาวกของท่านให้บริสุทธิสะอาด อบรม จรรยา มารยาท และชี้นำให้มุ่งยึดถือในความสมถะ ความอ่อนน้อม ความตระหนักในภาระที่ได้รับมอบหมายตามแต่ละสภาพของแต่ละบุคคลจะพึงมี พึงเสียสละ มีความยำเกรงสูงสุดต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) องค์พระผู้ทรงอภิบาล ที่ใช้ชีวิตห่างไกลความสุรุษสุร้ายหรือทุ่มเงินเพียงเพื่อให้ได้มาซึ่งตำแหน่งทางการเมืองหรืออิทธิพลทางการเมือง ดังที่ท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้กล่าวไว้ว่า “แท้จริงเราจะไม่แต่งตั้งผู้ใดให้ดำรงตำแหน่งการปกครองหรือการเมืองแก่ผู้ที่เสนอตัวต่อตำแหน่งหรือดิ้นรนด้วยความกระสันให้ได้มาซึ่งตำแหน่งนั้น” (บันทึกโดยมุตตะพะกุนอะลีย์) และดังกล่าวนในคัมภีร์อัลกุรอานมีคำสอนปรากฏใจความว่า “อันที่พำนักนั้นปลายแห่งโลกอาคิเราะฮ์ (สวนสวรรค์) นั้นเราได้เตรียมไว้สำหรับเหล่าชนผู้มีปรารถนาความสูงส่ง (มักใหญ่ใฝ่สูงและหยิ่งผยอง) บนหน้าแผ่นดิน ทั้งมีก่อความเสียหาย (เสื่อมโทรม) ต่างๆ และบันปลายที่ดีเยี่ยมแก่ปวงชนผู้สำรวมตนอย่างแน่นอน” และมีคำสอนที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานอื่นๆ อาทิ

คำสอนจากคัมภีร์อัลกุรอานเกี่ยวกับการช่วยเหลือกันและกันในความดี **بِإِيَّاهِ الدِّينِ** :
: الخ: امنوا لاتحلوا شعائر الله : الخ: มีใจความว่า “และจงช่วยเหลือกันและกันในความดี และความยำเกรง ต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และจงอย่าช่วยเหลือกันและกันในความบาปและการเป็นศัตรูกัน และจงยำเกรงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) แท้จริงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงเข้มงวดยิ่งในการลงโทษทัณฑ์” (อัลมาอิดะฮ์ อายะห์ที่ 2)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน เรื่องการประสานระหว่างเพื่อนมนุษย์ “ไม่มีคุณความดีใดในการกระชับกระชับอย่างมากมาของมนุษย์เว้นแต่ (มี) เพื่อให้เกิดการบริจาคหรือกำชับกันของคุณความดี หรือเพื่อ (ก่อให้เกิด) การประสานกันระหว่างเพื่อนมนุษย์” (อันนิซาอฺ อายะฮ์ที่ 114)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน เรื่องความอ่อนโยนและการนอบน้อมต่อกัน : الخ : لا تمدننك الي مامتعابه : “และจงน้อมปีกของเจ้า (อ่อนน้อม) ให้แก่บรรดาผู้ศรัทธาเถิด” (อัลฮัจญ์, อายะฮ์ที่ 88)

ความเสียสละเพื่อผู้อื่น

จากคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องความเสียสละดังกล่าวว่า

: الخ : والدين تبؤوالداروالايمن من قبلهم : ดั่งมีใจความว่า “และพวกเขา (ชาวอันศอร) ได้เสียสละ (ทรัพย์สิน บ้านเรือนแก่ชาวมุฮาญีรีนผู้อพยพ) แม้ (ตามจริงแล้ว) พวกเขาจะมีความจำเป็น (ต่อสิ่งดังกล่าว) ด้วยก็ตาม” (อัลฮัจญ์ อายะฮ์ที่ 9)

จากคำสอนและแบบอย่างของศาสดาได้กล่าวไว้ว่า ฮะดีษ (วจนะ) ของท่านศาสดานบีมุฮัมมัด คือลห “จงสำรวมตนต่อสิ่งต้องห้าม (ตามพระบัญญัติ) ท่านจะเป็นผู้เป็นเลิศสุดในการนบ้นการภักดี และจงพึงพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าคำอาลา) ทรงกำหนดให้แก่ท่าน ท่านก็จะเป็นผู้ถึงซึ่งความพอเพียงที่สุดในโลก และจงทำดีต่อเพื่อนบ้านของท่าน ท่านจะได้เป็นศรัทธาชน (มุอฺมิน) ที่สมบูรณ์ที่สุด และจงรักที่ให้แก่ผู้อื่นในสิ่งที่ท่านรักที่จะให้แก่ท่านตัวเอง ท่านจะได้เป็นมุสลิมที่สมบูรณ์แบบ และจงอย่าหวัหระระมากเกิน แท้จริงการหวัหระระมากนั้นทำให้หัวใจตายด้าน” (บันทึกโดยฮัศรฺมีซีย์)

“จงสำรวมตนต่ออัลลอฮ์ ไม่ว่าท่านจะอยู่ ณ แห่งใด และจงทำดีตอบแทนความชั่วเพื่อจะได้ลบล้างกัน และจงอยู่ร่วมกับผู้คนด้วยจรรยาบรรณอันดีเถิด” (บันทึกโดยอะหมัด ฮัศรฺมีซีย์ และดาร์มียี)

การรู้จักสังคัม

กล่าวได้ว่าคนผู้เป็นสมาชิกของสังคัมเป็นเช่นไรสังคัมก็จะเป็นเช่นนั้น คนจึงมีความสำคัญต่อลักษณะของสังคัมที่สุด อิสลามเป็นทั้งศาสนาและแนวทางการดำเนินชีวิตอิสลามจึงต้องการให้สมาชิกในสังคัมที่ประกอบขึ้นจากคนที่พยายามรักษาสภาพความเป็นคนที่สมบูรณ์แบบไว้เสมอ แล้วเราก็จะพบว่าสังคัมจะดีมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันให้ความสำคัญแก่ชีวิตในโลกหน้า (อาคิเราะฮ์) มากกว่าโลกนี้ (ดุนยา) วัตถุและความเป็นบริโภคนิยมไม่อาจมีอิทธิพลเหนือสังคัมหรือเป็นที่ต้องการอย่างไม่มีขอบเขตที่เพียงพอ พ่อค้าหรือแม่ค้าและผู้ทำธุรกิจ ในสังคัมดังกล่าวจะประกอบการค้าและธุรกิจของตนด้วยความซื่อสัตย์ ผู้ขัดสนที่มีชีวิตที่ยากแค้นก็จะมี

ความเพียร ข้าราชการหรือพนักงานก็จะขยันขันแข็งและเต็มอกเต็มใจให้บริการ ผู้มั่งคั่งจะมีใจกว้างขวาง ผู้รักษากฎหมายและผู้พิพากษาจะดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้าอกเข้าใจต่อทั้งโจทก์และจำเลย และผู้ปกครองรัฐจะมีใจที่บริสุทธิ์และเป็นที่วางใจแก่ปวงชน ผู้เป็นหัวหน้าหรือผู้บังคับบัญชาและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจะมีความอ่อนน้อมและอ่อนโยนต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็จะมีความจงรักภักดีซื่อสัตย์และขยันขันแข็งในหน้าที่การงาน ผู้มีหน้าที่ต้องรักษาความปลอดภัยหรือดูแลพิทักษ์รักษาสิ่งใดก็จะมีความระมัดระวังอย่างสูงต่อหน้าที่สมาชิกของสังคมจะเป็นได้ดังสภาพที่บรรยายมานี้ก็เพียงด้วยหลักธรรมและศาสนาคำสอนของศาสนาอิสลามเท่านั้นที่จะสามารถขัดเกลาคคนให้ครองตนเป็นคนที่มีสมบูรณ์แบบไว้ได้นานแสนนาน ทรายที่คนยังมีศรัทธา (อิมาน) อยู่ ซึ่งหากคนซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมเป็นได้ดังกล่าวสังคมก็จะเป็นสังคมของคนดีที่สามารถเป็นที่พึ่งหวังแก่อนาคตของมนุษยชาติว่าจะสืบทอดชาติพันธุ์ของคนที่เป็นคนที่มีสมบูรณ์ไว้ได้ต่อไป สมาชิกของสังคมดังกล่าวก็จะสามารถมีผู้แทนของตนจัดตั้งรัฐบาลที่พร้อมจะเป็นตัวอย่างของผู้ปกครองผู้บริหารที่ดี เจ้าพนักงานของรัฐบาลที่อยู่ภายใต้ร่มเงาของศาสนาจะเป็นคนที่ตระหนักในคุณค่าของศรัทธาและคุณงามความดี วัตถุและสมบัติโลกจะเป็นเพียงปัจจัยในชีวิตของตนเองและพลเมืองดำเนินไปอย่างราบรื่นในแต่ละวัน และเป็นหลักประกันแก่ความยั่งยืนของวันข้างหน้า ภายใต้เป้าหมายของการมีชีวิตอยู่เพื่อนมัสการและภักดีต่อผู้สร้าง ทำดีสร้างสรรค์ไม่ก่อความเสียหายบนหน้าแผ่นดินหรือไม่ใช้อำนาจไปในทางที่ผิดมีสำนึกว่าชีวิตในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นของราษฎรผู้น้อยหรือของนักการเมืองหรือผู้ปกครองล้วนเป็นชีวิตที่ไม่มีความจริงยั่งยืน ภายในโศกประสาทของผู้มีอำนาจและนักการเมืองจะได้ยินแต่เสียงของข้อความในพระคัมภีร์อัลกุรอานที่ว่า “ทุกสิ่งบนหน้าแผ่นดินล้วนต้องสูญไปสิ้นและที่คงอยู่เป็นนิรันดร์นั้นคือ พระพักตร์ขององค์พระผู้ทรงไฟโรจน์ และทรงเกียรติเท่านั้น” ทั้งประชาชนและรัฐบาลเห็นความสำคัญของชีวิตในโลกหน้าภายหลังการฟื้นคืนชีพซึ่งในดวงใจของผู้คนในสังคมนี้จะมีแต่ศรัทธาและการประกอบกิจการงานที่ดีบริสุทธิ์ใจ ขยันขันแข็ง มุมานะ มีความกล้าหาญที่จะเสียสละและคืนรนต่อสู้เพื่อปกป้องสังคมและศาสนา ความเป็นธรรมจะแผ่ไปทั่วในสังคมที่รักษาศรัทธาไว้ได้ (อามีน)

สังคมแห่งความเป็นธรรม

ความศรัทธาที่คนมีต่อพระผู้เป็นเจ้าและศาสนทูตของพระองค์ ศรัทธาต่อวันสิ้นโลก และโลกหน้าเป็นวิถีทางที่ได้ผลดีที่สุดต่อการปรับชีวิตที่เฉเกให้กลับเที่ยงตรงขึ้นมาใหม่ได้ และจัดให้คนแต่ละคนในสังคมกลับไปคงอยู่ในสภาพที่เหมาะสมแก่ตนไม่น้อยคือยกกว่าที่จะรับสภาพได้และไม่ใหญ่โตเกินกว่าที่ควรจะพอดีมนุษย์จะสามารถคงอยู่ในความดีได้เสมอ เปรียบเสมือนที่กุหลาบไร้หนามที่แต่ความสวยงามและกลิ่นที่หอมละมุนต่างคนต่างรู้สึกถึงความเป็นพี่น้องกับ

เพื่อนร่วมโลกคั้งคนในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งจริงๆ ก็เป็นเช่นนั้นด้วยบิดาคนแรกของมนุษย์นั้นคือ ท่านศาสดานบิอัดัม (อ.ล) จงอย่าลืมว่าอาดัมนั้นถูกสร้างมาจากผงธุลีดิน ผู้คนจึงล้วนเสมอกันด้วยเกียรติและศักดิ์ศรีไม่มีความแตกต่างของชาติชั้นวรรณะที่แท้จริง ไม่มีความวิเศษหรือศักดิ์ศรีใดๆ แก่ชาวอาหรับจะมากกว่าชนชาติที่มีเชื้อชาวอาหรับซึ่งคนจะดีหรือประเสริฐมิใช่ที่ชาติพันธุ์หรือวรรณะ หากแต่ด้วยความสำรวมตนที่บุคคลพึงมีต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) องค์พระผู้เป็นเจ้าต่างหาก ดังที่ศาสดานบิมุฮัมมัด (ซ.ล.) ได้ตรัสว่า “ท่านทั้งหลายล้วนสืบเชื้อสายมาจากอาดัม และอาดัมนั้นถูกสร้างมาจากผงธุลีดิน ดังนั้นจงยุติความคิดของผู้ที่หลงทรงนงในบรรพชนของตนเถิด มิฉะนั้นพวกเขาที่จะพบว่าแท้จริงแล้ว (แม้จะหยิ่งในศักดิ์ศรีสักเพียงใด) ในสายพระเนตรของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) มนุษย์ (ที่เลว) ย่อมมีค่าน้อยกว่าแมลงทับเสียด้วยซ้ำ” บางครั้งท่านตรัสว่า “มนุษย์ชาติเอ๋ย แน่แท้ อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ได้ทรงให้แนวคิดต่างๆ ในสมัยญาฮีลียะฮ์ (อวิชชา) นั้นหมดสิ้นไปจากพวกท่านรวมถึงความหยิ่งทรงนงในบรรพบุรุษด้วย ดังนั้นคนจึงเหลือ 2 ประเภทคือ คนดีที่มีความสำรวมตนเป็นคนที่มิเกียรติ ณ อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ผู้สูงส่ง และอีกคนคือ คนชั่ว (ด้วยไม่อาจเข้าใจสัจธรรม) นับเป็นผู้ที่ไร้เกียรติยิ่ง ณ อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ผู้สูงส่ง (บันทึกโดยท่าน อิบนิ อิบิ ฮาติม) บางครั้งท่านตรัสว่า “แท้จริงชาติตระกูลของพวกท่านทั้งหลายสมควรเป็นที่ยึดติด (อย่างไร้สติ) คนทุกคนล้วนเป็นลูกหลานของอาดัมคนหนึ่งมิได้ประเสริฐเลิศไปกว่าอีกคนหนึ่งได้ เว้นแต่ด้วยการศรัทธาในศาสนา นี้ และสำรวมตนเท่านั้น” (บันทึกโดยอะหมัด) และครั้งหนึ่งท่านอบูซุร (ร.ด) รายงานว่าฉันได้ยินท่านศาสดานบิ (ซ.ล.) กล่าวว่า “พึงดูเถิดว่าตัวเจ้านั้นมิได้ดีกว่าอัตเตาบะฮ์ อายะฮันฟิวแดง (คนผิวขาว) หรือคนผิวดำ (ด้วยเพียงเชื้อสายหรือวรรณะ) หากแต่จงยกย่องคนด้วยความสำรวมตนที่เขามีต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เถิด” บางครั้งมีผู้คนได้ยินเสียงของท่านนบิเรียกร้องและวิงวอนองค์พระผู้อภิบาลในนัมัสการยามค่ำคืนว่า “ข้าพระองค์เป็นสักขีพยานว่า บ่าวทั้งหลายของพระองค์ (มนุษย์) นั้นล้วนเป็นพี่น้องผองเดียวกันทั้งสิ้น” (บันทึกโดยท่านอบูดาวูด)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องภราดรภาพอิสลาม: **انما المؤمنون اخوة**: اللخ
 มีใจความว่า “แท้จริงบรรดาผู้ศรัทธาต่างเป็นพี่น้องกัน” (อัลสุญรอต, อายะฮ์ที่ 10)

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน เรื่องการคบคนดีมีใจความว่า “จงอดทนอยู่กับเหล่าชนผู้วิงวอนองค์พระผู้อภิบาลของเขาทั้งยามเช้าและค่ำอย่างผู้แสวงหาพระพักตร์ (แห่งความโปรดปราน) ของพระองค์เถิด” (อัลกะฮฟู, อายะฮ์ที่ 119) **يا ايها الذي امنوا اتقوا الله وكونوا مع**
 : اللخ : الصديقين : “โอ้บรรดาผู้ศรัทธาเอ๋ย จงยำเกรงอัลลอฮ์ และจงอยู่กับเหล่าชนผู้มีความสัจจริงเถิด” (อัตเตาบะฮ์ อายะฮ์ที่ 119)

การเคารพในสิทธิและเกียรติของผู้อื่น

คำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานเรื่องการเคารพในสิทธิและเกียรติของผู้อื่น : الخ : **يا ايها الذين امنوا لا يسخر قوم من قوم عسي : الخ** : มีใจความว่า “โอ้บรรดาเหล่าชนผู้ศรัทธาเอ๋ย จงอย่าให้คนกลุ่มหนึ่งเหยียดหยันคนอีกกลุ่มหนึ่งด้วยพวกเขา (ที่ถูกเหยียดหยัน) อาจดีกว่ากลุ่มคนที่เหยียดหยันก็ได้ และอย่าให้สตรีกลุ่มหนึ่งเหยียดหยันสตรีอีกกลุ่มหนึ่งด้วยเหล่านั้น (ที่ถูกเหยียดหยัน) อาจดีกว่ากลุ่มนางที่เหยียดหยันก็เป็นได้ จงอย่าตำหนิติเตียนกันและกันและจงอย่าเรียกขานกันด้วยฉายานาม (ที่ไม่ดี) ช่างเป็นการเลวยิ่ง (การตั้ง) ฉายานามให้แก่ผู้ศรัทธา (ที่กลับตนและปฏิบัติดีแล้ว) และหากใครไม่กลับตน (สำนึกผิด) เขาเหล่านั้นคือผู้ก่อการอธรรม” (อัลสุอูรอฮ์ อาฮะซฺที่ 11)

และจากคำสอนและแบบอย่างของศาสดา ท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ได้กล่าวว่า “ศาสนานั่นคือการตักเตือนกัน” (ท่านศาสดานบีมุฮัมมัดกล่าวซ้ำถึง 3 ครั้ง) พวกเราจึงพากันกล่าวขึ้นว่า (การตักเตือน) เพื่อใครหรือ? ท่านศาสดากล่าวว่า “เพื่ออัลลอฮ์ เพื่อพระคัมภีร์ของพระองค์ เพื่อศาสนทูตของพระองค์ เพื่อบรรดาอิหม่าม (ผู้นำ) ประชาชาติมุสลิม และเพื่อมุสลิมทั่วไป” (บันทึกโดยมุสลิม)

“ไม่เป็นที่อนุ مذแก่ผู้หนึ่งที่จะตัดไมตรี (ไม่พูดจา) กับพี่น้องของเขาเกินกว่า 3 วัน โดยเมื่อต้องพบกันคนหนึ่งก็หันไปทางหนึ่งอีกคนก็หันไปอีกทางหนึ่ง และคนที่ดีที่สุดในสองคนนี้) คือ ผู้ที่เริ่มกล่าวสลาม (ทักทาย) ก่อน” (บันทึกโดยอัลบุคอรีย์)

“ฉันจะบอกท่านทั้งหลายถึงสิ่งที่ประเสริฐกว่าลำดับชั้นของการถือศีลอด การนมาซ และการบริจาคทานให้หรือไม่ บรรดาเศาะฮาบะฮ์จึงกล่าวขึ้นว่า หามิได้โอ้ท่านผู้เป็นศาสนทูตของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้ออาลา) (โปรดบอกพวกเราเถิด) ท่านนบี (ช.ล.) จึงกล่าวว่า (นั่นคือ) การสร้างความปรองดองในระหว่างสองคน และความสูญเสียซึ่งสัมพันธ์ (อันดี) ของคนสองคนนั้น คือการทำลายล้าง” (บันทึกโดยอบูดาวูด)

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ความสำคัญของมนุษย์กับชะตากรรมของโลกและชะตากรรมของมนุษยชาติได้ถูกผูกไว้ร่วมกันตั้งแต่เริ่มมีมนุษย์อยู่ในโลกและจะเป็นเช่นนี้ตลอดไป โลกจะสดใสรุ่งเรืองหรือตกต่ำเสื่อมโทรมขึ้นอยู่กับมนุษยชาติ หากโลกนี้หมดแล้วซึ่งสีสันและความบรรเจิดของชีวิตจอมปลอมทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นยศฐาบรรดาศักดิ์และเกียรติยศในสังคม แต่ถ้ายังมีความเป็นคนที่สมบูรณ์แบบหลงเหลืออยู่ก็แน่นอนว่าโลกนี้จะยังคงอยู่รอดต่อไปได้อย่างสภาพ “คนที่สมบูรณ์แบบ” จะสามารถทดแทนสิ่งทั้งหลายที่เป็นวัตถุและสมบัติโลกได้ด้วยความจริงใจ ความ پاکเพียร ความวิริยะ อุตสาหะ ความมุ่งมั่น ฯลฯ สิ่งต่างๆ ที่สูญหายไปเพราะภัยธรรมชาติหรือเภทภัยต่างๆ ก็สามารถฟื้นคืนกลับมาได้อีกครั้ง และบางทีอาจจะดีกว่าของเดิมก็เป็นได้ หากว่ามีโอกาส

ให้เลือกระหว่างมีโลกใบนี้หรือมีมนุษย์อยู่ในเอกภพอื่น ในดวงจิตและสติปัญญาที่บริบูรณ์ ย่อมเลือกการมีมนุษย์อยู่คู่เอกภพนี้ไว้ก่อนโดยมิพักต้องเสียเวลาตรึกตรองอย่างเนิ่นนาน ทั้งนี้เพราะ โลกถูกสร้างขึ้นมาเพื่อมนุษยชาติ และมนุษยชาตินั้นเป็นเกียรติเป็นศรีแก่โลกใบนี้

โลกนี้มีเคหะสถานและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่พอเหมาะกับยุคสมัยของตัวเองเลย แต่สิ่งที่ขาดหายไปนั่นคือ บุคคลที่เหมาะสมแก่การใช้อุปกรณ์เครื่องใช้เหล่านั้นต่างหาก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันมากมายได้บ่งบอกว่าทุกๆ วิกฤตและวิบัติภัยที่เกิดขึ้นในโลกนี้ นั้นเกิดเนื่องมาจากความไม่พอดีของความเป็นมนุษย์ หรือความเบี่ยงเบนไปจากธรรมชาติที่เหมาะสมอุปกรณ์เครื่องใช้ อาวุธ ฯลฯ ที่อยู่ใต้มือมนุษย์นั้นจริงแล้วล้วนเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ไร้เดียงสาและสงบเสงี่ยมทั้งสิ้น มนุษย์เองต่างหากที่เป็นผู้เปลี่ยนสิ่งที่สงบเสงี่ยมและไร้เดียงสา เหล่านี้ให้กลายเป็นมหันตภัยฆ่าชีวิตมนุษยชาติที่ย้อนคืนกลับมา

ความเร้นลับมหัศจรรย์ของมนุษย์เป็นอันแรกในบรรดาทุกสิ่งทีองค์พระเป็นเจ้าได้สร้างขึ้นมาทั้งหลายในเอกภพที่ทรงความเร้นลับและลึกลับที่เต็มไปด้วยความมหัศจรรย์ที่สุด สติปัญญาของมนุษย์อาจใช้การได้ไม่สมบูรณ์ต่างๆ ที่ยังมีสุขภาพและยังเป็นปกติเพียงเพราะ ความหลงใหลต่อความงามของสิ่งที่พบเห็น หรือคนอาจตกลงไปในปัญหาและอุปสรรคเพียงเพราะ ขาดการแยกแยะหรือขาดความยั้งคิด แต่ทั้งนี้หากจะนำเอาความน่าพิศวงและความมหัศจรรย์ของโลกและธรรมชาติมาเปรียบเทียบกับความเร้นลับความสามารถที่ปรากฏและซ่อนเร้น ความลึกลับ จนยากจะหยั่งได้ของหัวใจหรือความสูงส่งของความนึกคิด ความกว้างไกลของสมอง ความหวัง และความปรารถนาอันมีที่สิ้นสุด ความฮึกเหิมของกำลังใจที่มากล้นด้วยวิสัยทัศน์อันยาวไกล และความสามารถหลากหลายรูปแบบอย่างมีขอบเขตอันจำกัดแล้ว ไซ้ ผลก็ปรากฏว่า ความมหัศจรรย์พันลึกของชาตินั้นเป็นดังเพียงหยดน้ำหยดน้อยในมหาสมุทรแห่งความลึกลับ มหัศจรรย์ของมนุษย์ที่เดียว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า หากนำความมหัศจรรย์พันลึกของชาติต่างๆ มาเทียบกับความมหัศจรรย์แห่งจิตใจของคนแล้ว ก็จะเป็นเพียงละอองอนุที่ปลิวหายไป ในความกว้างใหญ่เว้งว้างที่ลึกลับของหัวใจคนเลยที่เดียว ดังนั้นหากหัวใจของคนได้มีความศรัทธา หัวใจนั้นก็จะแข็งแกร่งยิ่งกว่าศิลาและงูเห่า ความรักของหัวใจย่อมทรงพลังที่ก่อให้เกิดเปลวไฟแห่ง ความมุ่งมาดปรารถนา ซึ่งหากเป็นไปทางศรัทธาและสัจธรรมก็เปล่งแสงได้เจิดจ้ากว่าแสงใดๆ ในธรรมชาติ ด้วยหัวใจของคนนี้หากเปี่ยมล้น ไปด้วยความสำรวมตนต่อองค์ผู้สร้าง (อนัส อมาตยกุล, 2555)

กล่าวสรุปได้ว่าความหมายแห่งการมีชีวิตและความเป็นคนตามนัยแห่งความเป็นมุสลิมคือ สิ่งที่ทำให้คนบางคนแตกต่างจากบางคนนั่นคือ การศรัทธาต่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) (เพียงองค์เดียว) มุสลิมจะได้ชื่อว่าเป็นคนสมบูรณ์แบบ เมื่อได้เป็นมุสลิมแห่ง

ตัวอย่างที่ดีที่มีศรัทธามั่นคงไม่เคลือบแคลงสงสัยในสัจธรรมของศาสนา ไม่เงินอายุที่จะแสดงออกว่าเป็นมุสลิม ไม่ตกเป็นทาสวัตถุและอารมณ์ฝ่ายต่ำ หรือเป็นเครื่องมือของทรชน ใช้ชีวิตเรียบง่าย สมถะ ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เย่อหยิ่ง ใช้ชีวิตตามหลักการของศาสนา ผู้ซึ่งสถานการณ์สภาพแวดล้อม กระแสสังคมไม่มีผลกระทบให้ชีวิตเปลี่ยนแปลง ไปจากแนวทางที่ถูกต้องได้ ทั้งสัจธรรมในตัวก็ไม่เปลี่ยนแปลง มุสลิมที่ดียอมเป็นจุดดั้นไม้ที่ตีที่รอกหยั่งลึกลงในดินอย่างมั่นคง ลำต้นพุ่มทะยานชูยอด เสียดท้องฟ้า มุสลิมที่ดีจึงเป็นคนตามนัยและความหมายที่สมบูรณ์ของความเป็นคน คนดีที่สมบูรณ์แบบยอมเป็นคนด้วยคุณค่าของความสัมพันธ์ที่เป็นแก่นและรากฐานแห่งสัจธรรม คนดี ย่อมมี 2 สถานะในตนเอง สถานะที่หนึ่งคือความเป็นคน และสถานะที่สองคือความมีศรัทธา ในส่วน ของความเป็นคนยอมอยู่ในกฎสถานะแห่งธรรมชาติเฉกเช่นสิ่งมีชีวิตทั่วไป ไม่มีข้อยกเว้นแก่ผู้ใด ส่วนสถานะที่สองนั้นคือการที่เป็นผู้มีศรัทธาใช้ชีวิตสอดคล้องตามคำสอนของศาสนาที่มีคุณธรรม และจริยธรรมถือศาสนามั่นคงดำรงการนมาซ (นมัสการ) จ่ายซะกาต (บริจาคทาน) ใช้ชีวิตอย่าง สมถะ มักน้อย ชีวิตโลกเป็นเพียงการละเล่นที่ไร้สาระ บั้นปลายแห่งชีวิตคือชีวิตที่แท้จริงที่ควรรู้ ชีวิตโลกเป็นเพียงสมบัติแห่งโลกมายา

การรู้จักตนเองในนัยแห่งการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์แบบคือ พิจารณาถึงศรัทธาใน ตัวเองที่มีต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าด้าอาลา) (ทั้งความรักและความยำเกรง) การพูดอันเที่ยงตรง การบริจาคเพื่อสันติสุขของชาวโลก ความละเอียดต่อการเป็นผู้สับปลับ ความรักต่อผู้อื่นเท่าที่รัก ตัวเอง ความสำรวมในการหัวเราะ ความมีจริยธรรม 9 ประการ ทั้งนี้ต้องถามใจตัวเองเป็นสำคัญ เพื่อเตือนสติตัวเองในอันที่จะทำดีตอบแทนความซื่อด้วยความศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าด้าอา ลา) ในทุกหนทุกแห่ง

การรู้จักผู้อื่นในนัยของมุสลิมที่สมบูรณ์แบบกล่าวคือ บุคคลนั้นประกอบด้วย ลักษณะของความมีสมถะ ความนอบน้อม ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความเสียสละ ไม่ทู่เงินเพื่อ ตำแหน่งทางการเมือง ช่วยคนดี ยำเกรงคนดีเพื่อการประสานกันระหว่างเพื่อนมนุษย์ ไม่เยาะเย้ย ต่ำหนิติเตียนผู้อื่น หรือนินทาว่าร้าย ไม่พึงสืบความลับผู้อื่น และไม่คาดเดา ไม่ข่มเหงบุคคลอื่นด้วยความไม่เป็นธรรม รักษาคำพูด และเมตตาต่อทุกคน ไม่อิจฉาและตัดขาดญาติมิตร และความเป็นผู้มี มรรยาทอันงามต่อผู้อื่นต่อหน้าสาธารณชนและปฏิบัติดีต่อภรรยาของตน

การรู้จักสังคมในนัยแห่งการเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์แบบกล่าวคือ สังคมที่ดีต้องเป็น สังคมที่หัวใจทุกดวงมีศรัทธามีรัฐอยู่ภายใต้ร่มเงาของศรัทธาในศาสนา ตระหนักในคุณค่าของ ความดีงาม ไม่ก่อความเสียหายต่อแผ่นดินโดยไม่ใช้อำนาจในทางที่ผิดที่สำนึกว่าชีวิตไม่จริงยั่งยืน และเชื่อว่าทุกสิ่งบน โลกล้วนต้องมลายไปในที่สุด เป็นสังคมแห่งความศรัทธาประกอบกิจการงาน ที่คิมมีสัจจะ บริสุทธ์ใจ ขยัน มานะ กล้าหาญ เสียสละ ดิ้นรนเพื่อปกป้องสัจธรรมและศาสนา

มนุษย์ล้วนเป็นพี่น้องผองเดียวกัน คนดีย่อมไม่ส่งเสริมการแบ่งพวกพ้อง ไม่ช่วยเหลือพวกพ้องในสิ่งที่มีขอบและไม่เป็นธรรม คนดีในสังคมต้องปฏิบัติตามหลักธรรมของอิสลามเป็นหลัก มีความผูกพันต่อกันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สมาชิกแต่ละคนย่อมมีภาระหน้าที่รับผิดชอบต่างกันไปซึ่งปฏิบัติอย่างเหมาะสม ผู้ศรัทธาย่อมเป็นพี่น้องกันต้องเคารพในสิทธิและเกียรติของผู้อื่น ไม่ละทิ้ง ไม่ดูหมิ่น และอิฉาแค้นเคืองต่อกันซึ่งเสมือนเป็นประหนึ่งใบมีดที่เชือดเฉือนทำลายศาสนา

ในฐานะนบีคนสุดท้ายนบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ประกาศและเผยแพร่ความรู้ตลอดจนถ่ายทอดวิทยาการแก่นุญญาตอย่างครบถ้วน สมบูรณ์ ไม่มีสิ่งใดที่ยังประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์ทั้งโลกนี้และโลกอาคิเราะฮฺวันแด้นบีมุฮัมมัดมุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ส่งเสริมสนับสนุนพร้อมสั่งใช้ให้กระทำ และไม่มีสิ่งใดที่ก่ออันตรายแก่ชีวิตมนุษย์ทั้งโลกนี้และโลกอาคิเราะฮฺวัน แต่ท่านได้กล่าวตักเตือนพร้อมสั่งห้ามปฏิบัติ

หน้าที่หลักของมนุษย์ในทุกยุคทุกสมัยก็คือการค้นหาสัจธรรมและรวบรวมวิทยาการที่นบีมุฮัมมัดมุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ฝากสอนไว้ พร้อมประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์แห่งอิสลามอันแท้จริง และผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เผยแพร่สัจธรรมดังกล่าวหลังจากการเสียชีวิตของนบีมุฮัมมัดมุฮัมมัด (ช.ล.) ก็คือบรรดาอุละมาอ์ (ผู้รู้) ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นทายาทของบรรดาศาสนทูต ดังปรากฏในหะดีษที่นบีมุฮัมมัด (ช.ล.) กล่าวไว้ความว่า “แท้จริงบรรดาอุละมาอ์ (ผู้รู้ในศาสนา) คือ ทายาทผู้สืบทอดมรดกจากเหล่าศาสนทูต” (รายงานโดยอาหมัด 5/196)

2. หลักศาสนาอิสลามกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

หลักธรรมของศาสนาอิสลามในส่วนที่ผู้วิจัยจะนำมากล่าวในที่นี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งในจำนวนหลักการมากมายที่รอการพิสูจน์ของคัมภีร์อัลกุรอานที่ได้บัญญัติไว้ และคำสอนของศาสนานบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ขอความสุขจงประสบแด่ท่านที่ได้กระทำเป็นแบบอย่างไว้ ซึ่งหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้มีชื่อพ้องกันด้านความหมายและด้านหลักคำสอน ดังกล่าวมีนักวิชาการได้นำมาอธิบายไว้ อาทิเช่น

อัลกอโนอะฮ์ (**الافتاء**) (ความพอเพียง)

ความหมายคำว่า เศรษฐกิจเป็นคำที่คำเกิดจากการนำเอาคำ 2 คำมาสนธิกันคือ คำว่า เศรษฐ- (เศดตะ) ซึ่งเป็นคำวิเศษณ์หมายถึง ดีเลิศ, ดีที่สุด, ยอดเยี่ยม, ประเสริฐ กับคำว่า กิจ (กิด) หมายถึง ชูระ, งาน ดังนั้นเศรษฐกิจจึงหมายถึง งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆ ของชุมชน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, หน้า 786)

ซึ่งหากพิจารณาความหมายตามรากศัพท์เดิมจะให้ความหมายแบบง่าย ๆ ว่างานที่
ยอดเยี่ยม หรืองานที่ดีเลิศ ซึ่งมีความหมายและนัยกว้าง โดยครอบคลุมถึงการผลิต การจำหน่าย
จ่ายแจก การบริโภคใช้สอยสิ่งต่างๆ ทั้งในส่วนของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม

ส่วนคำว่า “พอเพียง” หรือ “เพียงพอ” เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันคือหมายถึง
ได้เท่าที่ต้องการ หรือได้เท่าที่กะไว้ หรือเหมาะสมในระดับปานกลาง ดังนั้นความหมายโดยรวม
ของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงมีนัยบ่งชี้ที่อยู่ในกรอบตรงกับหลักการของศาสนาอิสลามซึ่งยึด
ทางสายกลางเป็นหลัก ดังมีหลักคำสอนระบุว่า “ที่ดีที่สุดของกิจการทั้งหลายคือ ตรงกลาง”
(รายงานโดยอิบน์ อัสสัมอานีย์-กู่ออิฟ)

หากพิจารณาแนวพระราชดำริในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางไว้ 5 ประการนั้นจะมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของ
ศาสนาอิสลาม ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษ ดังมีรายละเอียดดังนี้

(1) ยึดหลักการประหยัด คือ ใช้จ่ายแต่พอควรแก่ฐานะไม่สุรุ่ยสุร่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ
ในคัมภีร์อัลกุรอานพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานะฮูว่าต้าอาลา) ทรงดำรัสว่า *كل عندك عند*
: الخ : *مسجد وكلوا شربوا ولا تسرفوا* “และพวกสูเจ้าจงกินและจงดื่ม และพวกสูเจ้าอย่าได้สุรุ่ยสุร่าย
แท้จริงพระองค์มีทรงรักบรรดาผู้ที่สุรุ่ยสุร่าย” (อัลอะฮรอฟ อายะฮ์ที่ 31)

การรู้จักตัดทอนค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นตลอดจนการลดละความฟุ่มเฟือยในการ
ใช้ชีวิต ถือเป็นคุณธรรมสำหรับบ่าวของพระเจ้าผู้ทรงเมตตา ดังปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานว่า “และ
(คือ) บรรดาผู้ซึ่งเมื่อพวกเขาใช้จ่าย พวกเขาก็ไม่สุรุ่ยสุร่าย และพวกเขาก็ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว และ
ปรากฏระหว่างสิ่งดังกล่าวคือความเป็นกลาง (ระหว่างการสุรุ่ยสุร่ายและความตระหนี่)”
(อัลฟุรกอน อายะฮ์ที่ 67)

เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์อัลกุรอาน จะบ่งชี้ถึงความพอดีในการใช้จ่ายเพื่อการ
ดำรงชีวิตโดยยึดหลักของความประหยัด ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย สุรุ่ยสุร่าย อิสลามถือว่าความฟุ่มเฟือย
และความสุรุ่ยสุร่ายเป็นลักษณะของกลุ่มชนที่เดินตามแนวทางของมารร้าย ดังระบุในอัลกุรอานว่า
: الخ : *ان المبدرين كانوا اخوان الشيطان* “แท้จริงบรรดาผู้ที่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยในการใช้จ่ายนั้น
พวกเขาเป็นพี่น้องกับเหล่ามารร้าย และมารร้ายนั้นมันเนรคุณต่อพระเจ้าผู้อภิบาลของมัน” (อัลอิสรอ
อายะฮ์ที่ 27)

นักอรรถาธิบายอัลกุรอานได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ความฟุ่มเฟือย และความ
สุรุ่ยสุร่ายที่อัลกุรอานประนามก็คือการใช้จ่ายไปในสิ่งที่มีได้เป็นไปเพื่อการภักดีต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮา
นาฮูว่าต้าอาลา) ตลอดจนการใช้จ่ายไปในสิ่งที่ศาสนาอนุมัติให้แต่เกินความจำเป็นและไร้ประโยชน์
ในขณะที่เดียวกันการประหยัดก็จะต้องไม่นำไปสู่ความเห็นแก่ตัวและความตระหนี่ถี่เหนียวอัน

หมายถึง การปฏิเสธจากการใช้จ่ายทรัพย์สินไปในสิ่งที่เป็นภารกิจจำเป็น เช่น การจ่ายค่าเลี้ยงดูแก่ภรรยาและครอบครัว และการจ่ายชะกาตเป็นต้น พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) กล่าวไว้ในอัลกุรอานว่า: الخ : الدين يبخلون وياءمرون الناس بالبخل “และ (คือ) บรรดาผู้ซึ่งตระหนี่ถี่เหนียว และใช้ผู้อื่นให้มีความตระหนี่ถี่เหนียว ตลอดจนพวกเขาจะปิดบังสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงนำมาให้แก่พวกเขาจากความโปรดปรานของพระองค์ และเราได้เตรียมการลงทัณฑ์อันอัปยศไว้แล้วแก่บรรดาผู้เผลอทั้งหลาย” (อันนิสาอ์ อายะฮ์ที่ 37)

ความตระหนี่ถี่เหนียวมีรากเหง้ามาจากการหลงรักในทรัพย์สินและถือว่าทรัพย์สินคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ซึ่งผลร้ายของความตระหนี่ถี่เหนียวนั้นจะทำให้ศรัทธาของบุคคลอ่อนแอและได้รับความวิบัติในบั้นปลายดังปรากฏในอัลหะดีษว่า “สองประการจะไม่ร่วมอยู่ด้วยกันสำหรับผู้ศรัทธา คือ ความตระหนี่และการมีมารยาทที่เลวทราม” (รายงานโดยติรมิซีย์) และอัลหะดีษที่ระบุอีกว่า “และพวกท่านจงป้องกัน (ตัวของพวกท่านให้ห่างไกล) ความตระหนี่ เพราะแท้จริงความตระหนี่ได้ทำให้ผู้คนในยุคก่อนหน้าพวกท่านวิบัติมาแล้ว” (รายงานโดยมุสลิม)

ดังนั้นการยับยั้ง (ไม่ยอมจ่าย) ทรัพย์สินจากด้านที่จำเป็นต้องจ่ายถือว่าเป็นความตระหนี่ และการจ่ายทรัพย์สินไปในด้านที่จำเป็นต้องยับยั้ง (ห้ามจ่าย) ถือเป็นความสุรุ่ยสุร่าย และระหว่างกรณีทั้งสองนั้นคือทางสายกลาง ไม่ฟุ่มเฟือยและไม่ตระหนี่ถี่เหนียวนักวิชาการมุสลิมได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการใช้จ่ายที่เป็นทางสายกลางเอาไว้ 4 ประการดังนี้

(1.1) พยายามแสวงหาทรัพย์สินที่ฮาลาล (حلال) (อนุมัต)

(1.2) พุ่มเทอย่างสุดความสามารถในการได้มาซึ่งทรัพย์สินที่พอประมาณพอเพียงต่อความต้องการเท่านั้น

(1.3) พยายามใช้จ่ายทรัพย์สินไปในกรณีที่จำเป็นต้องใช้จ่าย และระงับยับยั้งจากการใช้จ่ายทรัพย์สินไปในสิ่งที่ไม่มีความจำเป็นต้องจ่าย ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงจากการตกไปในภาวะของความตระหนี่และความสุรุ่ยสุร่าย และความฟุ่มเฟือยต่างๆ

(1.4) พยายามรักษาความบริสุทธิ์ใจในเจตนาให้เป็นไปเพื่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ในการปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวมาข้างต้น

(2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องซื่อสัตย์สุจริต อิสลามถือว่าการประกอบอาชีพเป็นสิ่งมีเกียรติ ความเกียจคร้านเป็นสิ่งที่ถูกประณาม โดยเฉพาะการละทิ้งการทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพของบุคคลที่มีความสามารถนั้นถือเป็นสิ่งต้องห้าม (حرام) (หะรออม) และไม่อนุญาตให้มุสลิมเกียจคร้านจากการแสวงหาปัจจัยยังชีพ ด้วยข้ออ้างว่าจะปฏิบัติศาสนกิจเพียงอย่างเดียวหรือมอบหมายต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) โดยไม่ยึดหลักของการกระทำปัจจัยเหตุและผลของเหตุแห่งการกระทำนั้น ทั้งนี้มีหลักคำสอนระบุเอาไว้ว่า “คนหนึ่งคนหนึ่งในหมู่พวก

ท่านอย่าได้นั่ง (งอมืองอเท้า) จากการแสวงหาปัจจัยยังชีพ” พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) กล่าวไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานสรุปได้ว่า “ผู้เจ้าทั้งหลายจงอย่าได้สิ้นหวังในพระเมตตาของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)” ไว้ว่าเป็นการทำเกษตรกรรม การค้าขาย หรือการประดิษฐ์ หัตถกรรม หรืออุตสาหกรรม หรือธุรกิจบริษัท องค์กร หรือเป็นข้าราชการตราบใดที่การประกอบอาชีพนั้นไม่ใช่สิ่งต้องห้ามหรือมีส่วนเกี่ยวพันต่อสิ่งต้องห้าม กล่าวคือ ต้องเป็นอาชีพหรืองานที่ ศาสนาอนุมัติให้กระทำได้อยู่ได้ตามศาสนบัญญัติและกฎหมายของบ้านเมือง ซึ่งในกรณีหลังนี้ ต้องเป็นกฎหมายที่ไม่ขัดต่อศาสนบัญญัติ ฉะนั้นการขายลอตเตอรี่ การขายสุรา การเลี้ยงสุกร การเปิดบ่อนที่มีใบอนุญาต และการทำธุรกิจสถานบริการเรียมย์ ตลอดจนการทำธุรกรรมที่มีดอกเบี้ยมุสลิมไม่สามารถกระทำได้ถึงแม้จะถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมืองก็ตาม (อาลี เสือสมิง, 2555, ออนไลน์)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระราชดำริว่าด้วย “ทฤษฎีใหม่” เพื่อเป็นแนวทางด้านการเกษตรหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งมีองค์ประกอบหลักที่ดิน พืชเกษตร และน้ำ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดนั้นมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนในศาสนาอิสลามดังนี้

(2.1) การฟื้นฟูที่ดินรกร้าง คือการที่มุสลิมมุ่งไปยังที่ดินรกร้างซึ่งมิใช่กรรมสิทธิ์ของผู้หนึ่งผู้ใดแล้วมุสลิมผู้นั้นก็พัฒนาที่ดินให้เกิดประโยชน์ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นหรือสร้างอาคารหรือขุดบ่อน้ำเอาไว้ใช้สอย ที่ดินผืนนั้นย่อมตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้นั้น ทั้งนี้มีหลักฐานจากอัลหะดีษระบุว่า “ผู้ใดทำให้ผืนแผ่นดินที่ตายไปแล้วมีชีวิต (คือการพัฒนามัน) ผืนแผ่นดินนั้นย่อมเป็นสิทธิของเขา” (รายงานโดย อะฮฺมัด และติรมิซีย์) และอีกหะดีษที่ระบุว่า: “ผู้ใดพัฒนาผืนดินหนึ่งซึ่งมิใช่กรรมสิทธิ์ของผู้ใดให้มีความเจริญ เขาผู้นั้นย่อมมีสิทธิต่อที่ดินผืนนั้น” (รายงานโดย บุคอรี)

เมื่อการพัฒนาที่ดินที่รกร้างและไม่มีผู้ใดครอบครองกรรมสิทธิ์เป็นสิ่งที่อนุมัติตามหลักคำสอนของศาสนา การพัฒนาที่ดินซึ่งอยู่ในกรรมสิทธิ์ครอบครองของผู้เป็นเจ้าของที่ดินก็ย่อมเป็นสิ่งที่เหมาะสมกว่า ทั้งนี้เพื่อให้ที่ดินที่ครอบครองอยู่นั้นเกิดประโยชน์สูงสุด

(2.2) การเพาะปลูกพืชเกษตร ไม่ว่าจะเป็นธัญพืช จำพวก ข้าว หรือไม้ผลหรือไม้ล้มลุกตลอดจนพืชสมุนไพรเป็นสิ่งที่ศาสนาส่งเสริม เพราะนอกเหนือจากประโยชน์ในการบริโภค การใช้สอย และการจำหน่ายเป็นสินค้าแล้ว ยังถือว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจซึ่งผลานิสงค์อันมากมายอีกด้วย ดังปรากฏในอัลหะดีษที่ระบุว่า : “ไม่ว่ามุสลิมคนใดได้ปลูกต้นไม้หรือทำการเพาะปลูกแล้วมีนกมากิน หรือแม้ว่ามนุษย์ก็ตาม นอกเสียจากยอมปรากฏเป็นการทำทานสำหรับเขาผู้นั้นแล้ว”

(รายงานโดย บุคอรีย์และมุสลิม) และมีอัลหะดีษอื่นๆ ระบุว่า “พวกท่านจงแสวงหาปัจจัยยังชีพในสิ่งที่ถูก ปกปิดไว้ของผืนดิน” (รายงานโดยบุคอรีย์)

การจัดแบ่งที่ดินตามทฤษฎีใหม่นั้นจะมีการแบ่งที่ดินออกเป็นหลายส่วน คือ ส่วนแรก ขุดสระน้ำ ส่วนที่สองทำนาข้าว ส่วนที่สามปลูกพืชไร่ พืชสวนและสมุนไพร และส่วนสุดท้าย เป็นที่อยู่อาศัยและอื่นๆ โดยมีอัตราส่วนแตกต่างกันตามความเหมาะสม ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพของพื้นที่ดิน ปริมาณน้ำฝน และสภาพแวดล้อม เป็นต้น ในคัมภีร์อัลกุรอานพระเจ้าได้ระบุเอาไว้ถึงหลักการข้อนี้ว่า: الخ : وايٰتلهم الرض الميته احيينها : “และสัญญาหนึ่งสำหรับพวกเขานั้นคือ ผืนแผ่นดินที่แห้งแล้งเราได้ให้มันมีชีวิตขึ้นมาอีกครั้งและเราได้นำเมล็ดพืชออกมาจากมัน แล้วพวกเขาก็บริโภคส่วนหนึ่งจากมัน และเราได้ทำให้มีเรือกสวนจากอินทผลัมและองุ่นในที่ดินนั้นและเราได้ทำให้มีตาน้ำพุ่งออกมาในที่ดินนั้น เพื่อที่พวกเขาจะได้กินผลไม้ของมันตลอดจนถึงที่มือของพวกเขาได้กระทำมัน แล้วพวกเขาจะไม่ชอบคุณกระนั้นหรือ” (ยาซีน, อายะฮ์ที่ 33-35)

จะเห็นได้ว่าในบรรดาอายะฮ์ข้างต้น ได้ระบุถึงการพัฒนาที่ดินให้มีผลประโยชน์เกิดขึ้นตามกระบวนการทางธรรมชาติที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงกำหนดเอาไว้ โดยระบุถึงแหล่งน้ำในการเกษตร 2 ประการ คือ น้ำฝนและตาน้ำอันเป็นต้นกำเนิดของลำธารและแม่น้ำลำคลอง, การเพาะปลูกโดยใช้การหว่านเมล็ดพันธุ์พืช เพื่อใช้เป็นอาหารหลักในการบริโภคและการปลูกไม้ผลแบบสวนผสม (อินทผลัม-องุ่น) ซึ่งในคัมภีร์อัลกุรอานได้กล่าวถึงพันธุ์พืชชนิดต่างๆ เอาไว้อย่างมากมาย ซึ่งมุสลิมสามารถนำมาเพาะปลูกได้ในที่ดินของตนตามความเหมาะสม

นอกจากนี้ตามหลักการของทฤษฎีใหม่นี้ยังได้ระบุถึงการเลี้ยงสัตว์ในที่ดินที่ถูกจัดแบ่งอีกด้วย โดยให้ที่ดินส่วนแรก ซึ่งถูกขุดเป็นสระน้ำนั้น สามารถเลี้ยงปลาพันธุ์ต่างๆ ได้ ส่วนพื้นที่บนสระอาจสร้างเล้าไก่และบนขอบสระอาจปลูกไม้ยืนต้นที่ไม่ใช้น้ำมากโดยรอบได้ในที่ดินส่วนสุดท้าย ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและอื่นๆ นั้น สามารถสร้างโรงเพาะเห็ด ปลูกพืชสวนครัว ไม้ดอกไม้ประดับ และทำคอกสัตว์ได้ ซึ่งสัตว์เลี้ยงที่วานี้ก็คือ แพะนม, แกะ, วัวนม เป็นต้น ซึ่งสามารถนำมูลของมันมาเป็นอาหารปลาในสระน้ำและทำปุ๋ยหมักก็ได้ ส่วนน้ำนมของสัตว์ก็สามารถใช้บริโภคในครอบครัวหรือจำหน่ายได้กรณีมีมากเกินไปเกินความต้องการ อีกทั้งเนื้อของสัตว์ดังกล่าวยังเป็นแหล่งโปรตีนอีกด้วย ทั้งนี้การเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้สอยงาน เช่นวัว ควาย หรือเพื่อใช้ในการบริโภคเป็นสิ่งที่ดีที่ศาสนาอนุมัติ และส่งเสริมให้มุสลิมได้กระทำอีกด้วย ดังปรากฏในคัมภีร์อัลกุรอานระบุว่า

: الخ : والانعم خلقها لكم فيها دفء ومنفع ومنها تاءكلون : “และปศุสัตว์ พระองค์ทรงสร้างมันสำหรับพวกท่านในปศุสัตว์นั้นมีความอบอุ่น (คือหนังและขนที่นำมาทำเครื่องนุ่งห่ม

ให้ความอบอุ่น) และประโยชน์หลากหลายและส่วนหนึ่งจากมันนั้นพวกท่านได้บริโภค และสำหรับพวกท่านในฝูงปศุสัตว์นั้นคือความสวยงาม ขณะที่มันกลับจากทุ่งหญ้าและขณะที่มันออกสู่ทุ่งหญ้า และมัน (ปศุสัตว์) ได้แบกสัมภาระของพวกท่านไปยังเมืองที่ไม่ปรากฏว่าพวกท่านไปถึงเมืองนั้นเว้นแต่ด้วยความเหนื่อยยากลำบากใจ แท้จริงพระผู้อภิบาลของพวกท่านทรงเอ็นดูยิ่ง อีกทั้งทรงเมตตาเสมอ” (อันนะหุลุ อายะฮฺที่ 5-7) และ “และแท้จริงในปศุสัตว์นั้นย่อมมีข้อคิดที่นำใคร่ครวญสำหรับพวกท่าน เราได้ให้พวกท่านคัมจากสิ่งที่อยู่ในท้องของมันจากระหว่างมูลและเลือดเป็นน้ำนมบริสุทธิ์ เป็น โอชาแก่ผู้คัมทั้งหลาย” (อันนะหุลุ อายะฮฺที่ 66)

ท่านนบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) ท่านเคยเลี้ยงแพะแกะให้แก่ชาวนครมັกกะฮฺ ท่านนบีมุซา (อ.ล.) ก็เคยเลี้ยงปศุสัตว์ให้แก่พ่อตาของท่าน ท่านนบีดาอูด (อ.ล.) ก็มีอาชีพเป็นช่างตีเหล็ก ประดิษฐ์เกราะและโล่ ท่านนบี อาดัม (อ.ล.) เป็นผู้มีอาชีพเพาะปลูกและทำนาไถหว่าน ท่านนบีโนวะฮฺ (อ.ล.) เป็นช่างไม้ และท่านนบีอิบรอฮีม (อ.ล.) เป็นช่างเย็บผ้า (รายงานโดยอัลหาคิม) การประกอบอาชีพจึงเป็นแบบฉบับของบรรดาศาสดาทั้งหลายที่มุสลิมควรถือเอามาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต

(2.3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันกันในการการค้าแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง แนวพระราชดำริของในหลวงขื่อนี้สอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามที่มีระบุเอาไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานและอัลหะดีษ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) ทรงดำรัสว่า : الخ : يا ايها الذين امنوا لاتاكلوا اموالكم بينكم بالبط الا ان تكون تجرة : الخ : พวกท่านอย่าได้กินทรัพย์สินของพวกท่านระหว่างพวกท่านโดยมิชอบ ยกเว้นที่เป็นการค้าขายอันเกิดจากความพึงพอใจจากพวกท่าน และพวกท่านอย่าได้ฆ่าตัวของพวกท่านทั้งหลาย แท้จริงพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) นั้นทรงเมตตาต่อพวกท่านเสมอ และผู้ใดกระทำการสิ่งดังกล่าวโดยละเมิดและอธรรม เราจะนำเขาผู้นั้นเข้าสู่รอกอเวจี” (อันนิสาอฺ อายะฮฺที่ 29-30)

ศาสนาอิสลามไม่อนุญาตให้ศาสนิกชนทำการแสวงหาทรัพย์สินหรือผลกำไรในการค้าโดยไม่คำนึงถึงวิธีการและแนวทางที่ได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้น หากแต่อิสลามได้จำแนกแยกแยะเอาไว้ว่า แนวทางใดเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามศาสนบัญญัติ และวิธีการใดไม่ถูกต้องตามศาสนบัญญัติในการแสวงหาปัจจัยยังชีพ โดยตั้งอยู่บนหลักมูลฐานที่ว่า แนวทางและวิธีการในการแสวงหาทรัพย์สินใดๆ ก็ตามที่บุคคลได้รับประโยชน์บนความสูญเสียหรือขาดทุนของผู้อื่น สิ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งที่จะต้องห้าม (หะรอม) และแนวทางหรือวิธีการใดที่ต่างฝ่ายต่างได้รับประโยชน์โดยมีความพึงพอใจระหว่างกันและเป็นธรรม สิ่งนั้นย่อมเป็นสิ่งที่ยอมรับตามศาสนบัญญัติ

การค้าขายและการทำธุรกิจในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการหากำไรและกอบโกยทรัพย์สินของชาติเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือกลุ่มธุรกิจที่มีอำนาจและโอกาส โดยขาดคุณธรรมและ

หลักจริยธรรมเป็นสิ่งที่อิสลามประณาม เพราะเป็นความอธรรม (อชชุลม์) ซึ่งอัลกุรอานได้คาดโทษเอาไว้อย่างรุนแรงว่า: “และผู้ใดก็ตามจากพวกท่านได้ยึดถือธรรม เราจะให้เขาผู้นั้นได้ลิ้มรสการลงทัณฑ์อันใหญ่หลวง” (อัลฟุรกอน อายะฮ์ที่ 19) และมีปรากฏในอัลหะดีษระบุว่า “พวกท่านจงเกรงกลัวความอธรรม เพราะแท้จริงความอธรรมนั้นคือบรรดาความมีดมนในวันกิยามะฮ์” (รายงานโดยอะฮฺมัดและอัลหากิม)

(2.4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากด้วยการชวนขายไฟหาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ พระราชดำริข้อนี้สอดคล้องกับหลักคำสอนของอิสลามที่มุ่งเน้นให้ผู้ศรัทธาท่วมเทในการทำงานตามสาขาอาชีพของตน ดังที่มีพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) ตรัสในอัลกุรอานว่า *وقل اعلموا فسير الله عملكم ورسوله والمؤمنون* “และจงกล่าวเถิดว่า พวกท่านจงทำงานเถิด แล้วต่อไปพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) ตลอดจนศาสนทูตของพระองค์ และมวลผู้ศรัทธาจักได้ประจักษ์ถึงงานของพวกท่าน” (อัตเตบะฮ์ อายะฮ์ที่ 105) และการทำงานที่ประณีตละเอียดลออเป็นสิ่งที่พระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) ทรงโปรดปรานดังปรากฏในอัลหะดีษที่ระบุว่า “แท้จริงพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) ทรงโปรดปรานเมื่อคนหนึ่ง ในหมู่พวกท่าน ได้กระทำงานหนึ่งในการที่เขามีความประณีต” (รายงานโดยอบูยะฮฺลา)

งานที่ประณีตก็คือการทำงานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ การวางแผนอย่างมีหลักมีเกณฑ์ โดยมีเป้าหมายในการผลิตผลงานที่ยังประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมและยกระดับการครองชีพให้พอเพียงต่อความต้องการในการดำรงชีพ การประกอบอาชีพทุกอย่างต้องอาศัยความรู้และทักษะที่เกิดจากการฝึกฝนและการสั่งสมประสบการณ์ ท่านอิหม่ามอชชาฟีอีย์ (ร.ฮ.) ได้กล่าวว่า “ผู้ใดปรารถนาโลกนี้ผู้นั้นต้องเรียนรู้วิชา และผู้ใดปรารถนาโลกหน้าผู้นั้นก็ต้องเรียนรู้วิชา” (อัลมัจญมู เล่มที่ 1 คำนำ) ดังนั้นมุสลิมต้องเป็นผู้ใฝ่รู้และรู้จักเพิ่มพูนความรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งการเรียนรู้เพื่อเพิ่มรายได้และการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าย่อมเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับฐานะของตน ความยากจนที่เกิดขึ้นกับผู้คนในการยกระดับฐานะของตน ความยากจนที่เกิดขึ้นกับผู้คนในสังคมนั้นถึงแม้จะเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าให้ผู้ศรัทธายอมจำนนต่อความยากจนนั้น โดยไม่คิดที่จะเปลี่ยนแปลงหรือคิดที่จะสร้างฐานะที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ การที่บุคคลมีอันจะกินและสำนึกในบุญคุณของพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮฺว่าต้าอาลา) ย่อมเป็นสิ่งประเสริฐและมีผลานิสงค์เท่าเทียมกับผู้ถือศีลอดที่มีความอดทน และบุคคลจะมีสถานภาพในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นก็ต้องมีความเพียรมุ่งมั่นในการทำงาน และงานที่ดีและมีคุณภาพก็ต้องเกิดจากความรู้ความเข้าใจและความชำนาญการ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีการ

แข่งขันในเรื่องค่าครองชีพสูง ความรู้จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับการประกอบอาชีพและการบริหารการจัดการต้นทุนของปัจเจกบุคคลให้สามารถแข่งขันกับผู้อื่นได้

(2.5) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา แนวพระราชดำรินในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงข้อนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญที่สุด เพราะหากขาดข้อนี้เพียงข้อเดียว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็จะล้มเหลวและเป็นเพียงทฤษฎีที่ไม่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริง ทั้งนี้บุคคลจะมีความประหยัดและลดละความฟุ่มเฟือยได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อแนวทางและพยายามปฏิบัติตนให้เป็นไปตามแนวทางนั้น ซึ่งหลักคำสอนของศาสนาที่สอนให้ประพฤติดี และหลีกเลี่ยงความชั่วยอมเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลสูงสุดในการควบคุมพฤติกรรมของบุคคล ดังมีปรากฏในอัลหะดีษระบุว่า “แน่แท้ผู้ที่ยอมจำนนตามวิถีอิสลามย่อมได้รับความสำเร็จอีกทั้งเขาได้รับปัจจัยยังชีพที่พอเพียง และอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ได้ให้เขาผู้นั้นมีความพึงพอใจต่อสิ่งที่พระองค์ทรงนำมาให้แก่เขา” (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม) ในอัลหะดีษบทนี้มีหลักคำสอนอยู่ 3 ประการคือ

(2.5.1) การประพฤติตนในฐานะอิสลามิกชนด้วยการละเลิกสิ่งที่ฝ่าฝืนและขัดต่อหลักคำสอนของศาสนาและมุ่งปฏิบัติคุณงามความดีที่ศาสนามีคำสอนสั่งใช้

(2.5.2) การมีปัจจัยยังชีพที่พอเพียงต่อความต้องการ

(2.5.3) การมีความพึงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่มั่งมาก ไม่โลภ หรือแสวงหาสิ่งที่เกินความจำเป็นทั้ง 3 ประการเป็นเงื่อนไขที่ทำให้บุคคลได้รับความสำเร็จทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

กล่าวโดยสรุป การประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องซื่อสัตย์สุจริต โดยเฉพาะอาชีพที่ศาสนาอนุมัติและส่งเสริมให้กระทำ อีกทั้งการประกอบอาชีพแบบพอเพียงตามทฤษฎีใหม่ล้วนแต่เป็นสิ่งที่อยู่ในกรอบที่ศาสนากำหนดวางเอาไว้ และการค้าขายใดๆก็ตามที่มีการเอาไรด์เอาเปรียบ, อธรรม, หลอกหลวง การฉวยโอกาส และการทำให้สิ่งต้องห้ามตามหลักการของศาสนาแพร่หลาย ย่อมเป็นสิ่งต้องห้าม ในขณะที่เดียวกันผู้ใดทำการค้าขายในสิ่งที่อนุมัติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ผู้นั้นย่อมได้รับฐานันดรอันสูงส่งดังปรากฏในอัลหะดีษระบุว่า “ผู้ค้าขายที่มีความสุจริต ซื่อสัตย์ ย่อมได้อยู่พร้อมกับบรรดาผู้พลีชีพเพื่อปกป้องศาสนาในวันกิยามะฮ์” (รายงานโดยอิบนุมาญะฮ์และอัลหะกิม) การที่บุคคลยึดมั่นในหลักคำสอนของศาสนาด้วยการประพฤติดีและละเว้นความชั่ว ย่อมเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ผู้ที่มีศาสนาประจำใจและเคร่งครัดในการปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาจะไม่ฟุ่มเฟือยและสุร่ยสุร่ายในการใช้จ่าย แต่จะรู้จักความพอดีและความเหมาะสมในการใช้จ่าย รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ ไม่เกียจคร้าน และรู้จักบำเพ็ญคุณโทษ ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดต่อหลักศาสนาบัญญัติ ไม่น้อ โกง หรือเอาเปรียบผู้อื่น แต่จะมี

ความสุจริตและซื่อสัตย์ รักในการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์อยู่ตลอดเวลา จึงสามารถกล่าวได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดวางเอาไว้เป็นหลัก 5 ประการนั้นมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลามให้ยึดทางสายกลางเป็นหลัก

อัลอิจญ์ติฮาด (الاجتهاد) (การวิเคราะห์)

อิจญ์ติฮาดทางวิชาการ คือการใช้ความพยายามเกี่ยวกับหลักฐานของชะรออ (กฎหมาย) เพื่อวิเคราะห์และวินิจฉัยหุกมชะรออ (รายละเอียดของกฎเกณฑ์ต่างๆ) จากหลักคุณธรรมหรือหลักความดี (احسان) (อิห์ซาน) หลักคุณธรรมหรือหลักความดี คือการกำหนดว่าสิ่งใดที่ควรปฏิบัติ และสิ่งใดต้องละเว้น ข้อกำหนดเหล่านี้ปรากฏอยู่แล้วในคัมภีร์อัลกุรอาน ซึ่งแยกออกเป็นสองตอนคือการกระทำที่อนุญาตเรียกว่า ฮะลาล (حلال) (Halal) และการกระทำที่ต้องห้ามเรียกว่า ฮะรออม (حرام) (Haram) มีนักวิชาการได้อธิบายถึงหลักดังกล่าวไว้ดังนี้

อะห์หมัดมุสต่อฟา อาลี โต๊ะลง (2554, หน้า 212-251) กล่าวว่าความหมายของฮาลาล หมายถึงสิ่งที่ยอมรับตามบทบัญญัติอิสลาม ซึ่งตรงข้ามกับฮะรออมที่หมายถึงสิ่งต้องห้ามตามบทบัญญัติอิสลาม คำว่าฮาลาลไม่ได้หมายถึงอาหารที่ยอมรับรับประทานได้เท่านั้นแต่มันรวมไปถึงปัจจัยต่างๆที่ได้มาด้วยความถูกต้องและเป็นธรรม ดังนั้นทรัพย์สินที่หามาได้จากการเล่นพนัน การค้าขายสิ่งต้องห้าม ทรัพย์สินที่ได้มาจากการลักขโมย ดอกเบี้ย หรือทรัพย์สินที่ได้จากการรับสินบน ฯลฯ ถือเป็นที่ไม่ฮาลาล และเมื่อนำเอาทรัพย์สินเหล่านี้ไปแลกเป็นอาหาร แน่แน่นอนว่าอาหารนั้นถือเป็นสิ่งต้องห้ามเช่นกัน

แท้จริงอาหารฮาลาลถือเป็นสิ่งจำเป็น โดยไม่สามารถแยกออกจากชีวิตของมุสลิม ผู้ศรัทธาทุกคนได้ เพราะอาหารฮาลาลนั้นจะนำมาซึ่งสุขภาพที่ดี ปลอดภัยจากเชื้อโรคร้าย และเพื่อเป็นการสนองคำสั่งใช้ขององค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เจ้าที่ว่า “บรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลายจงบริโภคสิ่งที่เราได้ให้เป็นปัจจัยยังชีพแก่พวกเจ้าจากสิ่งดีๆ ทั้งหลาย และจงขอบคุณอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เกิด หากพวกเจ้าเป็นผู้สักการะเฉพาะพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) อย่างแท้จริง”การบริโภคสิ่งที่ยุติธรรมกำหนดไว้ ถือเป็นประโยชน์ที่ส่งผลถึงโลกนี้และโลกหน้า ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) กล่าวว่า “ก่อนเนื้อที่อกจะมาจากสิ่งสกปรกจะไม่ได้เข้าสวรรค์ ซึ่งนรกนั้นย่อมเป็นสิ่งที่เหมาะสมแก่มันที่สุด” (บันทึกโดยอะห์หมัด) แท้จริงจุดเริ่มต้นของสิ่งที่ยุติธรรม (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงสร้างขึ้นนั้นเป็นที่ยอมรับทั้งสิ้น และไม่มีสิ่งต้องห้าม แต่อย่างใดนอกจากสิ่งที่ผู้บัญญัติได้ระบุเป็นด้วยบทเอาไว้เป็นสิ่งที่ต้องห้าม “พระองค์คือผู้ทรงสร้างสิ่งทั้งหลายทั้งมวลในแผ่นดินให้แก่พวกเจ้า” แต่มีเพียงน้อยนิดเท่านั้นที่ไม่เป็นที่ยอมรับแก่ผู้ศรัทธา ดังที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่ยุติธรรม (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ทรงอนุมัติในคัมภีร์แห่งพระองค์ คือสิ่งที่ยอมรับ สิ่งที่พระองค์ทรงห้ามคือสิ่งต้องห้าม และสิ่งที่ยุติธรรมไม่ทรงตรัสถึง

คือสิ่งที่ถูกผ่อนผันให้ ดังนั้นท่านทั้งหลายจึงรับการผ่อนผันจากอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เพราะแท้จริงอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ไม่ทรงหลงลืมสิ่งใดๆ” และท่านศาสดาได้ยกโครงการแห่งอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ว่า “และพระเจ้าของท่านมิทรงหลงลืมสิ่งใดๆทั้งสิ้น”

และท่านศาสดามุฮัมมัด ได้กล่าวไว้ว่า “แท้จริงสิ่งที่อนุมัต (ฮาลาล) นั้นชัดเจน สิ่งที่ต้องห้าม (ฮะรอม) ก็ชัดเจน และในระหว่างทั้งสองสิ่งนั้น มีสิ่งที่คลุมเครือ (ไม่ชัดเจน) ซึ่งผู้คนส่วนมากไม่รู้ ดังนั้น ผู้ใดรักษาตัวเองจากสิ่งที่คลุมเครือ เขาได้ทำให้ศาสนาและเกียรติของเขาสะอาดบริสุทธิ์ ส่วนบุคคลใดที่กระทำสิ่งที่คลุมเครือเขาได้ตกลงไปในเรื่องที่ต้องห้าม เช่นเดียวกับผู้ที่เลี้ยงปศุสัตว์รอบๆเขตหวงห้าม ไม่ข้ามมันก็จะเข้า (ไปหากิน) ในนั้น โปรรู้เถิดว่า กษัตริย์ทุกองค์ย่อมมีเขตหวงห้าม โปรรู้เถิดว่าเขตหวงห้าม ณ อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) คือ สิ่งที่พระองค์ทรงห้าม โปรรู้เถิดว่า ในร่างกายนั้นมีเนื้อก้อนหนึ่ง เมื่อมันดีร่างกายนั้นก็ดีด้วย แต่เมื่อมันเสียร่างกายก็จะเสียไปด้วย โปรรู้ไว้เถิดว่ามันคือหัวใจ” จากวจนะศาสนานี้ทำให้รู้ว่าสิ่งอุปโลกบริโลกแบ่งออกได้ดังนี้ คือ ฮาลาลหมายถึง สิ่งที่อนุมัต ฮะรอมหมายถึง สิ่งที่ไม่อนุมัต และมีขบรูฮ์หรือขบฮาดหมายถึง สิ่งที่ยังมีข้อเคลือบแคลงหรือน่าสงสัย ที่ยังไม่สามารถระบุได้ว่าอนุมัต จนกว่าจะผ่านการตรวจสอบพิสูจน์ และวินิจฉัย ซึ่งตามหลักการอิสลามแล้วให้หลีกเลี่ยง เป็นต้น

อัลอิสติยะอ์ดา (الاستعداد) (การเตรียมพร้อม)

อัลอิสติยะอ์ดา (الاستعداد) (การเตรียมพร้อม) หมายถึง การเตรียมพร้อมเพื่อเตรียมเผชิญกับความตายคือการมุ่งมั่นปฏิบัติความดีตั้งแต่ในขณะที่ยังมีโอกาสปฏิบัติ นั่นคือเวลาที่ยังสามารถใช้ชีวิตอยู่บนโลกนี้ เพราะเมื่อความตายมาถึงงานทั้งหมดก็จะตัดขาดจากมนุษย์ ความดีต่างๆ ที่ทำมาก็จะจบลงเพียงแค่นั้นยกเว้นความดี 3 ประการเท่านั้นที่จะยังส่งผลบุญถึงผู้ตายแม้ว่าจะอยู่ในโลกสุสาน ดังที่ท่านรอซูลศ็อลลัลลอฮุ (ช.ล.) ได้กล่าวไว้มีความว่า “เมื่อมนุษย์ผู้หนึ่งเสียชีวิต การงานของเขาก็จะตัดขาดจากเขายกเว้นสามประการ คือ การให้ทานของเขาที่เป็นคุณูปการอยู่ หรือความรู้ที่เป็นประโยชน์สืบทอด หรือบุตรที่ดีที่คอยขอพรให้เขา” (รายงาน โดยอัดดิมิชีย)

อนึ่งเมาลานา ญะลาละุดดีน อัลรูปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งชาวตุรกีได้เขียนไว้ในบันทึกของท่านว่า วันหนึ่งท่านได้เห็นชายชราคนหนึ่ง ในมือถือคอบเพลิงเดินวนอยู่รอบเมือง ประหนึ่งว่ากำลังค้นหาอะไรบางอย่าง ท่านจึงถามชายผู้นั้นว่า “คุณมองหาอะไรอยู่หรือ” ชายชราตอบว่า “ฉันเบื่อหน่ายกับการอยู่กับสิ่งสารพัดที่เหลือเกินระอาจนสุดจะทน จึงได้ออกค้นหาเพื่อจะพบผู้คนบ้างในโลกนี้ ฉันรู้สึกกับแค้นใจกับบรรดาผู้เกียจคร้านและคนครึ่งคนที่พบเห็นอยู่มากมาย เพื่อว่าฉันจะได้พบที่สมบูรณ์แบบ คนเต็มคนที่ฉันจะได้ตื่นตาตื่นใจในคุณค่าของเขาสักที” ท่านเมาลานาจึงกล่าวว่า “ชะรอยท่านจะต้องคว้าน้ำเหลวเสียแล้ว ท่านอย่าได้เสียแรงเสียเวลาค้นหาต่อไปเลยแม้ตัวข้าพเจ้าเองก็ได้พากเพียรอย่างท่านออกเดินทางไปกับพาหนะคูโรนแรมไปตาม

บ้านเมืองและแคว้นต่างๆมากมายแต่ก็หาได้พบเห็นแม้แต่ร่องรอยของคนที่มีสมบุรณ์แบบไม่”
สิ่งที่เมลานาอัลธู มีบันทึกไว้นั้นย่อมเป็นความในใจของท่านที่บ่งบอกถึงการที่มนุษย์ได้ผ่าน
ประสบการณ์ต่างๆ มากมายในการค้นพบสิ่งต่างๆ ตั้งแต่กาลดึกดำบรรพ์ไม่ว่าการค้นพบ
ความสำคัญของเกษตรกรรมที่ได้ผันเปลี่ยนวิถีชีวิต วัฒนธรรม และอารยธรรมของมนุษยชาติให้
ก้าวเข้าสู่ความศิวิไลซ์ การค้นพบแผ่นดินของโลกใหม่โดยคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส การค้นพบทฤษฎี
แรงโน้มถ่วงตลอดการค้นพบในยุคประดิษฐ์กรรมจนถึงการค้นพบที่สร้างความก้าวหน้าทาง
เทคโนโลยีต่างๆ แห่งโลกยุคศหัสวรรษใหม่นี้ นั้น มนุษย์อาจได้ค้นพบสิ่งต่างๆ มากมายแต่คงไม่มี
การค้นพบอะไรที่ดูจะยากยิ่งและมีโอกาสพบได้น้อยมากเช่นการค้นพบบุคลิกภาพที่ขาดหายไป
ของมนุษย์ ดังนั้นไม่ว่าโลกของเราจะค้นพบสิ่งต่างๆ ทางวัตถุได้มากมายนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
แต่มนุษย์ก็ยังคงมีความจำเป็นที่ยังต้องค้นหาสิ่งที่ขาดหายไปจากตัวของมนุษย์เองอยู่ต่อไป

อะไรคือสิ่งที่หายไปจากหมู่มนุษย์ซึ่งไม่ได้หมายความว่าคนทุกคนมีความบกพร่อง
ในส่วนนี้ แต่ไม่คิดที่จะหมายความว่ามีความเป็นจำนวนมากที่มีบางอย่างที่สำคัญยิ่งต่อความเป็นคน
สูญหายไปจากตัวของพวกเขา หากจะพิจารณาภาพของคน โดยทั่วๆ ไปก็จะเห็นว่า ความแตกต่าง
ทางฐานะ สติปัญญา การศึกษา บทบาทหรือหน้าที่ทางสังคม ฯลฯ ไม่มีผลกระทบต่อความเป็นคน
ผู้คนทุกระดับชั้น (หากมี) ทุกฐานะทางเศรษฐกิจทุกระดับ สติปัญญาและการศึกษาล้วนไม่ม
ความแตกต่างกันเลยในบรรทัดฐานของความเป็นคน ดังนั้นจึงต้องมีบางสิ่งที่สำคัญกว่านั้นและ
สิ่งนั้นย่อมส่งผลให้คนทุกระดับแตกต่างกันได้ ซึ่งหมายความว่าในหมู่มนุษย์บางคนจะเจือใจ ดังกล่าวจะ
ทำให้คนบางคนแตกต่างจากบางคนสิ่งนั้นคือ “ศรัทธา” ผู้ที่เป็นมุสลิมย่อมเป็นผู้ที่มีศรัทธา
ต่อองค์อภิบาลเพียงพระองค์เดียวจึงจะได้ชื่อว่ามุสลิมคือ ผู้มอบน้อมตนต่อพระประสงค์
ของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮว่าด้าอาลา) ผู้เป็นเจ้าของพระองค์เดียว คนในรูปแบบที่มีสมบุรณ์จึงไม่มีเพียง
ลักษณะทางกายภาพและทางชีวภาพที่เป็นลักษณะซึ่งทั้งคนมั่งมีหรือยากเข็ญ ผู้ปกครองหรือผู้อยู่ใ
การปกครองต่างมีเหมือนกัน แต่ความแตกต่างนั้นอยู่ที่ว่าคนใดบ้างที่มีศรัทธามีการน้อมน้อมจำนวน
ต่อพระประสงค์ของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮว่าด้าอาลา)

ผู้เป็นมุสลิมต้องครองบุคลิกภาพและคุณลักษณะของคนที่มีสมบุรณ์แบบ แต่ทั้งนี้มิได้
หมายความว่าผู้ที่ได้ชื่อเป็นมุสลิมทุกคนจะต้องมีคุณลักษณะสอดคล้องกันทุกคน ซึ่งมุสลิมจะได้ชื่อ
ว่าเป็นคนที่มีสมบุรณ์แบบนั้นจำเป็นต้องเป็นมุสลิมแห่งตัวอย่างที่ดีหรือมุสลิมที่มีศรัทธามั่นคงไม่รู้สึ
เคลือบแคลงหรือสงสัยในสัจธรรมของศาสนาไม่เงินอายุที่จะแสดงออกว่าเป็นมุสลิม ไม่ตกเป็น
ทาสของเงินตรา ลาภยศ อารมณ์ฝ่ายต่ำหรือเป็นเครื่องมือของทรชนหรือหลงใหลไปกับแสงสีของ
ชีวิต วางตนอย่างเหมาะสม ไม่บ้ากามารมณ์ ไม่แปรเปลี่ยนไปอย่างไรเหตุผลตามกระแสของสังคม
ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย มีความสมถะ ไม่ยกตนข่มท่าน ลำพอง จองหองหรือเย่อหยิ่ง และใช้ชีวิตตาม

หลักการของศาสนา บุคคลดังนี้จึงจะเป็นมุสลิมที่แท้จริงหรือมุสลิมผู้ซึ่งสถานการณ์สภาพแวดล้อม กระแสของสังคมไม่อาจส่งผลให้ชีวิตเขาเปลี่ยนแปลงไปจากแนวทางที่ถูกต้อง ได้รวมทั้งสังขรณ์ ความจริงในตัวเขาก็จะไม่แปรเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน ส่วนมุสลิมคนใดที่มีคุณลักษณะไกลจากที่ กล่าวมานี้จะมีสภาพไม่ต่างจากฟองน้ำที่หาแก่นแท้และความหนักแน่นใดๆ มิได้ ย่อมจะลอยล่อง ไปตามกระแสของน้ำสุดแต่จะพัดพาไป ดังที่พระคัมภีร์อัลกุรอานระบุไว้ว่ามุสลิมที่ดียอมเป็น ประจวบคณไม้มั้ที่ตีที่หยังรากลึกลงไปในดินอย่างมั่นคง และลำต้นพุ่งทะยานชูยอดเสียดไปยังท้องฟ้า สำหรับมุสลิมที่ขาดคุณลักษณะที่ดียอมเป็นประหนึ่งต้นไม้ที่ไม่ดีที่หาที่หยังรากลกลงดินไม่ลึก ต้องล้มครืนลงในยามวิกฤตหรือเมื่อเกิดพายุไม่อาจยืนหยัดอยู่ต่อไปได้ มุสลิมที่ดีจึงเป็นคนตามนัย และความหมายที่สมบูรณ์ของความเป็นคนดีที่สมบูรณ์แบบยอมเป็นคนด้วยคุณค่าของความศรัทธา ที่เป็นแก่นและรากฐานแห่งสังขรณ์ ดังคำสอนจากพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานในเรื่องหลักการของ อิสลาม อาทิเช่น

(1) ความบริสุทธิ์ใจ จากคัมภีร์อัลกุรอาน : الخ : وما مروا ليعبدوا الله : ความว่า “และพวกเขา (บรรดามนุษย์) มิได้ถูกบัญชา (เพื่อการใดเป็นหลัก) เว้นแต่เพื่อพวกเขาจะได้เคารพ ภัคคืออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) อย่างผู้บริสุทธิ์ใจในศาสนา ของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) โดยเป็นผู้ถือศานามันและดำรงการนมาซ (นมัสการ) จ่ายซะกาต (บริจาคทาน) และนัันคือศานา อันแท้ยงตรง” (อัลบัยยินะฮ์, อายะฮ์ที่ 5)

(2) การใช้ชีวิตอย่างสมถะและมัคน้อย อาทิจากคำสั่งสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ อัลกุรอานเช่น: الخ : المال ولينونزينا الحياة الدنيا : ความว่า “ทรัพย์สินและลูกๆ ล้วนเป็นเครื่องประดับ แห่งชีวิต โลกส่วนที่ดีและยังยืน (คือผลแห่งการกระทำดี) ย่อมเป็นสิ่งที่ดีกว่า ณ อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮู ว่าต้าอาลา) ในผลตอบแทน และเป็นความหวัง (ที่แท้จริง) อันดียิ่ง” (อัลกะฮฟู, อายะฮ์ที่ 46)

: الخ : وما هذه الحياة الدنيا الا لهو ولعب : “และชีวิต โลก (คุณยา) นี้มิใช่อื่นใดเว้นแต่การละเล่นไร้สาระ (เป็นส่วนใหญ่) และแท้จริงสถานบั้นปลายแห่งโลกอาคิเราะฮ์นั้นคือชีวิตอันแท้จริง (อมตะ) มาตรา ว่าท่านทั้งหลายจะได้ล่วงรู้”

(อัลอังกะฮูต, อายะฮ์ที่ 64) และ “และจงยกอุทาหรณ์แก่พวกเขาซึ่งชีวิตแห่ง โลกนี้ว่าประหนึ่ง น้ำซึ่งเราได้หลั่งมาจากฟากฟ้า ดังนั้นบรรดาพันธุ์พืชทั้งหลายก็ได้รับน้ำฝนนั้น ต่อมาก็กลับ (เปลี่ยนเป็น) แห้งกรัง ปลิวว่อนไปกับสายลม และอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) นั้นทรงอนุภาพเหนือทุกสิ่ง : الخ : واصرب لهم مثل الحياة الدنيا : “ทรัพย์สินและลูกๆ (ล้วนเป็น) เครื่องประดับแห่งชีวิต โลกและสิ่งถาวรอันดีงาม (คือการกระทำที่ดี) นั้นย่อมประเสริฐกว่า การได้รับภาคผลตอบแทนและความหวังอันแน่นอน ณ อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)” (อัลกะฮฟู, อายะฮ์ที่ 45-46)

“จงทราบเถิดว่า แท้จริงชีวิตโลกนี้เป็นเพียง
การเล่นและการไร้สาระ และเป็นเครื่องประดับ (ฉาบฉวย) และเครื่องโอ้อวดกันในระหว่างเจ้า
ทั้งหลาย และการหลงชั้นชมพืชมผล ต่อมามันก็จะกลับเหี่ยวเฉา โดยเจ้าจะเห็นมันเปลี่ยนจากเขียวชอุ่ม
เป็นสีเหลือง ต่อมาก็แห้งไป และใน โลกอาคิเราะห์ (โลกหน้า) ก็จะมีแต่การลงโทษอันเจ็บปวด หรือ
การให้อภัยโทษจากอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และความโปรดปรานของพระองค์ และชีวิต
โลกนั้นมิใช่อื่นใด เว้นแต่เพียงสมบัติแห่งโลกมายา” (อัลอะดีด, อายะฮ์ที่ 20)

อัดดิรอซาท(الدراسات)(การศึกษา)

การศึกษาในอิสลามกับระบบการศึกษา ในเรื่องดังกล่าวมีนักวิชาการได้กล่าวถึง
อิสลามกับการศึกษา และระบบการศึกษาไว้ อาทิ เช่น

มุฮัมมัดอมีน บินกาซัน (2521, หน้า 12) ว่าอิสลามเป็นศาสนาแห่งความรู้และ
แสงสว่างมิใช่ศาสนาแห่งความโง่เขลาและมีคทึบ ซึ่ง โองการแรกของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอา
ลา) ในกุรอานที่ประทานให้แก่ท่านศาสนาคาได้ย้าแล้วย้าอีกให้ท่านอ่านและยกย่องความรู้และ
การศึกษาความว่า “จงอ่านด้วยพระนามของพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงสร้างมนุษย์มาจากดิน จงอ่านด้วย
พระนามของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ผู้ยิ่งใหญ่ผู้ทรงสอนให้เขียนด้วยปากกา ผู้ทรงสอน
มนุษย์ในสิ่งที่เขาไม่รู้” และอีกโองการหนึ่งความว่า “และจงกล่าวโอ้พระผู้เป็นเจ้าของฉันจงเพิ่มพูน
ความรู้ให้แก่ฉันด้วยเถิด”

มรวาน สะมะอูน. (2523, ออนไลน์) ได้นำอัลฮาดิษบทหนึ่งที่ท่านศาสดามุฮัมมัดได้
กล่าวไว้เขียนลงในหนังสือของท่านเกี่ยวกับการศึกษาว่า “ท่านพึงเป็นผู้รู้หรือผู้เล่าเรียนหรือผู้รับฟัง
หรือผู้รักใคร่ (ในบุคลลเหล่านั้น) และท่านอย่าเป็นเป็นคนที่ไม่รู้ แล้วท่านจะวิบัติอย่างแน่นอน”

มีสตัน มาหะมะ (2554, ออนไลน์) การศึกษาในอิสลามมิใช่แค่การถ่ายทอดความรู้
ประสบการณ์หรือทักษะจากชนรุ่นหนึ่งไปยังชนอีกรุ่นหนึ่ง แต่ในอิสลามการศึกษามีความหมายที่
กว้างและครอบคลุมทุกด้าน การศึกษาเป็นกระบวนการอบรมและบ่มเพาะสติปัญญา ร่างกายและจิต
วิญญาณเพื่อผลิตมนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษาในอิสลามจะมีความหมายที่ครอบคลุมถึงเรื่องเกี่ยวกับ

(1) ตัรบียะฮ์ (تربية) หมายถึง การอบรม การขัดเกลาจิตใจ

(2) ตะอ์ลิม (تعليم) หมายถึง การถ่ายทอดความรู้รวมถึงความรู้ศาสนาและ
ความรู้ทางโลก

(3) ตะอ์ดีบ (تعذيب) หมายถึง การอบรมบ่มนิสัยให้มีคุณธรรม จริยธรรมและ
มีระเบียบวินัย และจากคำนิยามข้างต้น จะพบว่าการศึกษาในอิสลามมีลักษณะเฉพาะดังนี้
เป็นการศึกษาตลอดชีพ เป็นการพัฒนาทุกส่วนของความเป็นมนุษย์ด้านวิญญาณ สติปัญญาร่างกาย
และสังคม เป็นการสนองตอบวัตถุประสงค์ของการสร้างมนุษย์คือ เพื่อเป็นบ่าวของอัลลอฮ์ (ซุบฮา

นาฮูว่าต้าอาลา) และเป็นตัวแทนของพระองค์บนผืนแผ่นดิน และทำให้สมาชิกของสังคมมีคุณธรรม จริยธรรม และความเจริญรุ่งเรือง ซึ่ง บุรฮานุดดีน อัลฮัรณูญี กล่าวว่าการศึกษาในอิสลามมี วัตถุประสงค์เพื่อถึงเหล่านี้คือ

(3.1) แสวงหาความโปรดปรานจากอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)

(3.2) เพื่อชีวิตในอนาคต

(3.3) ขจัดความไม่รู้

(3.4) พิทักษ์รักษาศาสนา และการคงอยู่ของอิสลาม

อิบละมา ซาลี กล่าวว่าการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งอัลลาก (จริยธรรม) ที่ดี และเพื่อขจัดความไม่รู้

อิบนุ คอลดูน กล่าวว่าการศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ

(1) ให้นักเรียนสามารถวางแผนที่จะตอบสนองความต้องการของสังคม

(2) แสวงหาความรู้เพิ่มเติมที่อยู่เหนือความรู้ที่ได้มาจากประสาทสัมผัส

(3) พัฒนาบุคลิกนิสัยให้สอดคล้องกับศาสนา เพราะจะทำให้มนุษย์สามารถ

ดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างสงบสุข

(4) ให้นักเรียนมั่นใจกับวิถีการดำเนินชีวิต

หลักสูตรการศึกษาอิสลามมีลักษณะโดยสรุปดังนี้

(1) เกี่ยวข้องกับการศรัทธาในความเอกภาพของอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา)

(เตาฮีด)

(2) เกี่ยวเนื่องกับศาสนา

(3) มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์

(4) สอดคล้องกับทุกชีวิตบนผืนแผ่นดิน

ระบบการศึกษาอิสลามในปัจจุบันประเทศมุสลิมส่วนใหญ่มีระบบการศึกษาอยู่สองระบบที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ทั้งสองระบบวางอยู่บนพื้นฐานปรัชญาที่ต่างกัน เป้าหมายทางการศึกษาจึงแตกต่างกัน โดยปริยาย ระบบการศึกษาทั้งสองนี้คือ

(1) ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม (Traditional System) ระบบการศึกษาแบบดั้งเดิม หรืออาจเรียกว่า “ระบบการศึกษาศาสนา (Religious System)” การศึกษาในระบบนี้จะเน้นหนักในเรื่องศาสนา โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ด้วยความบริสุทธิ์ใจและนำศาสนามาเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต และยอมรับว่าวะฮยู (คำวิวรณ์) เป็นแหล่งที่มาของสัจธรรม

(2) ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ (Modern System) ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่เป็นระบบการศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาตะวันตกและปรัชญาเซคคิวลา (Secular) ที่

แยกศาสนาออกจากการเมือง การศึกษาในระบบนี้จะไม่ยอมรับว่าอะหฺยู (คำวิวรรณ์) คือแหล่งที่มาของความรู้ แต่จะยอมรับความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่มาจากสมมุติฐานต่าง ๆ ที่ได้รับการทดลองทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น

ปัจจุบันการศึกษาทั้งสองระบบดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในประเทศมุสลิมผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากการศึกษาแบบสมัยใหม่มักได้ทำงานกับภาครัฐ และได้ดำรงตำแหน่งที่สูง ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากการศึกษาแบบดั้งเดิมจะวนเวียนอยู่กับการเป็นครูสอนศาสนา บางคนอาจจะรับราชการ และได้รับตำแหน่งที่ค่อนข้างต่ำ เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนส่วนใหญ่จึงมุ่งไปยังสถาบันที่ใช้ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ โดยเฉพาะนักเรียนนักศึกษาที่มีโอกาสมักจะเลือกเรียนในสถาบันที่ใช้ระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ ส่วนบรรดานักศึกษาที่ขาดโอกาสจะเลือกศึกษาในสถาบันการศึกษาแบบดั้งเดิม อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ที่ทำให้ผลผลิตทางการศึกษาแบบดั้งเดิมไม่สามารถที่จะเทียบเคียงกับผลผลิตทางการศึกษาแบบสมัยใหม่ สำหรับประเทศไทยระบบการศึกษาอิสลามมีสองระบบเช่นกันคือ การศึกษาแบบดั้งเดิมและระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ บางสถาบันการศึกษาจะมีทั้งสองระบบ แต่จะเป็นอิสระต่อกัน เช่น กรณีโรงเรียนสองระบบ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ซึ่งในช่วงเช้าจะเป็นการสอนวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว ส่วนในตอนบ่ายจะเป็นระบบการสอนวิชาสามัญ

แม้ในปัจจุบันโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้ใช้หลักสูตรบูรณาการ แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่า ผลผลิตของหลักสูตรนี้จะดีกว่าผลผลิตของหลักสูตรเดิมที่แยกวิชาศาสนาและวิชาสามัญออกจากกัน ทั้งนี้เพราะหลักสูตรบูรณาการที่แท้จริงไม่ได้หมายถึงการรวมวิชาศาสนาและวิชาสามัญเข้าด้วยกันเพียงอย่างเดียว แต่หลักสูตรบูรณาการมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้น

ความจริงการศึกษาในทัศนะอิสลามเป็นการศึกษาแบบบูรณาการทั้งวิชาศาสนาและวิชาการเข้าด้วยกัน การกลับสู่ระบบการศึกษาแบบอิสลามที่แท้จริงจำเป็นที่จะต้องสร้างระบบใหม่ขึ้นมาที่ทั้งสองระบบสามารถศึกษาด้วยกันอย่างมีกฎเกณฑ์ และทั้งสองระบบจะแยกออกจากกันไม่ได้ไม่ควรมีการแยกวิชาศาสนาออกจากวิชาสามัญหรือแยกวิชาสามัญออกจากวิชาศาสนา เพราะตามทัศนะอิสลามนั้นไม่ได้หมายถึงการศึกษาวิชาอัลกุรอาน หรือวิชาศาสนบัญญัติเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการศึกษาทุกสาขาวิชาที่สอนตามทัศนะของอิสลาม

ในยุคแรกๆ ของประวัติศาสตร์อิสลามนะบีมุฮัมมัด (ช.ล.) ได้ให้ความสำคัญกับวิชาการสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิชาการทางศาสนาหรือวิชาการทางโลก ดังข้อเขียนของ อะหมัด ซาลาบี ว่า "... เมื่อนะบีมุฮัมมัดถึงเมืองมะดีนะฮ์ มัสยิดของท่านก็ถูกสร้างขึ้นที่อัลมิริบบู (المريض) และในมัสยิดแห่งนี้นะบีมุฮัมมัดเคยสอนเสาะหาบะฮของท่านเกี่ยวกับวิชาศาสนา และวิชาทางโลก"

อีกตัวอย่างหนึ่งเราเห็นได้จากเหตุการณ์หลังสงครามบะดร์ ซึ่งชัยชนะในครั้งนั้น เป็นของมุสลิม ชาวกรวยชหลายคนถูกจับเป็นเชลยศึก นะบีมุฮัมมัดจึงมอบหมายให้เชลยสงคราม สอนลูกหลานมุสลิมที่อยู่ในนครมะดีนะฮ์ เพื่อเป็นค่าไถ่สำหรับพวกเขา ทั้งที่เชลยสงครามเหล่านั้น ไม่มีความรู้เกี่ยวกับอัลกุรอานเลย แต่ทำไมนะบีมุฮัมมัดถึงอนุญาตให้พวกเขาสอนบรรดาลูกๆ มุสลิม สิ่งนี้ย่อมแสดงให้เห็นประจักษ์ว่านะบีมุฮัมมัดได้ให้ความสำคัญกับวิชาการอื่น นอกเหนือไปจาก วิชาการทางศาสนา ในยุคต้นของประวัติศาสตร์อิสลามการศึกษาของชาวมุสลิมมีเพียงระบบเดียว มีการเรียนการสอนทั้งวิชาการศาสนาและวิชาการทางโลก ในสมัยอับบาซียะฮ์ก็เช่นเดียวกัน วิชาศาสนาและวิชาสามัญได้รวมอยู่ในหลักสูตรเดียวกัน

เมื่อพิจารณาถึงวิชาการต่างๆ ของบรรดามุสลิมในยุคต้นประวัติศาสตร์อิสลาม เราจะตระหนักว่าวิชาการศาสนาและวิชาสามัญนั้นไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ และทั้งสองวิชาได้รับการบรรจุไว้ในหลักสูตรเดียวกัน แม้กระทั่งสมัยที่ชาวมองโกลรุกรานประเทศมุสลิม บรรดาประเทศมุสลิมในขณะนั้นยังคงมีหลักสูตรทั่วไปเพียงหลักสูตรเดียวไม่มีการแยกวิชาศาสนา และวิชาสามัญ การแยกวิชาศาสนาและวิชาสามัญออกจากกันนั้นเริ่มขึ้นในศตวรรษที่ 19-20 แห่ง คริสตศักราช เมื่อประเทศมุสลิมตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก

ในต้นศตวรรษที่ 21 นี้ถือว่าเป็นสมัยของการฟื้นฟูทางการศึกษา นักการศึกษามุสลิม ต่างพยายามที่จะย้อนกลับไปสู่ยุคของนะบีมุฮัมมัด สมัยนั้นการศึกษามีเพียงระบบเดียวแต่การบูรณาการที่แท้จริงเป็นสิ่งที่ยากในทางปฏิบัติ เพราะมิใช่หมายถึงการรวมวิชาการต่างๆ เข้าด้วยกันอย่าง ไม่มีกฎเกณฑ์ แม้วิชาการจะได้รับการบูรณาการเข้าด้วยกันแล้ว

แต่สถานภาพของวิชาการต่างๆ จะไม่เท่าเทียมกัน วิชาการศาสนาจะมีสถานภาพที่สูงกว่าวิชาการอื่น ความพยายามในปัจจุบันที่ต้องการทำให้ทุกวิชามีสถานภาพที่เท่าเทียมกัน เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากปรัชญาของกลุ่มวัตถุนิยม อะลี อัครอฟ ได้กล่าวถึงสถานภาพของวิชาต่างๆ อย่างชัดเจนว่า “ศาสตร์ในสาขาวิชาต่างๆ นั้นมีสถานภาพที่แตกต่างกัน ศาสตร์ที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณจะมีสถานภาพที่สูงสุด ศาสตร์ที่เกี่ยวกับคุณค่าแห่งคุณธรรมจะมีความสำคัญรองลงมา จากนั้นก็จะเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับสติปัญญา หรือศาสตร์ที่จะนำมาซึ่งหลักการของสติปัญญา จากนั้น ก็จะเป็นศาสตร์ที่ควบคุมและจัดระเบียบจินตนาการ และตามด้วยศาสตร์ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถ ควบคุมประสาทสัมผัส”

จากเป้าหมายการศึกษาที่ได้เสนอไว้ในการประชุมเกี่ยวกับการศึกษาอิสลามครั้งแรก ที่เมืองเจดดาห์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย เราจะเห็นว่าการศึกษาในทัศนะของอิสลามเป็นการศึกษา แบบบูรณาการที่รวมวิชาสาขาต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนให้มีพัฒนาการทุก ด้าน สิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏให้เห็นในยุคแรกของอิสลาม คำศัพท์ “วิชาศาสนาและวิชาสามัญ” ยังไม่

ปรากฏเพราะทุกสาขาวิชาถูกรวมเข้าด้วยกันภายใต้วิชาศาสนา ที่เป็นเช่นนี้เพราะการศึกษาของชาวมุสลิมในยุคต้นของอิสลามมีเพียงระบบเดียว และหลักสูตรมีเพียงหลักสูตรเดียวเช่นกัน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ปัจจุบันนี้วิชาศาสนาและวิชาสามัญถูกแยกออกจากกัน จนทำให้เกิดสองระบบ และระบบการศึกษาทั้งสองก็มีปรัชญาที่ขัดแย้งกัน การที่เราจะบูรณาการทั้งสองระบบการศึกษานี้เข้าด้วยกันจึงเป็นสิ่งที่ยาก ซัยยิด อะลี อัครอฟ มีทัศนะว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะบูรณาการทั้งสองระบบการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันให้วางอยู่บนปรัชญาเดียวกัน เพราะปรัชญาของทั้งสองระบบนี้มีความขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง

สรุปว่า การบูรณาการการศึกษาที่สมบูรณ์แบบค่อนข้างที่จะเป็นไปได้ยากในสังคมปัจจุบัน เพราะหลักสูตร หนังสือ แบบเรียน วิธีการสอน ตลอดจนบุคลากรทางการศึกษาจะต้องวางอยู่บนพื้นฐานของอิสลาม แม้ว่าจะสามารถปฏิบัติได้ในบางระดับ แต่ต้องได้รับการปฏิบัติอย่างรอบคอบ เพราะการบูรณาการที่หละหลวมจะก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี อย่างไรก็ตาม เมื่อเราตระหนักว่าหลักสูตรการศึกษาในอิสลามเป็นหลักสูตรบูรณาการ ความพยายามที่จะต้องบูรณาการการศึกษาจึงควรได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง นักปราชญ์มุสลิมและบุคคลที่เกี่ยวข้องต้องร่วมมืออย่างจริงจังในการแก้ปัญหาการศึกษา และร่วมมือสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับอิสลาม

เอี้ยะห์ซาน (احسان) (หลักคุณธรรมจริยธรรม)

คุณธรรมเป็นจิตสำนึกที่มองไม่เห็นเพราะเป็นนามธรรมส่วนจริยธรรมเป็นความประพฤติที่มองเห็นเป็นรูปธรรมหรืออธิบายอีกอย่างหนึ่ง คุณธรรมเป็นศรัทธาที่ควบคุมจิตใจ ทำให้มีจิตสำนึกที่ดี ส่วนจริยธรรมเป็นกฎกติกา มารยาทที่ควบคุมความประพฤติอันแสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรม

คุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้บริหารเป็นสิ่งที่เป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับผู้บริหาร จากข้อบัญญัติของศาสนาอิสลามอันได้มาจากบทบัญญัติแห่งคำภีร์อัลกุรอานและแนวทางแห่งท่านศาสดา ผู้บริหารทุกระดับไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐหรือของเอกชน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรศาสนาหรือองค์กรราชการหรือองค์กรการเมืองหรือองค์กรเศรษฐกิจหรือองค์กรพิพาทศาสตร์ก็ตาม จะต้องสมบูรณ์ด้วยหลักคุณธรรมและจริยธรรม โดยไม่บกพร่องตลอดเวลาที่ดำรงฐานะผู้นำ หากคุณธรรมและจริยธรรมขาดตกหล่นบกพร่องไปจากผู้นำในตำแหน่งต่างๆ ที่ทำหน้าที่บริหารองค์กรในระดับและฝ่ายต่างๆ แน่นนอนคุณภาพการบริหารก็จะบกพร่องตามไปด้วย เมื่อการบริหารบกพร่องคุณภาพขององค์กรที่ผู้นำรับผิดชอบก็จะบกพร่องอ่อนด้อยคุณภาพตามไปด้วย ถึงที่สุดองค์กรนั้นก็ประสบความล้มเหลว การแก้ไขปัญหาคือผู้นำต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองให้ได้หรือมิฉะนั้นก็ต้องเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำ คุณธรรมเป็นจิตสำนึกที่มองไม่เห็นเพราะเป็นนามธรรมส่วนจริยธรรมเป็นความประพฤติที่มองเห็นเป็นรูปธรรม หรืออธิบายอีกอย่างหนึ่งได้คือคุณธรรม

เป็นศรัทธาที่ควบคุมจิตใจทำให้มีจิตสำนึกที่ดี ส่วนจริยธรรมเป็นกฎกติกา มารยาทที่ควบคุมความประพฤติอันแสดงออกที่เห็นเป็นรูปธรรม เมื่อจิตใจและการแสดงออกทางกิริยาที่เรียกว่าความประพฤติมีหลักการที่พระเจ้าบัญญัติควบคุมไว้ได้มนุษย์ก็ย่อมมีคุณภาพ และมนุษย์ทุกคนนั้นมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน และความรับผิดชอบย่อมเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดของผู้คน

คุณธรรมที่สร้างสรรค์อยู่ภายในแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เรียกว่าศรัทธาได้แก่หลักศรัทธาคือความเชื่ออันประกอบด้วย 6 ประการคือ

- (1) ศรัทธาในพระเจ้า (الإيمان بالله)
- (2) ศรัทธาในศาสดา (الإيمان بالرسوله)
- (3) ศรัทธาในคัมภีร์จากพระเจ้า (الإيمان بالله)
- (4) ศรัทธาในมลาอิกะฮ์ (الإيمان بالملائكة)
- (5) ศรัทธาในวันสิ้นโลกนี้มีโลกหน้าแทน (الإيمان)
- (6) ศรัทธาในกำหนดสถานะของทุกสิ่งจากพระเจ้า (الإيمان بقدرة وخيره من الله)

ซึ่งเรียก 6 ประการนี้ว่า “อิมาน” และส่วนที่เรียกว่าคุณความดีในจิตใจ เช่น ความรัก ความเมตตา ความหวังดี ความกตัญญู ความเสียสละ ความรับผิดชอบ ความเอื้อเฟื้อ และความละเกียส จะเรียกว่า “อิห์ซาน” (إحسان)

ข้อกำหนดเกี่ยวกับหลักปฏิบัติบังคับ 5 ประการ คือ

- (1) ปฏิญาณตนว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) (أشهدان لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله)
- (2) ทำละหมาด (الصلاة)
- (3) ถือศีลอด (الصوم)
- (4) จ่ายซะกาต (الزكاة)
- (5) เดินทางไปทำหัจญ์เป็นข้อบังคับรากฐาน (الحج)

และสำหรับผู้เป็นมุสลิมทุกคนรากฐานชีวิตของมุสลิมที่พระเจ้ากำหนดมีดังนี้คือ

- (1) รากฐานศรัทธา มี 6 ประการ (ปัญญา)
- (2) รากฐานคุณธรรมขึ้นอยู่กับหน้าที่ต่างๆ (จิตใจ)
- (3) รากฐานความประพฤติ 6 ประการ (ร่างกาย)

รากฐานของชีวิตมุสลิมทุกคนจะต้องประกอบด้วยหลักการต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาอย่างครบถ้วน และต้องเข้าใจอย่างชัดเจนและลึกซึ้ง ส่วนประกอบต่างๆ ของชีวิตมุสลิมนั้นจะเห็นว่าเป็นหลักการที่สามารถควบคุมจิตใจ สติปัญญา และร่างกาย มิใช่เพียงหลักควบคุมจิตใจหรือ สติปัญญาหรือความประพฤติอย่างเดียวอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ต้องควบคุมให้ครบทุกส่วนของ

ชีวิตและต้องใช้เวลาตลอดชีวิตอย่างต่อเนื่อง มิใช่เลือกปฏิบัติเพียงวาระแห่งความอยากของอารมณ์ ดังนั้นการปฏิบัติพิธีศาสนาจึงต้องปฏิบัติทุกวัน ที่ศาสนากำหนดมิใช่เลือกปฏิบัติตามอารมณ์ เช่น การละหมาดที่มุสลิมต้องทำทุกวันอย่างน้อยวันละ 5 เวลา ไม่ปล่อยให้การปฏิบัติศาสนกิจ เช่น การละหมาดเพียงเวลาที่ว่างงาน หรือเวลาที่อยากปฏิบัติ หรือเวลาที่มุ่งหวังรางวัล หรือเวลาที่มุ่งอวดคนอื่น เป็นต้น แต่การปฏิบัติศาสนพิธีหรือศาสนกิจนั้นปฏิบัติบนพื้นฐานของความศรัทธาในพระเจ้าเรียกกันสั้นๆว่า “เพื่อพระเจ้า” แม้แต่สวรรค์หรือผลบุญก็ไม่มุ่งหวัง เพราะเมื่อจิตใจมุ่งต่อพระเจ้าแล้วก็ถือว่าหัวใจมีความสะอาดหมดจดและบริสุทธิ์ไม่มุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนใดๆ ในโลกนี้ทั้งสิ้น มีแต่หัวใจที่มุ่งปฏิบัติตามที่พระเจ้าบัญญัติระดับความบริสุทธิ์ใจ สำหรับหลักความคุมจิตใจหรือสติปัญญา มี 3 ระดับคือ

(1) ระดับต้น คือ ระดับจิตใจที่ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าด้วยความกลัว เพื่อปลอดภัยจากโทษภัย

(2) ระดับกลาง คือ ระดับจิตใจที่ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าด้วยความหวัง เพื่อได้รับรางวัลที่พึงได้

(3) ระดับสูง คือระดับจิตใจที่ปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้าด้วยความบริสุทธิ์ ไม่มุ่งหวังผลตอบแทนใดๆ มีแต่ความมุ่งหวังต่อพระเจ้า ไม่ว่าพระเจ้าจะลิขิตชีวิตอย่างไร ก็พร้อมที่จะรับสิ่งลิขิตดังกล่าวโดยุษฎี

หน้าที่ความรับผิดชอบของความเป็นมุสลิม หรือความเป็นอิสลาม อาทิเช่น

(1) หน้าที่ต่อพระเจ้า

(1.1) การนมัสการพระเจ้า

(1.2) การวอนขอพระเจ้า

(1.3) การปฏิบัติตามคำสั่งพระเจ้า

(2) หน้าที่ต่อบุพการี

(2.1) เชื่อฟังคำสั่งสอน

(2.2) กตัญญูกตเวที รู้คุณและตอบแทนคุณ

(2.3) ไกล่ชิดสนิทสนม

(2.4) สุภาพอ่อนโยน

(3) หน้าที่ต่อบุตร

(3.1) เลี้ยงดูอย่างดี

(3.2) สั่งสอน อบรม ตักเตือน

(3.3) ให้การศึกษา ทั้งสายศาสนา สามัญ อาชีพ

- (3.4) เตรียมมรดกเพื่อเป็นทุนเท่าที่จำเป็นตามความสามารถ
- (4) หน้าที่ต่อเพื่อนบ้าน
  - (4.1) อารีอารอบ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
  - (4.2) ให้เกียรติ
  - (4.3) ดูแลทรัพย์สินสมบัติ รวมทั้งลูกหลาน
  - (4.4) ประชุม ปรีกษา แก้ไข เกี่ยวกับปัญหาสังคม
- (5) หน้าที่ต่อมัสยิด
  - (5.1) เข้ามัสยิดด้วยความสะอาด
  - (5.2) พบขยะต้องเก็บทิ้ง
  - (5.3) เริ่มด้วยละหมาดการวะมัศยิด
  - (5.4) นั่งสงบห้ามพูดคุยในมัสยิด
- (6) หน้าที่ต่อ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
  - (6.1) พิทักษ์ รักษา ปกป้อง ป้องกัน
  - (6.2) เกณฑ์ทหารตามวัย
  - (6.3) ชำระภาษี
  - (6.4) ปฏิบัติวัฒนธรรมชาติอื่นไม่ขัดกับศาสนา
- (7) หน้าที่ต่อสิ่งแวดล้อม
  - (7.1) บำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพเดิมตามธรรมชาติ
  - (7.2) ไม่ทำลายทั้งทางตรง เช่นตัดโค่น และทางอ้อม เช่น ใช้ระบบสารเคมี
  - (7.3) เพิ่มพูนจำนวนสมาชิกสิ่งแวดล้อมโดยสมัครใจ

คุณธรรมจริยธรรมอันเป็นคุณสมบัติผู้นำ อาทิเช่น

- (1) นับถือศาสนา
- (2) ถือสัจจะ
- (3) มีความรับผิดชอบ
- (4) มีปฏิภาณ เฉลียวฉลาด แก้ปัญหาเป็น
- (5) เปิดเผย
- (6) มีน้ำใจ ใจกว้าง เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ ให้โอกาสคนอื่น
- (7) ซื่อสัตย์สุจริต
- (8) ยุติธรรม
- (9) รักสามัคคี

- (10) มีความคิดริเริ่ม
- (11) เป็นตัวอย่างที่ดี
- (12) มีมารยาท ระเบียบ วินัย ทั้งกาย วาจา ใจ
- (13) รับผิดชอบ เมื่อตนเองทำผิด ไม่อายที่จะสารภาพ
- (14) ให้อภัย แก่คนอื่น เมื่อเขาผิดพลาด
- (15) กล้าหาญ อดทน มุ่งมั่น มีความตั้งใจสูง ขยัน มุมานะ
- (16) อ่อนน้อม ถ่อมตน ไม่ถือยศตำแหน่ง ไม่หยิ่งทรนง
- (17) รักษาเวลานัดหมายอย่างเที่ยงตรง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เมื่อศึกษาหลักการของอิสลามในการปฏิบัติสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

(1) ผลของการปฏิบัติตามหลักการ เมื่อปฏิบัติภารกิจต่างๆด้วยคุณธรรมจริยธรรมอย่างเคร่งครัดและคงเส้นคงวา คุณธรรมจริยธรรมย่อมดำรงอยู่ตลอดไปไม่มีทางที่สิ่งนั้นจะเสื่อมคลายจนสิ้นสลายไป แต่เมื่อเว้นการปฏิบัติภารกิจหรือปฏิบัติภารกิจอย่างไม่สนใจคุณธรรมจริยธรรม สนใจอย่างเดียวคือเงินค่าตอบแทน แน่นนอนคุณธรรมจริยธรรมจะต้องถอนตัวออกไป ความลึ้มเลือนและความไม่สนใจต่อคุณธรรมจริยธรรมจะเข้ามาแทนที่ จิตสำนึกจะมีกิเลสเข้าไปแทนที่ เช่น ความโลภความทujurิต ความเกียจคร้านวันที่บันทึกว่าตรงกับความจริงหรือไม่ และประเมินการทำงานในแต่ละวัน เพื่อทราบคุณภาพและความบกพร่องในการทำงานของตนเองอันเป็นผลสำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองและการพัฒนาองค์กรที่รับผิดชอบ ผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องมีสมุดบันทึกหมายเหตุประจำวันเพื่อบันทึกทุกวันแม้วันใดเป็นวันหยุดก็จำเป็นต้องบันทึกไว้ หากวันหยุดมีกิจกรรมหรือภารกิจพิเศษอย่างไรและทำใดก็จะต้องบันทึกไว้ การบันทึกความประพฤติส่วนตัวจะต้องมีความเป็นธรรม เมื่อชื่นชมและลำพองที่จะบันทึกความดีและบันทึกความผิด ซึ่งจะได้มีข้อมูลแห่งความเป็นธรรมในแต่ละด้านในการพิจารณาตัวตนเอง สถิติปัญญาเป็นศาลสถิตยุติธรรมจะต้องวางตัวเป็นกลางในการพิจารณาคดีของตนเอง สมุดบันทึกประจำวันมิใช่เพียงแค่นัดหมายภารกิจอย่างเดียวแต่ต้องบันทึกความประพฤติทั้งสองด้านด้วย

(2) ความมีคุณธรรม ผลการตัดสินตนเองด้วยการพิจารณาที่เป็นธรรมว่าตนเองดีหรือไม่ ภารกิจต่อเนื่องหลังจากนั้นก็จะต้องสนองตอบผลการตัดสินนั้น หากตัดสินว่าตนเองทำถูกต้องดีแล้ว จำเป็นต้องขอบคุณพระเจ้าที่ดลบันดาลให้ทำดี แล้วก็หมั่นทำความดีและเพิ่มความดีตลอดไป แต่ถ้าตัดสินว่าตัวตนผิดจำเป็นต้องรับสารภาพโทษต่อพระเจ้า โดยสำนึกผิดด้วยความเสียใจและตั้งมั่นว่าไม่ทำความผิดนั้นอีกต่อไป จะเลิกละความผิดนั้นตลอดกาล สมองซึ่งประกอบเป็นก้อนอยู่มากมายอย่างสลับซับซ้อนในห้วงกะโหลกมีหน้าที่สำคัญๆ มากมาย

เช่นเดียวกัน ส่วนนำเข้าทางข้อมูลจากการสัมผัสโดยสัมผัสกับสรรพสิ่งทั้งหลายเข้าเก็บอย่างมิดชิดและปลอดภัย เช่น ตาสัมผัสวัตถุ หูสัมผัสเสียง ลิ้นสัมผัสรส ผิวสัมผัสอุณหภูมิ เป็นต้นเพื่อนำมาคิดและส่วนที่จำส่วนที่สั่งงานส่วนที่วินิจฉัยส่วนที่ตัดสินใจ เป็นต้น พระเจ้าให้เกียรติแก่สมองอย่างยิ่งเราจึงต้องรักษาสุขภาพของสมองให้ดี ด้วยอาหารและด้วยความรู้

(3) พระเจ้าสัญญากับมนุษย์ว่าใครทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วเป็นสิ่งตอบแทนสวรรค์เป็นสัญลักษณ์แห่งความดี นรกเป็นสัญลักษณ์แห่งความผิด คุณสมบัติของสวรรค์นั้นให้ความสุขแก่ใครที่ได้เข้า ส่วนนรกนั้นให้ความร้อนแรงแผลพลาญอย่างทรมานแก่ใครที่ได้เข้า สวรรค์และนรกนั้นจะปรากฏอย่างแน่นอนเมื่อถึงวาระในวันชาติหน้า ความสุขของสวรรค์คัมภีร์คิงปรากฏในอัลกุรอาน ได้บรรยายว่า “มวลพืชพรรณอันหลากหลายที่มีธารน้ำไหลอยู่เบื้องใต้” และนรกชื่อของมันก็แปลว่า” ไฟที่เผาผลาญมหากาฬ” อยู่แล้ว ความหมายแห่งสวรรค์ชัดเจนและเป็นวิทยาศาสตร์ ความสุขจากพรรณไม้คือความสุขที่แท้จริงด้วยออกซิเจนที่คายออกมาจากลำต้นอีกมีธารน้ำที่ไหลอยู่เบื้องใต้ก็แสดงว่าน้ำนั้นไม่เน่าอย่างแน่นอน เพราะน้ำที่ไหลนั้นเป็นน้ำดีมีคุณภาพ แต่ถ้ามันหยุดนานแล้วสภาพของมันก็ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นน้ำเน่าใช้บริโภคไม่ได้ สภาพสวรรค์นั้นเป็นธรรมชาติที่มีสภาพสะอาดบริสุทธิ์ยิ่งนักมิใช่ผลผลิตจากการผลิตทางวิทยาศาสตร์ที่อุดมด้วยคาร์บอนไดออกไซด์ และสารปนเปื้อนอื่นๆ

(4) ความเป็นนักบริหารนั้นมีสิ่งช่วยมากมายที่จะทำให้จิตใจไขว่เขว อาทิ ตำแหน่งสูงกว่าคนอื่น รายได้เหนือกว่าคนอื่น มีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามากกว่าคนอื่น ตัวเองมีอำนาจสั่งการแก่คนอื่น ความเหนือกว่าคนอื่นทำให้เจ้าตัวมีโอกาสฮึกเหิมมีโอกาสหยิ่งทรนง ซึ่งเป็นอาการที่ส่งผลให้เขาไม่ได้รับความรักเคารพอย่างแท้จริง นอกจากความกลัวฉนวนหรือความหมั่นไส้ที่เขาพึงได้รับ แม้จะมาจากผู้ใต้บังคับบัญชาของเขาเองก็ตาม ความเหนือกว่าหรือสูงกว่ามากกว่าที่เขาสะสมอยู่นั้นหากเขาปราศจากคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นคุณสมบัติสำคัญสำหรับผู้บริหาร ความฮึกเหิมความหยิ่งทรนงจะเข้ามาทำลายเขาอย่างแน่นอน แต่ถ้ามีคุณธรรมจริยธรรมดังที่กล่าว แน่แน่นอนเขาสามารถยืนหยัดอยู่ได้ เพราะคุณธรรมจริยธรรมที่มีอยู่ในตัวเขานั่นเอง

(5) สุขยอดแห่งคุณธรรมสำหรับผู้บริหารที่ต้องนำมาใช้ตลอดเวลา คือ “ความอดทน อดกลั้น อดออม อดใจ” คำสั่งจากอัลกุรอานมีหลายข้อบัญญัติที่โองการให้ทุกคนมีความอดทนให้ถึงที่สุด อย่าปล่อยให้อารมณ์มีอำนาจเหนือตัวเอง แต่ต้องฝึกตัวเองให้มีความอดทนในประเด็นต่างๆ อย่างสูงสุด ศรัทธาที่ทุกคนมีต่อพระเจ้าต้องมีความแข็งแกร่งจนยุติอำนาจแห่งอารมณ์ได้ กุรอานได้บัญญัติไว้ว่า “จงขอความช่วยเหลือด้วยความอดทนและด้วยการละหมาดเถิด เพราะพระเจ้าอยู่ร่วมกับบรรดาผู้ออดทน” (อัลบะเกาะเราะฮ์ โองการที่ 153) ความอดทนจึงเป็น

คุณธรรมที่สรรสร้างคุณธรรมอื่นๆ ได้อีกหลายคุณธรรม เช่น ความรัก การให้อภัย ความเป็นกันเอง ความนอบน้อมถ่อมตน ความยิ้มแย้มแจ่มใส ความเสียสละ และความขยัน

ผู้นำที่มีความอดทนสูงจะเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้ที่บังคับบัญชานำไปปฏิบัติ องค์กรนั้นจะเกิดเอกภาพโดยไม่ต้องมีใครสั่ง การเลียนแบบในทางที่ดีจะเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ผู้ทำงานในตำแหน่งต่างๆ จะเห็นตัวอย่างจากการปฏิบัติตัวของผู้นำเป็นประจำ นิสัยดีๆ ที่ออกมาจากผู้นำทำให้ผู้ทำงานทุกคนในองค์กรได้เลียนแบบผู้นำโดยผู้นำไม่ต้องใช้อำนาจสั่งการใดๆ แต่เขาต้องใช้ความดี ความดีเท่านั้นที่สร้างบารมีแก่เขา และคนที่ปฏิบัติความดีที่คนส่วนใหญ่ ผู้นำต้องทำงานด้วยเน้นคุณธรรม 2 ประการ คือ “ความอดทน และความบริสุทธิ์ใจ” แม้คุณธรรมอื่นๆ อีกหลากหลายที่กล่าวมาแล้วก็ต้องนำมาปฏิบัติด้วย เพียงแต่ว่าคุณธรรม 2 ประการนี้น่ามากล่าวถึง เพราะเป็นสิ่งที่เข้าใจง่าย ส่วนการปฏิบัติอาจง่ายหรือยากแล้วแต่การฝึกฝนจากประสบการณ์จริง บรรดาคุณธรรมอื่นๆ นั้นอาจยังไม่เข้าใจแต่คุณธรรมทั้ง 2 นี้เข้าใจได้เสีย และสามารถนำมาปฏิบัติได้ทุกวัน เป็นคุณธรรมฝังแน่นกับจิตใจของเราอย่างถาวร แม้อาจจะถูกขับออกไปด้วยกิเลสบ้าง เราก็สามารถเข้าใจง่าย พร้อมจะปรับปรุงได้ อย่างน้อยที่สุดชีวิตของเราต้องเข้าใจคุณธรรมทั้ง 2 นี้ นั่นคือ

(5.1) ความอดทน “ผู้ศรัทธาเอ๋ย จงอดทน และจงอดทนร่วม” (อาละอิมรอน โองการที่ 200) (อดทนในการทำอิบาดะฮ์ อดทนต่อภัยพิบัติทั้งมวล (ภัยธรรมชาติและโรคภัย) อดทนที่จะไม่ปฏิบัติสิ่งผิดศาสนาและผิดกฎหมาย) อดทนร่วม คือ อดทนในการต่อสู้กับศัตรูศาสนา และผู้รุกรานประเทศ ให้มีความเข้มแข็งกว่าศัตรู

“เราจักทดสอบสุเจ้า ด้วยบางส่วนจากความกลัว ความหิวกระหาย ความบกพร่องของทรัพย์สมบัติ ความบกพร่องของชีวิตทั้งหลาย และบรรดาผลเกษตรที่งปรอง และจงแข็งขำดีแก่บรรดาผู้อดทนเถิด” (อัลบะเกาะฮฺ โองการที่ 155)

(5.2) ความบริสุทธิ์ใจ “พระเจ้าไม่บัญชาสุเจ้าในกิจวัตรใดที่สำคัญที่สุด นอกจากการนมัสการต่อพระองค์ด้วยความสะอาดบริสุทธิ์ใจ ต้องทำละหมาด ต้องจ่ายซะกาต และนั่นคือศาสนาแห่งความมั่นคงที่สุด (อัลบัยยีนะฮฺ โองการที่ 5)

“การบริจาของสุเจ้าด้วยกุรบานนั้น เนื้อและเลือดของกุรบานไม่ถึงพระเจ้าหรอก แต่ที่ถึงพระเจ้า คือ ความยำเกรงที่มีต่อพระองค์เท่านั้น (อัลหัจญ์ โองการที่ 37)

“จงประกาศเถิด แม้นสุเจ้าจะปิดบังสิ่งที่อยู่ในใจหรือเปิดเผยก็ตาม พระเจ้าย่อมทราบทั้งสิ้น” (อาละอิมรอน โองการที่ 29) เมื่อมีความอดทนความสำเร็จในด้านต่างๆ จะต้องเข้ามาหาหรือวิ่งไปหาความสำเร็จมีความหมายเดียวกัน ส่วนความบริสุทธิ์ใจเป็นหลัก คำประกันการทำงานว่าทำไม่หวังผลประโยชน์เข้าตนเองอย่างเดียว การไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวหรือ

เป็นคนใจกว้าง เมื่อกระทำเพื่อพระเจ้าตามคำสั่งต่างๆ ของพระเจ้าก็เป็นการไม่ละเมิดอันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสรรค์สังคม สังคมก็มีความสันติสุขมั่นคง จะทำให้ชีวิตเราเป็นชีวิตแห่งความเสียสละอย่างแท้จริงคำสอนของอิสลามเน้นให้ผู้ปฏิบัติงานในหน้าที่ต่างๆ เป็นคุณธรรมหลากหลาย แต่คุณธรรมที่สำคัญที่สุดที่เข้าใจได้ง่ายที่สุด และเป็นคุณธรรมเริ่มต้นอันนำไปสู่การกำเนิดขึ้นของคุณธรรมอื่นคือ 2 คุณธรรมได้แก่ ความอดทนในการปฏิบัติหน้าที่ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความจริงใจบริสุทธิ์ใจต่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) รับรองได้เลยว่าคนที่ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ด้วยความอดทนและด้วยความบริสุทธิ์ใจนั้นงานที่ทำจะสำเร็จอย่างสมบูรณ์ งานในหน้าที่ที่ปฏิบัติอย่างตั้งใจจริงใจบริสุทธิ์ใจเพื่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) เป็นงานที่ประเสริฐที่สุด และจะได้รับผลตอบแทนจากอัลลอฮ์(ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) โดยสมบูรณ์ ท่านศาสดาได้สอนว่า “บรรดางานทั้งหลายนั้นย่อมเป็นไปตามเจตนา และแต่ละบุคคลย่อมได้รับผลตอบแทนตามที่เขาเจตนา ดังนั้นใครที่ร่วมเดินทางกับท่านศาสดาเพื่ออพยพจากมักกะฮ์ไปมะดีนะฮ์เพื่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และรอซูล แน่นอนการอพยพของเขาก็เป็นไปเพื่ออัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) และรอซูล และใครที่อพยพเพื่อผลประโยชน์ที่เขาประกอบการในโลกนี้ หรือเพื่อสตรีที่เขาจะแต่งงานด้วย แน่นอนการอพยพของเขาย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่เขาเจตนาอพยพไปสู่สิ่งนั้น” (รายงานโดยบุคอรีและมุสลิม)

(6) บทสรุปสุดท้ายสำหรับผู้ที่จะนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม คือ คุณสมบัติของศาสดาทุกท่านจะต้องประกอบด้วย 4 ประการ คือ

- (6.1) มีสติจะ พูดจริงทำจริง ไม่เคยโกหก (อัศศิดุก)
- (6.2) มีความรับผิดชอบ เป็นที่ไว้วางใจได้ (อัลอะมานะฮ์)
- (6.3) มีความฉลาด สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ (อัลฟะฮฺมูนะฮ์)
- (6.4) มีมนุษยสัมพันธ์ สามารถสร้างความเข้าใจแก่คนทุกคน (อັตตັบลิฮ์)

ผู้นำระดับท่านศาสดามีคุณสมบัติ 4 ประการตามที่กล่าว ซึ่งเป็นการสรุปโดยนักวิชาการยุคก่อน แต่ได้ครอบคลุมคุณธรรมจริยธรรมอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุกประการ ผู้นำแม้จะไม่นับถือศาสนาอิสลามก็มีสิทธินำคุณสมบัติ 4 ประการนี้ไปปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นผู้นำการบริหารในองค์กรใดก็ตาม เพราะคำสอนของอิสลามไม่ได้สงวนสิทธิ์แต่เป็นคำสอนเพื่อและสำหรับมนุษยชาติทั่วไป อัลกุรอานบัญญัติความว่า “และเรามีได้ส่งเจ้ามานอกจากเป็นความเมตตาแก่ชาวโลกทั้งปวง”

กล่าวโดยสรุปได้ จากการศึกษาระชาดำริว่าด้วย “ทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่

ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง

ดังกล่าวสำหรับหลักธรรมของศาสนาอิสลามมีที่มาจากพระผู้เป็นเจ้า อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวงในสากลโลกและสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย อิสลามเป็นศาสนาของมนุษย์ทุกเชื้อชาติทุกเผ่าพันธุ์นับตั้งแต่อาดัมมนุษย์คนแรกที่เกิดมาบนโลกจนกระทั่งถึงยุคสุดท้ายของมนุษยชาติ ซึ่งทั้ง 2 หลักต่างมีแนวคิดมากมายที่สอดคล้องกัน อาทิเช่น ท่านรอซูลุลลอฮ์ (ซ.ล) ได้กล่าวว่า “แน่นอนผู้ที่มอบตนแก่พระเจ้าได้ประสบความสำเร็จและเขาได้รับปัจจัยยังชีพที่เพียงพอและเขาพึงพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ (ซุบฮานาฮูว่าต้าอาลา) ประทานให้” (รายงานโดยมุสลิม) หรือ “ความผาสุกจะได้แก่ผู้ที่ได้รับการชี้นำสู่อัลอิสลาม โดยที่การดำรงชีวิตของเขานั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียงและเขาพอใจด้วยสิ่งนั้น ผู้ที่ได้รับการชี้นำสู่อัลอิสลามนั้น ได้รับความสำเร็จโดยที่การดำรงชีวิตของเขานั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียง และเขาพอใจด้วยสิ่งนั้น (บันทึกโดย อิบน์ฮิบบาน และอัลฮากิม คูตลิลละฮ์ฮะฮะฮะ เล่ม 4 หน้า 10 หะดีษหมายเลข 1506)

จะเห็นได้ว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักของศาสนาอิสลามมีส่วนที่คล้ายกันมาก จนเหมือนจะเป็นสิ่งเดียวกัน แต่ที่แตกต่างก็คือหลักของศาสนาอิสลามเป็นสิ่งที่ประทานมาจากผู้สร้างฟากฟ้า แผ่นดินและสรรพสิ่งต่างๆ ที่เป็นสิ่งที่เกิดใหม่เท่านั้นเอง ผู้วิจัยจึงได้มาเป็นกรอบในการวิจัยในครั้งนี้ เพื่อศึกษาการบริหารงานของผู้บริหาร โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในกรุงเทพมหานครและนนทบุรีในการใช้หลักการดังกล่าวมาในการบริหารสถานศึกษา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศไทย

ขจรศักดิ์ ควรคิด (2540, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย จากการศึกษาสภาพการบริหารงานพบว่า งานที่ผู้บริหารปฏิบัติมากที่สุดคือ การจัดทำแผนภูมิบริหาร โรงเรียนชัดเจนและเป็นปัจจุบัน รองลงมาคือ จัดทำทะเบียนประวัติของบุคลากรให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ และที่ปฏิบัติน้อยคือเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการทางวินัยเพื่อให้บุคลากรได้ศึกษาหาความรู้ในส่วนที่ปฏิบัติน้อยที่สุดคือความชัดเจนของระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในด้านปัญหาและอุปสรรคในการบริหารงานบุคลากร ได้แก่ บุคลากรไม่เพียงพอ ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน มอบหมายหน้าที่ให้บุคลากรไม่เหมาะสมกับงาน ครูขาดขวัญและ

กำลังใจในการทำงาน เนื่องจากมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ ฐานะความสามัคคี และขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่

บุญร่วม คิดการ (2542, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการปฏิบัติธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ตามทัศนะของครูประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด นครพนม พบว่า 1) การปฏิบัติตนตามคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครพนม โดยส่วนรวมและเป็นรายด้าน มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับดังนี้ คุณธรรมในการครองตน คุณธรรมในการครองงาน และคุณธรรมในการครองคน 2) การปฏิบัติตนตามคุณธรรม โดยส่วนรวมและเป็นรายได้ของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครพนม ในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยผู้บริหารในโรงเรียนขนาดเล็กที่มีระดับการปฏิบัติมากกว่าผู้บริหารในโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ และผู้บริหารในโรงเรียนขนาดกลางมีระดับการปฏิบัติมากกว่าผู้บริหารในโรงเรียนขนาดใหญ่

สมโภชน์ นิลประภา (2543, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการบริหารงานบุคลากรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 12 พบว่าโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด เขตการศึกษา 12 มีสภาพปัญหาการบริหารงานบุคลากรของโรงเรียน ตามความคิดเห็นของข้าราชการครูประถมศึกษาทั้งขนาดเล็ก ขนาดกลางและขนาดใหญ่ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ในเขตการศึกษา 12 อยู่ในระดับกลาง ผลการศึกษาเปรียบเทียบ สภาพปัญหาการบริหารงานบุคลากรของโรงเรียนประถมศึกษา ตามขนาดของโรงเรียน พบว่า โรงเรียนประถมศึกษาที่มีขนาดต่างกัน มีปัญหาการบริหารงานบุคลากรแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อัมพร สังข์พระกร (2543, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการบริหารงานบุคลากรของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดราชบุรี พบว่า การบริหารบุคลากรของผู้บริหารโรงเรียนด้านการวางแผนบุคลากรปฏิบัติมากที่สุด คือให้คณะครูมีส่วนร่วมในการวางแผนบุคลากรด้านการจัดบุคลากรเข้าปฏิบัติมากที่สุด คือให้คณะครูมีส่วนร่วมในการกำหนดบุคลากรเข้าปฏิบัติงานและปฐมนิเทศบุคลากรใหม่ก่อนมอบหมายงาน ด้านการบำรุงรักษาบุคลากรปฏิบัติมากที่สุดคือ ให้ครูมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการโรงเรียน ส่งเสริมให้บุคลากรได้มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้น พิจารณาความดีความชอบตามเกณฑ์และระเบียบด้วยความยุติธรรม ด้านการพัฒนาบุคลากรปฏิบัติมากที่สุด คือ จัดประชุมปฏิบัติการแก่ครูก่อนเปิดภาคเรียน ปัญหาอุปสรรคที่พบ คือครูไม่เพียงพอตามเกณฑ์กำหนด ขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญสาขาวิชาเฉพาะ และบุคลากรที่ได้ไม่ตรงกับความต้องการของโรงเรียน

ละเอียด แซ่คู (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาและเปรียบเทียบคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดนครราชสีมา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกมาตรฐาน ค่าเฉลี่ยมากที่สุดคือ ด้านเลี้ยงชีพ รายด้านพบว่า มาตรฐานที่ 3 รักเกียรติและศักดิ์ศรี มีความโปร่งใสใช้ระบบเศรษฐกิจพอเพียง เลี้ยงชีพชอบ กอปรกิจเพื่อสังคม รองลงมาคือ รักความสุจริต อุทิศเวลา รับใช้ประชาชนด้วยเมตตาธรรม และมาตรฐานที่ 2 ริเริ่มสิ่งใหม่ ใฝ่หาความรู้ กล้าสู้กล้าทำ นำมาซึ่งประโยชน์ส่วนรวม

อชมาน โต้ะมิ (2546, หน้า 113) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารกับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมาผลวิจัยพบว่า

(1) ระดับทักษะการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมาโดยรวมปรากฏว่าอยู่ในระดับมาก หากพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านความคิดรวบยอด ด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านเทคนิค พบว่า ทุกด้านอยู่ในระดับมาก

(2) ระดับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา โดยรวมปรากฏว่าอยู่ในระดับมาก หากพิจารณารายชั้นตอนคือ การวางแผนกำลังคน การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร การพัฒนาและบำรุงรักษาบุคลากร และการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากร พบว่า การสรรหาและคัดเลือกบุคลากรอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนชั้นตอนอื่นๆ ที่เหลือทั้งหมด อยู่ในระดับมาก

(3) ผลการเปรียบเทียบทักษะการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา โดยรวมไม่แตกต่างกัน จำแนกตามตัวแปรประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนต่ำกว่า 5 ปี และตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

(4) ผลการเปรียบเทียบทักษะการบริหารของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา โดยรวมไม่แตกต่างกัน จำแนกตามตัวแปรขนาดโรงเรียนคือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

(5) การเปรียบเทียบการปฏิบัติงาน ตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนโดยรวมไม่แตกต่างกัน จำแนกตามตัวแปรประสบการณ์ในการดำรงตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนต่ำกว่า 5 ปี และตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้

(6) ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารทั้ง 3 ด้าน คือ ทักษะด้านความคิดรวบยอด ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และทักษะด้านเทคนิค กับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลทั้ง 5 ชั้นตอน คือ การวางแผนกำลังคน การสรรหาและคัดเลือกบุคลากร

การพัฒนาบุคลากร โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์ทางบวก ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า

(6.1) ทักษะด้านความคิดรวบยอด มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคล เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนในแต่ละขั้นตอนพบว่า ทักษะด้านความคิดรวบยอดมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา ในขั้นตอนการสรรหาและคัดเลือกบุคลากร มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลางส่วนขั้นตอนอื่นๆ มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับค่อนข้างสูง

(6.2) ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาโดยมีความสัมพันธ์กันเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา ในแต่ละขั้นตอน พบว่า ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา ในขั้นตอนการสรรหาและคัดเลือกบุคลากร การวางแผนกำลังคน มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนขั้นตอนอื่นๆ มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับค่อนข้างสูง

(6.3) ทักษะด้านเทคนิคมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารโรงเรียนโดยมีความสัมพันธ์กันเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคล ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ในจังหวัดนครราชสีมา ในแต่ละขั้นตอน พบว่า ทักษะด้านเทคนิคมีความสัมพันธ์ทางบวก การปฏิบัติงานตามกระบวนการบริหารงานบุคคล ของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดนครราชสีมา ในขั้นตอนการสรรหาและคัดเลือกบุคลากร มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนขั้นตอนอื่นๆ มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับค่อนข้างสูง

สนั่น สุขเหลือ (2548, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อการส่งเสริมโครงการตามแนวพระราชดำริ (เศรษฐกิจพอเพียง) จังหวัดสุรินทร์ พบว่า บทบาทผู้บริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ด้านการวางแผนอยู่ในระดับมาก ด้านการดำเนินการอยู่ในระดับมาก ด้านการประเมินผลตรวจสอบในระดับปานกลาง และด้านการแก้ไขปรับปรุงอยู่ในระดับปานกลาง

บุญเหลือ ฤทธิธ (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการบริหารสถานศึกษาภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโรงเรียนบ้านขวางโค้ง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

รายด้านพบว่าด้านหลักความพอประมาณครู บุคลากร และนักเรียนพอใจมากที่สุด รองลงมาคือด้าน ด้านหลักการมีเหตุผลและความรู้ ด้านหลักการสร้างภูมิคุ้มกัน และด้านคุณธรรมจริยธรรม ตามลำดับ

ฤกษ์ชัย ใจคำปัน (2549, หน้า 44-50) ได้ศึกษาการปฏิบัติงานของผู้บริหาร สถานศึกษา อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า สภาพการบริหารงานบุคลากรมีการวางแผนใช้ บุคลากรให้ได้ประโยชน์สูงสุด มีการใช้แผนปฏิบัติงานควบคู่กับการทำงาน มีการแต่งตั้งให้ บุคลากรเข้าปฏิบัติงานไว้อย่างชัดเจน โดยทำเป็นคำสั่ง มีการประชุมชี้แจงบุคลากรก่อนเริ่ม ปฏิบัติงาน ส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนาตนเองได้อย่างอิสระ มีการพิจารณาความดีความชอบอย่าง ยุติธรรม เปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการประเมินการปฏิบัติงานของตนเอง รวมทั้งมีการ ประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรอย่างยุติธรรม ส่วนปัญหาที่พบ คือ บุคลากรไม่เพียงพอ จัดบุคลากรเข้าปฏิบัติงานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถ ไม่ได้วางแผนพัฒนาบุคลากรไว้ล่วงหน้า การจัดการสวัสดิการมีน้อยและไม่ทั่วถึง และขาดการวางแผนการประเมินผลการปฏิบัติงานของ บุคลากร

กัลยา ศรีกล้า และธิดารัตน์ คณิงเพียร (2551, บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) ได้รายงาน การวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมตามแนวปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง พบว่าการบริหารจัดการเรียนการสอนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถถ่ายทอดผ่านวิธีการสอนแบบใช้ภาษาพูด (อวัจนภาษา) โดยการ เป็นแบบอย่าง และการสอนด้วยภาพ ส่วนการใช้การสอนแบบใช้ภาษาพูด (วัจนภาษา) โดยการ ยกตัวอย่างสถานการณ์หรือประสบการณ์เดิม การบอกกล่าว แนะนำระหว่างการเรียนการสอน และใช้คติหรือบทกลอนสอนใจ

ณลิตา อรัญยะพันธุ์ (2552, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการบริหารจัดการศึกษาตามหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานนทบุรี เขต 2 พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุมากกว่า 50 ปี มีวุฒิการศึกษาสูงกว่าระดับปริญญา ตรี และมีประสบการณ์การปฏิบัติงานมากกว่า 15 ปีเป็นสถานศึกษาขนาดกลาง และมีนักเรียน 121- 600 คน ผู้บริหารมีการจัดการศึกษาโดยรวม 3 ด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน รายชื่อมีการ ปฏิบัติในด้านมีส่วนร่วมของบุคลากรในสถานศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ การกำหนดนโยบาย ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและการจัดการศึกษาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการจัด โครงการและ กิจกรรมและส่งเสริมตามลำดับ โดยระดับการปฏิบัติผู้บริหารสถานศึกษาที่มีเพศ อายุ ระดับ การศึกษา ประสบการณ์การปฏิบัติงาน และขนาดสถานศึกษาไม่แตกต่างกัน

ตรีศุล พงษ์พันธุ์ (2552, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการดำเนินการบริหารจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต 1 พบว่าโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก เมื่อจำแนกตามหลักความมีเหตุผล และหลักการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีตามขนาดสถานศึกษา พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และการดำเนินการบริหารจัดการศึกษาตามหลักความพอประมาณไม่แตกต่างกัน

พิพัฒน์ แก้วใส (2552, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร พบว่าครูมีความเห็นว่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญในการพัฒนาประเทศและมีความเข้าใจเห็นคุณค่าในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์ในทางบวก ส่วนการนำไปประยุกต์ใช้มีปัญหาร้อยละ 54.27 และการเปรียบเทียบเมื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน ถ้าจำแนกตามกลุ่มสาระที่สอนแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ แต่ถ้าส่วนจำแนกตามระดับชั้นที่สอนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ และในส่วนมีความต้องการที่จะบูรณาการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนมีความต้องการร้อยละ 94.87 และได้รับการสนับสนุนจากโรงเรียนและหน่วยราชการตามกลุ่มสาระและระดับชั้นที่สอนแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ

เพ็ญศรี แก้วใจดี (2552, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการจัดการศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านการจัดการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือ ด้านการจัดหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการกำกับติดตาม และด้านประเมินผลการจัดการศึกษา ตามลำดับ

มงคล อินทรโชติ (2552, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการบริหารโรงเรียนโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 3 พบว่า การบริหารโรงเรียนโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามคุณลักษณะความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขคุณธรรม เงื่อนไขความรู้ บริหารงาน 4 ด้านคือ การบริหารวิชาการ งบประมาณ งานบุคคล และการบริหารทั่วไป อยู่ในระดับความสำเร็จระดับมากทุกด้าน

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Waters (1977, pp. 5523-A-5524-A) ได้ศึกษาถึงบทบาทในการบริหารบุคลากรครูในโรงเรียนรัฐบาลส่วนท้องถิ่นของแคลิฟอร์เนีย กับการเปลี่ยนแปลงทางการบริหารบุคลากรที่เกิดขึ้นรอบ 10 ปีที่ผ่านมา ผลของการศึกษาพบว่า ในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมามีความต้องการผู้นำที่ทำหน้าที่บริหารบุคลากรเพิ่มขึ้นมากที่สุด ในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างร้อยละ 16 ของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้ที่ปรึกษาจากภายนอกเป็นตัวแทนในการประชุมและให้คำปรึกษา

ร้อยละ 93 ของผู้ทำหน้าที่บริหารบุคลากรเกี่ยวข้องอยู่ในเรื่องการประชุมและให้คำปรึกษา ร้อยละ 54 ของผู้ทำหน้าที่บริหารบุคลากรต้องทำหน้าที่อย่างอื่นด้วย นอกเหนือไปจากการบริหารบุคลากรหน้าที่ที่ต้องการให้ผู้บริหารบุคลากรทำคือ เป็นตัวแทนของครู ประเมินผลงานของครูและเป็นผู้ออกแบบใบรับรองให้ครู ร้อยละ 63 ของผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่า การดำเนินงานบริหารบุคลากรเป็นไปตามมติของส่วนรวม ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะต้องพัฒนาในอนาคต มีความต้องการอย่างมากที่จะให้ฝึกผู้ทำหน้าที่บริหารบุคลากร โดยเฉพาะในด้านความสัมพันธ์ระหว่างลูกจ้างกับนายจ้าง เทคนิคการบริหารบุคลากรแบบใหม่ๆ ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายแรงงานและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

Brown (1974, p. 2563-A) ได้สำรวจการทำงานของครูใหญ่ที่มีผลต่อความพึงพอใจในการทำงานของครูในรัฐภาคเหนือของประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า การทำงานของครูใหญ่ที่มีผลต่อความพึงพอใจในการทำงานของครู กล่าวคือ ครูมีความพึงพอใจต่อการทำงานของครูใหญ่ในโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพสูง เพราะครูใหญ่ในโรงเรียนเหล่านั้นมีความเข้าใจในทัศนะของครูเป็นอย่างดี สามารถชี้แจงให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของการทำงานได้

Padgett (1981 p. 2417-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาบังคับบัญชาของผู้บริหารโรงเรียนเกี่ยวกับภารกิจการบริหารบุคลากร โดยตั้งสมมติฐานว่า ขนาดโรงเรียนในรัฐจอร์เจียมีความสัมพันธ์กับการบังคับบัญชาของผู้บริหาร โรงเรียนด้านการเลือกสรร การมอบหมายงาน และการประเมินบุคลากรอย่างเห็นได้ชัด และโครงการขององค์การมีความสัมพันธ์กับการบังคับบัญชาภารกิจการบริหารบุคคลอย่างเห็นได้ชัด ผลงานวิจัย พบว่า ขนาดโรงเรียนกับการบังคับบัญชาของผู้บริหาร โรงเรียนด้านการเลือกสรร การมอบหมายงาน และการประเมินบุคลากรไม่แตกต่างกันอย่างน้อยมีนัยสำคัญทางสถิติจากผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผู้บริหารโรงเรียนที่มีขนาดโรงเรียนแตกต่างกัน มีทัศนะต่อกระบวนการบริหารบุคลากรของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษาไม่แตกต่างกัน

Henry (1979, p. 1776-A) ได้ศึกษาเรื่องหน้าที่ของผู้บริหารงานบุคลากรในระบบโรงเรียนประถมศึกษาในรัฐมิสซูรี ผลการศึกษาพบว่า ความรับผิดชอบของโรงเรียนประถมศึกษาทางด้านการบริหารบุคลากร ควรประกอบด้วยกระบวนการที่สำคัญ 11 ประการ ดังนี้ คือ การวางแผนกำลังคน การสรรหา การคัดเลือก การบรรจุ การประเมินผล การพัฒนาบุคลากร การให้ค่าตอบแทน การเจรจาต่อรอง การให้ความมั่นคงปลอดภัย การปฏิบัติต่อเนื่องและการให้ข่าวสาร

Butler (1991, p. 1739-A) ได้ศึกษาเรื่องบทบาทหน้าที่การบริหารบุคลากร ด้านการรับสมัครและคัดเลือกครูในรัฐเซาท์ คาโรไลนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่การบริหารงานบุคคล ด้านการรับสมัครและการคัดเลือกครูในรัฐเซาท์ คาโรไลนา โดยศึกษาการปฏิบัติ

หน้าที่ด้านการรับสมัครและการคัดเลือกครูของผู้บริหาร โรงเรียนรวม 4 ด้าน คือ ความถี่ของการปฏิบัติความรู้ความชำนาญในหน้าที่ การยอมรับความสำคัญของหน้าที่ และความต้องการฝึกอบรม ผลการวิจัยพบว่า การปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหาร โรงเรียนไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างผู้บริหารที่มีเพศ เชื้อชาติ การศึกษาและประสบการณ์การบริหารแตกต่างกัน

Blanks (1991, p. 2766-A) ได้ศึกษาวิจัยรูปแบบของงานสำหรับผู้ทำหน้าที่บริหารบุคคลภายในระบบโรงเรียนชุมชนในรัฐแคลิฟอร์เนียเหนือสหรัฐอเมริกา พบว่า

(1) การบริหารบุคลากรของโรงเรียนยังอยู่ในช่วงของการพัฒนา แต่ยังล่าช้าหลังกว่าการบริหารบุคคลของหน่วยงานอื่น ๆ

(2) ถึงแม้บุคลากรที่รับผิดชอบด้านบริหารบุคคล จะมีพื้นฐานความรู้สูงก็ตามแต่ในด้านวิชาการแล้ว เขาเหล่านั้นก็ยังไม่พร้อมในด้านการบริหารบุคคล จึงต้องให้บุคคลเหล่านั้นฝึกทักษะความชำนาญไม่ว่าจะเป็นด้านการฝึกอบรมในลักษณะประจำการ หรือการศึกษานอกระบบโรงเรียน

(3) การบริหารบุคลากรของโรงเรียน จำเป็นต้องกำหนดความสำคัญก่อนหลัง โดยเฉพาะงบประมาณและการวางตัวทำงานหรือตำแหน่งของบุคลากร

(4) ถ้าอาศัยรูปแบบการพัฒนาองค์การหรือบุคลากรของภาครัฐกิจเอกชนเป็นตัวอย่างการบริหารบุคลากรของโรงเรียนเป็นงานที่เป็นไปได้

Cooper (1991, p. 1143-A) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาโครงการให้ความคิดความชอบของครูที่เมืองแฮนโอเวอร์ รัฐนิวแฮมเชียร์ สหรัฐอเมริกา พบว่า การพิจารณาความคิดความชอบของครูควรจัดอยู่ในหลักเกณฑ์การให้เงินเดือนครู ส่วนครูผู้สอนส่วนใหญ่เห็นว่า การประเมินความคิดความชอบ ตลอดทั้งผู้ทำการประเมินได้พิจารณาแยกจากเงินเดือนครู การพิจารณาให้รางวัลความคิดความชอบครูในโรงเรียน ผู้วิจัยทำการศึกษานั้นได้เอาใจใส่ในเรื่องการเพิ่มเงินเดือนครูที่มีผลงานดีเด่นอยู่แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายและการปฏิบัติงานของคณะกรรมการผู้รับผิดชอบ แต่หวังว่าอาชีพของคณาจารย์จะให้ความมั่นคงแก่ตนและแผนการตอบแทนด้านการเงิน (ค่าเบี้ยเลี้ยง ตลอดจนบำเหน็จบำนาญ) ควรชัดเจนและเชื่อถือได้

Mayton (1980, p. 4565-A) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องลักษณะของผู้บริหาร โรงเรียนในรัฐโอลาบามา ผลการวิจัยนี้ระบุให้เห็นว่า ผู้บริหาร โรงเรียนที่มีประสบการณ์สูง ย่อมมีความเข้าใจในกระบวนการบริหารบุคลากรของผู้บริหาร โรงเรียนประถมศึกษาระดับสูง และเป็นผลย้อนให้เห็นว่า ประสบการณ์ของผู้บริหาร โรงเรียนเป็นส่วนเสริมสร้างทักษะมนุษยสัมพันธ์ ในการบริหาร การศึกษาอันมีผลให้การดำเนินงานทางการศึกษาของโรงเรียนเป็นไปอย่างรวดเร็วและรัดกุม

Carroll (1992, p.54-02A) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมภาวะผู้นำของผู้บริหารในด้านคุณธรรม พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมภาวะผู้นำ คือ 1) คุณธรรมของผู้บริหารและครู 2) ความมีมนุษยสัมพันธ์ 3) ความอดทน 4) จิตวิทยา (การเกลี้ยกล่อม) 5) การตัดสินใจ 6) การแสดงออก 7) ความสามัคคีปรองดอง 8) สถานภาพของครู 9) ภาวะเศรษฐกิจของครู 10) กิจกรรม-การบริหารของโรงเรียน 11) ความสัมพันธ์กับชุมชน และ 12) การสนับสนุนจากชุมชน

Maidment (1989, p. 4255-A) ได้ศึกษาเรื่องการสนับสนุนบุคลากรแนวทางในการพัฒนาบุคลากรสำหรับผู้บริหารในสหรัฐอเมริกา พบว่า มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่บ้าง การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาสามารถดำเนินการไปได้ดี โดยเฉพาะครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาต่างก็ได้ช่วยแก้ปัญหาข้อขัดข้องต่างๆ ให้น้อยลง เช่น ครูซึ่งปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจัง ได้ทุ่มเทเวลาและความสามารถจนทำให้โรงเรียนรวมถึงการเรียนพัฒนาอย่างเห็นได้ชัดเจน

จากงานวิจัยที่ได้จากนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศนั้นผู้วิจัยสรุปได้ว่าการที่จะบริหารงานให้มีประสิทธิภาพได้นั้น ผู้บริหารควรจะต้องเอาใจใส่ในการบริหารอย่างตั้งใจ เพราะบุคคลเป็นผู้ดำเนินงานตามผู้บริหาร ผู้บริหารที่ดีควรใส่ใจบุคคล ทั้งด้านการสรรหาบุคคลที่จะเข้ามาสู่องค์กร การบำรุงรักษาบุคคลไว้ เพื่อให้บุคคลทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถของตนเอง การพัฒนาเป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรตระหนักให้มาก เพราะการพัฒนาจะเป็นตัววัดคุณภาพการศึกษาขององค์กร และสุดท้ายคือ การให้พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ก็เป็นสิ่งที่ผู้บริหารควรทำ เพราะองค์กรคือศูนย์รวมของบุคคลที่มีคุณภาพ